

Ο ΠΑΡΘΕΝΩΝ

ΗΤΟΙ

ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ

ΚΑΤΑ ΠΑΣΗΣ ΔΙΟΡΘΩΣΕΩΣ
ΤΟΥ ΠΑΡΘΕΝΩΝΟΣ
ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΣ ΠΡΟΣ ΣΩΤΗΡΙΑΝ ΑΥΤΟΥ

ΥΠΟ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΡΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΑΘΗΝΗΣΙΝ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΠΕΡΡΗ

1895

Ο ΠΑΡΘΕΝΩΝ

Α'.

Μὴ σπεύδετε.

Ὁ Παρθενὼν ἵνε τὸ μέγιστον θαῦμα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν Ἑλλήνων Πρωτεύει μεταξὺ πάντων τῶν σωζομένων μνημείων. Κάλλιστον ἔργον ἵνε καὶ τὸ λεγόμενον Θησεῖον, ἀλλὰ μετὰ τὸν Παρθενῶνα· θαυμάσιον ἔργον ἵνε καὶ ὁ ναὸς τοῦ Διὸς ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἀλλὰ μετὰ τὸν Παρθενῶνα καὶ τὸ Θησεῖον· ὡραῖα ἐλληνικὰ οἰκοδομήματα σώζονται καὶ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ, ὅπου μάλιστα εἰσὶ τινὰ ἐκπληκτικὰ διὰ τὸ μέγεθος· ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἔρχονται δεύτερα, ὥσπερ καὶ πάντα τὰ τῶν ἐλληνικῶν ἀποικιῶν, ὅπου γῆς καὶ ἂν εὐρίσκωνται. Γιγάντια εἶναι τὰ ἔργα τῶν Ῥωμαίων· ἀλλ' ἢ χάρις ἢ ἐπικαθημένη εἰς τὰ ἐλληνικὰ λείπει.

Ἵνα ἀπολαύσῃ τις τὸν Παρθενῶνα πρέπει νὰ ἀρχίσῃ πόρρωθεν νὰ ἐπισκοπῇ αὐτὸν καὶ ἔπειτα κατὰ μικρὸν νὰ προχωρῇ πλησιέστερα· οὕτω θὰ θαυμάσῃ τὴν εὐρυθμίαν τῶν μελῶν καὶ τὴν ἀρμονίαν τοῦ ὅλου· ἀπὸ λαγαροῦ μακρόθεν γίνεται σεμνὸς καὶ μεγαλοπρεπὴς ἐκ τοῦ πλησίον, χωρὶς νὰ φαίνεται βαρὺς καὶ ταλαιπωρῶν ὑπὸ τοῦ ὄγκου·

οὐκ οἶον αὐτοῦ ἔχουσι σώματα εὐπαγῇ καὶ εὐτονα καὶ φέρουσιν ἀκόπως τὸν ἐπικείμενον καλὸν φόρτον. ὁ Παρθενῶν ἔνε θεία ἁρμονία ἄφρονος· ἔνε ὥσπερ ῥαψῳδία ὁμηρικὴ, ἐνθουσιάζουσα χωρὶς νὰ καταπονῇ τὸν ἀναγνώστην.

Χιλιάκις εἶδα τὸν Παρθενῶνα· ναί, χιλιάκις ἐπὶ ἔτη πεντήκοντα καὶ τρία καὶ χορτασμὸν ἐκ τῆς θεᾶς αὐτοῦ δὲν ἠσθάνθη ἀκόμα· ἀλλ' ὅσῳ μᾶλλον βλέπω αὐτὸν τόσῳ μᾶλλον γοητεύομαι καὶ ἐπιθυμῶ καὶ πάλιν νὰ ἀπολαύσω τὸ ποίημα τοῦ Ἰκτίνου καὶ τῶν συνεργῶν αὐτοῦ Καλλικράτους Καρπίωνος καὶ Φειδίου.

Εἶδα ἐν τῷ μακρῷ μου βίῳ πολλὰς καὶ μεγάλας πόλεις ἐν τῇ κόσμῳ. Εἶδα ἐν αὐταῖς καὶ ἔξω αὐτῶν πολλὰ οἰκοδομήματα παντοῦ ῥυθμοῦ καὶ παντοίας χρήσεως μεγάλα καὶ θαυμαστά, ἔργα Τιτάνων πλέον καὶ οὐχὶ κοινῶν ἀνθρώπων· ἐθαύμασα τὴν ἐπίνοιαν, ἐξαλίσθη καὶ ἐσκοτοδινίασα ὑπὸ τοῦ μεγέθους αὐτῶν· ἀλλ' οὐδὲν αὐτῶν μὲ ἔτερψεν ὥσπερ μὲ τέρπει ὁ Παρθενῶν καὶ ὡς νῦν εὐρίσκειται εἰς ἐρειπωμένην κατάστασιν. Ἡ χάρις τοῦ Παρθενῶνος ἔνε ἀνέφικτος. Ἀλησμόνητα μοι εἶναι τὰ ῥήματα τοῦ ἀγαθοῦ Χαιρωνέως, ὃς ἐπεσκέφθη τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν πέντε αἰῶνας μετὰ τὴν κτίσιν τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῶν λοιπῶν ἔργων τῆς μεγαλονοίας τοῦ Περικλέους ἐν τῇ Ἀκροπόλει καὶ ἐξέφρασεν ὡς ἐξῆς τὰς ἐντυπώσεις του: « κάλλει μὲν γὰρ ἕκαστον εὐθὺς ἦν τότε ἀρχαῖον, ἀκμῇ δὲ μέχρι νῦν πρόσφατόν ἐστι καὶ νεουργόν· οὕτως ἐπανθεῖ τις καινότης αἰεὶ ἄθικτον ὑπὸ τοῦ χρόνου διατηροῦσα τὴν ὄψιν, ὥσπερ ἀειθαλὲς πνεῦμα καὶ ψυχὴν ἀγήρῳ καταμεμιγμένην τῶν ἔργων ἐχόντων ».

Οὕτως ἐνθεοὶ γίνονται ἐκ τῆς θεᾶς τοῦ Παρθενῶνος ὅσοι ἔμαθαν τί ἐστι καλὸν καὶ τὸ αἰσθάνονται· πολλοὶ δὲ τοιοῦ-

τοι προσέρχονται εἰς τὰς Ἀθήνας χάριν τοῦ Παρθενῶνος, ὡς συνέβη μοι ἐν σεληναίᾳ νυκτὶ πρὸ ἐτῶν νὰ ἴδω ἐν Ἀκροπόλει ξένους βεβαχχυμένους ὑπὸ τῆς θεάς τοῦ Παρθενῶνος· ὦ! νὰ ἡδυνάμην νὰ μεταδώσω καὶ εἰς τινὰς τῶν ἡμετέρων τὴν βακχεῖαν ἐκείνην τοῦ Πλουτάρχου καὶ τῶν ξένων τὴν ἀπὸ τοῦ Παρθενῶνος!

Πολλοὶ ἐσπούδασαν τὸν Παρθενῶνα, ἀλλ' οὐδεὶς ἡδυνήθη νὰ κατανοήσῃ αὐτὸν ἀκριβῶς· ἡ μηχανικὴ τοῦ ὑπερβαίνει τὰς γνώσεις καὶ τὰς ιδέας περὶ οἰκοδομίας παντὸς ἀρχιτέκτονος. Θαυμάζει τις ὅσον μέρος αὐτοῦ καταλαμβάνει, ἀλλὰ μένει καὶ ἄλλο ἀκατάληπτον καὶ ἀνεξήγητον· Ἴνε τῷ ὄντι παράδοξον πρᾶγμα πῶς ἔργον ἀνθρώπινον μετὰ τοσαύτην ἐπίδοσιν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις νὰ μένῃ ἀνερμήνευτον, ὥσπερ τι πρόβλημα μαθηματικὸν ἢ φυσικὸν ἐκ τῶν ἀλύτῳ, οἷον ὁ τετραγωνισμὸς τοῦ κύκλου καὶ τὸ ἀεικίνητον.

Διὰ τί;

Διότι ἐν τῷ κόσμῳ ἀναφαίνονται ἐνίοτε διάνοιαι ὑπερβαίνουσαι τὰς κοινὰς καὶ συνήθεις, ὥσπερ μετέωρά τινα φωτεινὰ καὶ καταπλήσσουντα· οἷοι τὸ πάλαι ὑπῆρξαν ἐν μὲν τῇ ποιήσει Ὅμηρος, ἐν δὲ τῇ σοφίᾳ Ἀριστοτέλης· ἐν δὲ τῇ ἀρχιτεκτονικῇ, τῇ βασιλίσει τῶν τεχνῶν, τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ Ἰκτίνος, ὁ ποιητὴς τοῦ Παρθενῶνος.

Οὗτος οἰοῖται συναισθανόμενος τὸ μέγεθος τοῦ ἔργου του καὶ συγκαταβαίνων εἰς τὰς ταπεινότερας διανοίας συνέγραψε μετὰ τοῦ βοηθοῦ του Καρπίωνος σύγγραμμα ἐρμηνευτικὸν τοῦ Παρθενῶνος· ἀλλὰ τὸ σύγγραμμα τοῦτο δυστυχῶς δὲν διεσώθη εἰς ἡμᾶς, ὥσπερ οὐδ' ἄλλο οὐδὲν ἐλληνικὸν ἔργον περὶ ἀρχιτεκτονικῆς, πολλῶν ὑπαρξάντων, ὡς μανθάνομεν παρὰ τοῦ Βιτρούβιου.

Ἄν ἐσώζετο τὸ σύγγραμμα τοῦ Ἰκτίνου περὶ τοῦ Παρθενῶνος, δὲν θὰ ἠδύνατο ὁ μέγας ἀρχιτέκτων τῶν Γερμανῶν Κάρολος ὁ Βοεττίχερος, ὁ τὴν τεκτονικὴν τῶν Ἑλλήνων συγγράψας, ἔργον πολὺ θαυμαστὸν καὶ δις ἐκδοθὲν ἤδη, νὰ ἀρνηθῇ τὰς καμπύλας τοῦ Παρθενῶνος ἔτι καὶ κατ' αὐτὸ τὸ κρηπίδωμα, ὅπου παντὶ βλέποντι εἰσὶν αἰσθηταί, οὐδ' ὁ ἄξιος αὐτοῦ μαθητὴς καὶ διάδοχος ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τῆς τεκτονικῆς Ἰωσήφ ὁ Δοῦρμος, οὐ ἡ τολμηρὰ περὶ διορθώσεως τοῦ Παρθενῶνος γνώμη ἐξηνάγκασε καὶ ἐμὲ νῦν νὰ γράψω τάδε, ὑπερασπιζόμενος ὅπως δύναμαι τὸν Παρθενῶνα, πρὶν ἰδῶ αὐτὸν νὰ πάθῃ ἀνῆκεστόν τι καὶ νὰ παραμορφωθῇ τὸ ἀγλαὸν εἶδος αὐτοῦ, ὥσπερ γραίας καλλιμόρφου μὲ ψιμύθιον, ἐὰν δὲν πάθῃ καὶ τι χειρότερον καὶ ἀθεράπευτον. Θὰ συμβῇ δὲ οὕτως εἰς τὸν Παρθενῶνα ὅτι συνέβη εἰς τινὰς ναοὺς ἐν Σικελίᾳ, οἷον ἐν Ἀκράγαντι, ὅπου λύπη καὶ ὀργὴ πέρυσι μὲ κατέλαβεν, ὅτε εἶδα τοὺς οὕτως ἐπιδιορθωθέντας καὶ ψιμυθιωθέντας ναοὺς, καὶ ὅτι συνέβαινε πρότερον εἰς τὰ ἔργα τῆς πλαστικῆς, π. χ. εἰς τὰ ἐξ Αἰγίνης ἐν Μονάχῳ ἀγάλματα, ἐν οἷς δυσκόλως τις ἐκ πρώτης ὄψεως διακρίνει τί τὸ ἀρχαῖον καὶ τί τὸ πρόσθετον, καὶ ὅτι συνέβη εἰς ἅπαντα σχεδὸν τὰ ἀγάλματα τῶν μουσείων Ρώμης καὶ Φλωρεντίας καὶ ἄλλων τόπων, ὥστε διὰ τῶν συμπληρώσεων καὶ προσθηκῶν ἐνίοτε δὲ καὶ ἐπιξέσεων καὶ στιλβώσεων νὰ χάσῃ τὴν ἀρχαιολογικὴν τὴν ἀξίαν καὶ νὰ χρησιμεύσῃ νῦν ὡς στολίσματα μᾶλλον αἰθουσῶν ἢ ὡς ὑποκείμενα σπουδῆς.

Εὐτυχῶς ἡ πεπλανημένη ἐκείνη μέθοδος τῶν διορθώσεων, ἥτις μεγάλας καὶ ἀνεπανορθώτους ζημίας ἐπροξένησεν εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην, ἐγκατελείφθη καὶ κατεφρονήθη πρὸ πολλοῦ χρόνου.

Ἄν οὖν καὶ ὁ Παρθενῶν καὶ τὰ λοιπὰ ἐν Ἀκροπόλει καὶ ἐν Ἀθήναις μνημεῖα τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων μέλλουσι νὰ χρησιμεύωσιν ὡς στολίσματα τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τῶν Ἀθηνῶν διὰ νὰ τὰ βλέπωμεν μόνον μακρόθεν καὶ νὰ τερπώμεθα ἐκ τῆς θεᾶς αὐτῶν καὶ ἡμεῖς καὶ ὅλος ὁ ἡμερωμένος κόσμος, ὡς βλέπομεν παντοῖα νεώτερα οἰκοδομήματα, χωρήσατε γενναίως οἱ ἀρμόδιοι εἰς τὸ ἔργον, ὅπως διενεόηθη εἰς παρελθόντας χρόνους νὰ πράξῃ ἡ ἀρχαιολογικὴ ἐταιρία καὶ ἐκήρυττε πανηγυρικῶς «τὴν ἀνέγερσιν» τοῦ πρωτεύοντος μεταξὺ τῶν ἀρχαίων μνημείων, τοῦ Παρθενῶνος. Ὡς τὸν οἰκοδόμησεν ὁ Περικλῆς, ὅταν διὰ τῆς βίας ἡγεμόνευσον αἱ ἀρχαῖαι Ἀθηναίαι τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, οὕτως ἀπεφάσισε νὰ τὸν ἀνοικοδομήσῃ ἡ ἐταιρία ὅταν ἡγεμονεύουσιν αἱ νέαι Ἀθηναίαι ὅλων τῶν σημερινῶν Ἑλληνικῶν φυλῶν διὰ τῆς ἐλευθερίας». (Πρακτικὰ σελ. 170).

Αὐτὰ δὲν εἶνε λόγια τρελλοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ μάλα σεμνοῦ· ἐξεφωνήθησαν δὲ ἐν αὐτῷ τῷ Παρθενῶνι τῇ 26 Μαΐου 1843, παρόντων πολλῶν ἐπισήμων ἀνδρῶν, ἐτυπώθησαν δὲ οὐ μόνον εἰς τὴν ἑλληνικὴν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν, ἵνα τὰ μάθῃ ὅλος ὁ πολιτισμένος κόσμος καὶ μᾶς θαυμάσῃ, ὅπως μᾶς ἐθαύμασε καὶ ὅτε ἀνεκαλύψαμεν παρὰ τῷ Βαρβακείῳ τὴν Παρθένον τοῦ Φειδίου· ἤκουσα δὲ καὶ ἐγὼ αὐτὸς αὐτὰ τὰ ῥήματα τότε νεανίσκος ὢν καὶ ἀνεπτέρωθην ὑπὸ θαυμασμοῦ πρὸς τὸν λόγον καὶ τὴν ἐπιβολήν.

Ὁ τι λοιπὸν ἐκεῖνοι τότε νεανιευόμενοι ἐκήρυξαν, ἀλλὰ δὲν ἐξέπραξαν, ἅς τὸ ἐπιχειρήσωμεν πάλιν ἡμεῖς τώρα, ἅς κάμωμεν μάλιστα καὶ κατὰ περισσότερον.

Ἐμπρός· ἀνοικοδομήσατε ὁλόκληρον τὸν Παρθενῶνα,

τὰ Προπύλαια, τὸ Ἑρέχθειον καὶ τὰ λοιπὰ ἱερὰ τὰ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ κατὰ μικρὸν καὶ τὰ ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ ἐν Μεσσήνῃ καὶ τὰ ἐν Φιγαλίᾳ καὶ ἐν Κορίνθῳ καὶ τὰ ἄλλα πάντα, ὅπου τῆς Ἑλλάδος ὑπάρχουσι (ὑπάρχουσι δὲ πολλά). Καὶ μὴ φοβηθῆτε τὴν δαπάνην. Χρήματα ὑπάρχουσιν εἰς τὸν κόσμον πολλά καὶ τόσα πολλά, ὥστε οἱ Ἀμερικανοὶ νῦν ἤρχισαν ἀντὶ σανίδων καὶ πλακῶν νὰ μεταχειρίζονται τάλληρα εἰς ἐπίστρωσιν τῶν δαπέδων τῶν οἰκιῶν. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ πολλοὶ φιλότιμοι ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, οἵτινες προθύμως θὰ συνεισφέρωσι πρὸς τοιοῦτον σκοπόν, ἐὰν μάλιστα συγχωρηθῇ αὐτοῖς νὰ ἀπάθανατίσωσι τὸ ὄνομά των δι' ἐπιγραφῆς ἐπὶ τῶν μνημείων ἢ δι' ἀνδριάντων.

Εἶμαι σχεδὸν βέβαιος ὅτι, ἐὰν προκηρύξωμεν τοιαύτην ἀνάστασιν τῶν σεβαστῶν ἐρειπίων μας, θὰ εἰσρεύσῃ ἐξ ἀπάσης τῆς οἰκουμένης τόσος χρυσὸς εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὥστε, ἑλληνικῶς αὐτὸν διαχειριζόμενοι, οὐ μόνον τὰ ἀρχαῖα κτίρια θὰ ἀνιδρύσωμεν ἀλλὰ καὶ τὰ δημόσια χρῆθ' ἂν ἀποτίσωμεν καὶ ἅπαντα τὰ σκεύη μας πάσης χρήσεως χρυσᾷ θὰ κατασκευάσωμεν, καὶ θὰ φωνάζωμεν ὡς ὁ Καρίων τοῦ Ἀριστοφάνους:

Ὡς ἡδὺ πράττειν, ὦνδρες, ἐστ' εὐδαιμόνως
καὶ ταῦτα μὴδὲν ἐξενεγκόντ' οἴκοθεν.

ἡμῖν γὰρ ἀγαθὸν σωρὸς εἰς τὴν οἰκίαν
ἐπεισπέπαικεν οὐδὲν ἡδίκηκόσιν.

ἡ μὲν σιπὺν μεστή 'στι λευκῶν ἀλφίτων,
οἱ δ' ἀμφορῆς οἶνου μέλανος ἀνθοσμίου.

ἅπαντα δ' ἡμῖν ἀργυρίου καὶ χρυσοῦ
τὰ σκευάρια πλήρη 'στίν, ὥστε θαυμάσαι.

τὸ φρέαρ δ' ἐλαίου μεστόν· αἱ δὲ λήκυθοι

μύρου γέμουσι, τὸ δ' ὑπερῶν ἰσχάδων.
 ὅξις δὲ πᾶσα καὶ λοπᾶδιον καὶ χύτρα
 χαλκῇ γέγονε· τοὺς δὲ πινακίσκους τοὺς σαπρούς
 τοὺς ἰχθυηροὺς ἀργυροῦς πάρεσθ' ὄραν·
 ὁ δ' ἱπνὸς γέγονεν ἡμῖν ἐξαπίνης ἐλεφάντινος·
 στατῆρσι δ' οἱ θεράποντες ἀρτιάζομεν
 χρυσοῖς, ἀποψώμεσθα δ' οὐ λίθοις ἔτι,
 ἀλλὰ σκοροδίους ὑπὸ τρυφῆς ἐκάστοτε.

Μὴ δὲ νομίση τις ὅτι ταῦτα λέγω ἀστεϊζόμενος. Ἐχετε
 πρὸ ὀφθαλμῶν ζωντανὸν παράδειγμα τὴν ἀνοικοδόμησιν
 τοῦ Παναθηναϊκοῦ σταδίου, ἐκ ποίας καὶ πόσης ἀφορμῆς
 κατήντησε νὰ κατασκευάζεται ἐκ μαρμάρου πεντελικοῦ
 διὰ δαπάνης ἐνὸς μόνοι ἀνδρός.

Ἐγὼ δὲ ἤκουσα ἐν τῇ νεανικῇ μου ἡλικίᾳ λεγόμενον
 ὅτι εἷς τις ὁμογενὴς ἡμῶν τῶν ἔξωθεν προσέφερε τῇ τότε
 κυβερνήσει τῇ ἐπὶ Ὅθωνος ὅλον τὸ ἀπαιτούμενον ποσὸν
 πρὸς ἀνοικοδόμησιν ὁλοκλήρου τοῦ Παρθενῶνος· ἀλλ' ἡ
 πρότασίς του κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπέπεσεν εἰς τὰς ἀναβολάς,
 ὡς συνήθως συμβαίνει, ἔπειτα ἐλησμονήθη. Δὲν γίνονται
 δὲ τὰ τοιαῦτα παρ' ἡμῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ παρ' ἄλλοις·
 οὕτω π. χ. ἐν Μιλάνῳ πρὸς μεταρρύθμησιν τῆς ἀναρμό-
 στου εἰς τὸν ὅλον ρυθμὸν προσόψεως τοῦ περιφήμου καθε-
 δρικοῦ ναοῦ διέθεσέ τις λίρας 800,000, ἐπὶ τῷ ὄρω νὰ
 γένῃ ἡ μεταρρύθμισις ἐντὸς ἐκατὸν ἐτῶν· τὰ ἐκατὸν δὲ
 ἔτη ἔληγαν πρὸ ἑξ ἐτῶν, ὅτε ἐγὼ ἐκεῖ διέτριβα. τότε δὲ
 ἐνεφανίσθησαν οἱ κληρονόμοι τοῦ δωρητοῦ ζητοῦντες δι'
 ἑαυτοὺς κατὰ τὴν διαθήκην τὰ χρήματα· οἱ δὲ ἐπίτροποι
 τοῦ ναοῦ ἐσοφίσθησαν τότε νὰ ἀρχίσουν τὸ ἔργον πρὶν λήξῃ
 τὸ ἔτος. οὕτω τὰ δι' ἐπιτρόπων γινόμενα ἔργα συνήθως
 δὲν ἀποβαίνουσιν ἄρτια· οὕτω δὲ συνέβη καὶ παρ' ἡμῖν

τότε. Ἐλέγετο δὲ ὡς αἰτία τῆς ἀναβολῆς τότε, ὅτι δὲν εὐ-
ρίσκετο ἀρχιτέκτων ἱκανὸς νὰ ἀνεύρῃ τὰ πέραξ τοῦ ναοῦ
κατακείμενα μέλη καὶ μέρη καὶ εὐρών νὰ τὰ ἐναρμόσῃ εἰς
τὴν προσήκουσαν θέσιν. Ἀπεδείχθη δὲ τοῦτο δια τῆς μι-
κρᾶς δοκιμῆς, ἣν τότε ἔκαμαν ἀναστηλώσαντες στύλους
τινάς τοῦ Παρθενῶνος. Αὐτοὶ οἱ στῦλοι, ὡς ἐλέγετο καὶ
τότε καὶ ἔπειτα ὑπὸ πολλῶν, δὲν ἔχουσι τοὺς προσήκοντας
αὐτοῖς σφονδύλους ἄλλ' ἄλλους ἢ ἄλλως ἡρμοσμένους.
περὶ τούτων κάμνει λόγον καὶ ὁ κύριος Δοῦρμος ἐν τῇ ἐκ-
θέσει του (σελ. 37), λέγων μόνον ὅτι πρέπει νὰ τοὺς ἀφ-
αιρεθοῦν τὰ κτιστὰ πλίνθινα (ἀπὸ τοῦ βουλα) συμπληρώ-
ματα, ὡς δυσωποῦντα τὴν ὄψιν δῆπου, καὶ νὰ μαρμαρωθῶ-
σιν ὁμοιομόρφως· δὲν λέγει δὲ ὅτι δὲν ἔχουν καὶ τοὺς σφον-
δύλους των ὡς ἔπρεπε καὶ ὅτι ἀνάγκη νὰ μετακινήθωσι
καὶ αὐτοὶ καὶ νὰ ἀνευρεθῶσι καὶ ἀντικατασταθῶσιν οἱ ἀρ-
μόδιοι.

Αὕτη οὖν ἡ ἀδεξιότης τῶν τότε ἀρχιτεκτόνων καὶ μη-
χανικῶν ἐματαιώσε τὴν ἀνάστασιν τοῦ Παρθενῶνος, ὡς
ἐλέγετο τότε, καὶ καλῶς ἐγένετο. Διότι πιθανῶς ἤθελε προ-
κύψῃ κακὸν ἀντὶ καλοῦ.

Τώρα δὲ εὐτυχῶς παρῆλθεν ἡ ἐποχὴ τῶν διορθώσεων
καὶ συμπληρώσεων· οἱ ἐπιστήμονες καὶ οἱ αἰσθανόμενοι τὸ
καλὸν καὶ μὴ θέλουσι τὰ ἀρχαῖα ἔργα ἀδιόρθωτα, τὰ θέ-
λουσιν ὡς παρέδωκεν αὐτὰ ἡμῖν ὁ χρόνος, θέλουσι νὰ βλέ-
πωσιν αὐτὸ τὸ ἀρχαῖον ὃ τι ἔμεινε καὶ ὅπως ἔμεινεν, οὐχὶ
νέας προσθήκας καὶ συμπληρώσεις καὶ διορθώσεις κατὰ τὸ
σύστημα παρελθουσῶν γενεῶν. ὅστις θέλει ἔργον πλήρες,
ἅς λάβῃ ἐκτυπὸν ἢ ἀντίγραφον ἐκ τοῦ ὑπάρχοντος ἀρχαίου
καὶ ἅς κατασκευάσῃ ἔπειτα ἴδιον πρὸς χρῆσίν του κατὰ
τὰς ιδέας του· θέλει τις π. χ. νὰ κρατῇ ὁ ἐν Ὀλυμπίᾳ

Ἑρμῆς τοῦ Πραξιτέλους ἐν τῇ δεξιᾷ βότρυν, ἅς τὸν κάμῃ οὕτω· ἐγὼ ὅμως τὸν θέλω μὲ κηρύκειον καὶ τὸν κάμνω οὕτω, καὶ ἄλλος ἄλλως· τὸ πρωτότυπον ὅμως πρέπει νὰ μένῃ ἄθικτον. οὕτω κρίνουσιν οἱ νῦν ἐπιστήμονες ἀρχαιο-λόγοι καὶ φιλάρχαιοι. Θαυμάζω δὲ πῶς ὁ κύριος Δοῦρμος ἐπιστήμων διακεκριμένος εὐρίσκεται ἐμπορημένος ὑπὸ τῆς παλαιᾶς μεθόδου, ἣν λέγει νέαν, τὴν δὲ νέαν παλαιάν, καὶ μᾶς συμβουλεύει (κατ' αἰτησὶν μας βέβαια) νὰ ἀναστηλώσωμεν πεσόντας κίονας, νὰ ἐπιθέσωμεν ἐπιστύλια, δοκοὺς, γεῖσα κτλ. ἄλλα μὲν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων λαμβάνοντες, ἄλλα δὲ διορθόνοντες καὶ ἄλλα ἐκ νέου κατασκευάζοντες ἐκ καλοῦ ὕλικοῦ κττ. Δὲν λέγει ὅμως καὶ τίς θὰ ἀνεύρῃ τὰ κατάλληλα εἰς ἐκάστην θέσιν τεμάχια ἢ τίς θὰ κατασκευάσῃ τὰ νέα καὶ πῶς κατὰ καμπυλικὸν ἢ κατὰ ὀριζόντιον σύστημα; Διότι ἔνεστί τις κίνδυνος ἐν τῷ πράγματι καὶ φοβοῦμαι μήπως ἀντὶ νὰ παράσχωμεν ἔργον καλὸν τοῖς μεθ' ἡμᾶς πρὸς τέρψιν καὶ σπουδὴν, ὥσπερ φρονεῖ ὁ καθηγητὴς κ. Δοῦρμος, γένωμεν καταγέλαστοι καὶ ἡμεῖς πρὸς αὐτοὺς ὥσπερ οἱ πρὸ ἡμῶν πρὸς ἡμᾶς!

Καὶ ὅμως εἰς τοῦτο τὸ μέρος τῆς συμβουλῆς τοῦ κυρίου Δοῦρμου ἵνε τι ἴσως, ὃ ἔχει τινὰ λόγον, καθ' ὅσον οὐδεμία βλάβη προσγίνεται εἰς τὸν ναόν, ἐὰν παραδείγματος χάριν καὶ ἄλλοι στυλοὶ ἀναστηλωθῶσιν, ἔστω καὶ κακῶς ὅπως οἱ πρότεροι.

Εἰς τοῦτο εἶμαι καὶ ἐγὼ σύμφωνος αὐτῷ· διότι περισυλλέγονται οὕτω τὰ τῇδε κακεῖσε περικείμενα μέλη, ἀφοῦ πλέον δὲν κεῖνται εἰς ἣν ἦσαν θέσιν ὅτε ἔπεσαν ἐκ τοῦ κτιρίου· ἄλλως ἐγώ, τὸ ἐπ' ἐμοί, οὐδὲ τοῦτο θὰ ἐσυγχωροῦσα.

Ὡσαύτως καὶ ἄλλας τινὰς μικρὰς διορθώσεις καὶ στηρίξεις ἀνάγκη νὰ κάμωμεν κατὰ τὰς συμβουλὰς αὐτοῦ καὶ

ἄλλων ἀρχιτεκτόνων καὶ μηχανικῶν, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἐπι-
τήρησιν καὶ ὁδηρίαν αὐτῶν τούτων καὶ οὐχὶ τῶν ἐργο-
λάβων ἢ ἄλλων ὁδηγῶν· διότι μὰ τὴν Ἀθηναίαν δὲν πρό-
κειται περὶ παρωνυχίδος ἐνταῦθα· ἐδῶ διακινδυνεύομεν
μνημεῖον, οὗ ὅμοιον οὔτε ὑπῆρξέ ποτε, οὔτε θὰ ὑπάρξῃ·
καὶ δι' αὐτὸ ἔχομεν εὐθύνας ἅπαντες, μάλιστα δὲ οἱ ἄρ-
χοντες ἡμῶν, οἵτινες θὰ ἐπιτρέψωσι βλάβας καὶ παραμορ-
φώσεις κτιρίων σεβαστῶν διὰ τε τὴν ἐπίνοιαν τῆς γενέσεως
καὶ τὸν χρόνον ὃν ἔζησαν. ἀλλ' αἱ συγχωρηταὶ καὶ ἀναγ-
καῖαι διορθώσεις πρέπει κατ' ἐμὲ νὰ γένωσιν ἄλλως ἢ ὅ-
πως ἀποφαίνεται ὁ κ. Δοῦρμος· οὗτος μὲν γὰρ θέλει νὰ ἐν-
τίθῃται ὑλικὸν ὅμοιον μὲ τὸ περικείμενον διορθωτέον καὶ
ἀπεξεσμένον οὕτως ὥστε νὰ μὴ διακρίνηται ἡ γενομένη
διόρθωσις· ὅπου δὲ καὶ τὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ προστεθέντος
μέρους χρῶμα δὲν συμφωνεῖ μὲ τὸ περὶ τὴν διόρθωσιν πα-
λαιὸν χρῶμα νὰ χρωματίζεται ὁμοιομόρφως ἡ ἐπιφάνεια
τῆς προσθήκης, ὥστε νὰ ἀπατᾷ τὴν ὄρασιν τοῦ θεατοῦ·
ἐγὼ δὲ θέλω πᾶσα διόρθωσις νὰ προσπίπτῃ ἐκ πρώτης
ὄψεως, ὥστε νὰ μὴ ἀπατᾷται ὁ θεατὴς καὶ σπουδαστὴς
τοῦ μνημείου, ὅπως γίνεται νῦν καὶ εἰς τὰ γλυπτὰ καὶ εἰς
τὰ γραπτὰ καὶ εἰς πάντα τὰ ἀρχαῖα καὶ ὅπως ἐγένετο ἤδη
ἐν τῇ Ἀκροπόλει εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης ὑπὸ τῶν
σοφῶν ἐκείνων ἀνδρῶν τῶν περὶ τὸν ἀρχαιολόγον Ρόζς, ὃν
τὴν μέθοδον ὁ κ. Δοῦρμος λέγει παλαιὰν καὶ δι' οἰκονομίαν
προκριθεῖσαν, διὸ προτείνει καὶ πάσας τὰς διορθώσεις ἐκεί-
νων τὰς ἐν τῷ ναῷ τούτῳ νὰ ξηλώσωμεν καὶ νὰ ἀντικα-
στήσωμεν μὲ ἄλλο ὑλικὸν καὶ ἄλλην ἐργασίαν ὁμοιόμορ-
φον πρὸς τὰ παλαιὰ λείψανα.

Ὅταν ὁμοῦς ἔρχεται ὁ κύριος Δοῦρμος ἢ ἄλλος ὥσπερ
αὐτὸς σοφὸς ἀρχιτέκτων καὶ μὲ μοχλευτῆρας καὶ αἰώρας

καὶ γεράνους θέλει νὰ ἀναμοχλεύσῃ καὶ αἰωρήσῃ ἐπιστύ-
λια καὶ δοκοὺς καὶ γεῖσα καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ θριγκοῦ, ὑπο-
σχόμενος νὰ ἀνακαινίσῃ τὰ σαθρὰ μέλη διὰ νέων εὐρώ-
στων, ὥσπερ πρό τινων ἐτῶν ἰατροὶ τινες ἠθέλησαν νὰ ἀνα-
καινίσουν τὸ αἷμα τῶν γερόντων δι' αἵματος νεωτέρων, λη-
σμονήσαντες ὅτι «οὐ βάλλουσιν οἶνον νέον εἰς ἀσχοὺς πα-
λαιούς», θὰ εὐχαριστήσωμεν αὐτοὺς διὰ τὴν ἀγαθὴν προ-
αίρεσιν καὶ προθυμίαν, ἀλλ' ἅμα θὰ τοὺς παρακαλέσωμεν
νὰ ἀφήσωσι τὸν Παρθενῶνά μας ἥσυχον, μήπως ἡ θερα-
πεία τῶν ἐπιφέρῃ αὐτῷ σφοδροὺς ρευματισμοὺς καὶ καταρ-
ρεύσῃ πρὸ τῆς μοίρας του διὰ τὴν ἀνοησίαν τὴν ἰδικήν μας
τὴν προερχομένην μὲν ἐξ ἀγάπης καὶ σεβασμοῦ πρὸς αὐ-
τόν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν.

«ὦ φίλε Κρίτων, ἡ προθυμία σου πολλοῦ ἀξία, εἰ μετὰ
» τινος ὀρθότητος εἴη· εἰ δὲ μή, ὅσῳ μείζων, τοσούτῳ χα-
» λεπωτέρα· σκοπεῖσθαι οὖν χρὴ ἡμᾶς εἴτε ταῦτα πρακτέον
» εἴτε μή».

Β'.

Ναί, πρέπει πολὺ νὰ προσέξωμεν εἴτε ταῦτα πρακτέον
εἴτε μή· διότι ὁ Παρθενῶν ἵνε ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ μετέω-
ρον ἐκ τῶν ἅπαξ ἐν τῷ κόσμῳ ἐμφανιζομένων· ὡς ὁ Ὅμη-
ρος ἐκ τῶν πρὸ αὐτοῦ φερομένων τραγουδίων, διέπλασε
τὴν Ἰλιάδα, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης συνεχέντρωσεν ἐν ἑαυτῷ
ἅπασαν τὴν πρὸ αὐτοῦ ἐλληνικὴν σοφίαν καὶ διεμόρφωσεν
ἐπιστήμας, οὕτως ὁ Ἰκτῖνος ἐν τῷ Παρθενῶνι διέπλασεν
ἀπάσας τὰς πρὸ αὐτοῦ πολλῶν αἰῶνων τεκτονικὰς γνώσεις
τῶν Ἑλλήνων μὲ τὴν ἰδιάζουσαν ἐκείνην χάριν τῶν Ἀτ-
τικῶν καὶ ἀπέδειξε τὸ ἔργον αὐτοῦ κολοφῶνα ἀνέφικτον.

Ὁ Ἰκτίνος ἠδύνατο μᾶλλον ἀμωμήτως ἢ ὁ ζωγράφος Παρράσιος νὰ καυχηθῇ ὅτι εὗρε τέχνης τέρματα σαφῆ καὶ ὁ Παρθενῶν αὐτοῦ ἀνυπέρβλητος πέπηγεν οὖρος. νὰ ὅριον ἀνυπέρβλητον τῆς ἐλληνικῆς τεκτονικῆς ἐπήχθη ἐν τῇ Ἀκροπόλει ὁ Παρθενῶν· ἵνε ἡ ἀκμὴ καὶ τὸ τέρμα τῆς τεκτονικῆς τῶν Ἑλλήνων· μετ' αὐτὸν ἀρχίζει πλέον ἢ παρχμῆ· οὐδὲν δὲ θαῦμα ἂν πολλὰ τοῦ ποιήματος μεγαλοφυοῦς ἀνδρός, οἷος ὁ Ἰκτίνος, φαίνονται παράδοξα καὶ ἀκατάληπτα τοῖς νῦν.

Ἴνα δὲ ἀπτότερον γνωρίσωμεν τὴν ἀμηχανίαν τῶν σημερινῶν ἀρχιτεκτόνων εἰς κατανόησιν τοῦ Παρθενῶνος, ἃς λάβωμεν ὡς παράδειγμα τὰς κυρτώσεις τῶν γραμμῶν αὐτοῦ τὰς συνηθέστερον καμπύλας λεγομένας. Περί τούτων πολλὰ ἐγράφησαν, γράφονται καὶ θὰ γραφῶσιν.

Οἱ μὲν δισχυρίζονται ὅτι ὑπάρχουσι καὶ οὐ μόνον κατὰ τὸ κρηπίδωμα ἔπου καὶ πᾶς ιδιότης δύναται νὰ τὰς ἴδῃ, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλον τὸν θριγκόν, καὶ ὅτι ἕκαστον μέλος τοῦ ναοῦ ἵνε ἐξειργασμένον ἰδιομόρφως καὶ συμφώνως πρὸς τὸ ὅλον καμπυλικὸν σύστημα τοῦ ναοῦ· οἱ δὲ πάλιν τούναντιον, ὅτι ὁ ναὸς ἐποιήθη ἀρχῇθεν εὐθύγραμμος, αἱ δὲ νῦν φαινόμεναι κυρτώσεις συνέβησαν ὕστερον, ἀρξάμεναι εὐθὺς μετὰ τὴν κτίσιν τοῦ ναοῦ καὶ προχωροῦσαι ἀδιακόπως μέχρι τῆς σήμερον καὶ μέχρι τῆς τελείας αὐτοῦ καταστροφῆς.

Θὰ ὀνομάσω τοὺς μὲν αὐτῶν καμπυλικούς, τοὺς δὲ εὐθυγράμμους ἢ ὀριζοντίους συντομίας χάριν καὶ θὰ μνημονεύσω τοὺς κυριωτέρους.

Ὁ φερὸς ὁ γερμανός, ἀρχιτέκτων τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως (1838), καὶ Πεννεθῶρνος ὁ Ἀγγλος εἰσὶν οἱ πρῶτοι ποιήσαντες τὰς καμπύλας γνωστὰς εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον. Μετ' αὐτοὺς ὁ Πενρώσης ὁ Ἀγγλος ἀρχιτέ-

κτων, ἐπισκεφθεὶς πολλάκις τὸν Παρθενῶνα, ἐξηκρίβωσεν αὐτάς, ὡς οὐδεὶς ἄλλος οὔτε πρότερον οὔτε ὕστερον, καταμετρήσας ἀκριβῶς ὁλόκληρον τὸν Παρθενῶνα καὶ γράψας περὶ αὐτοῦ σπουδαῖον σύγγραμμα, ὃ καὶ τὸ δεύτερον ἤδη ἐξεδόθη· οἱ τρεῖς οὗτοι ἄνδρες εἰσὶ τοῦ τάγματος τῶν καμπυλικῶν πρωτεύοντες.

Μετὰ τούτους ὁ ἐν τῷ πρώτῳ ἄρθρῳ μνημονευθεὶς Κάρολος ὁ Βοεττίχερος, δις ἐπισκεφθεὶς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον μελετήσας τὸν Παρθενῶνα (1862) καὶ γράψας περὶ αὐτοῦ, διςχυρίσθη ὅτι ὁ Παρθενὼν δὲν ἐποιήθη ἀρχῇθεν μὲ καμπύλας, ἀλλ' ὅτι αἱ φαινόμεναι νῦν καμπύλαι γραμμαὶ εἰσὶν ἀποτέλεσμα καθιζήσεως καὶ συμπίεσεως τῶν πειραϊκῶν λίθων, ἐξ ὧν ἔνε κτισμένος ὁ στερεοβάτης αὐτοῦ, οὐχὶ δὲ ἀρχικὸν χαρακτηριστικὸν ἰδίωμα τοῦ κτιρίου. Πολλάκις μετὰ τοῦ σοφοῦ τούτου ἀνδρὸς συνδιημέρευσά ἐν τῇ Ἀκροπόλει, συμμελετῶν αὐτῷ τὰ ἐν αὐτῇ οἰκοδομήματα, πολλάκις δὲ καὶ ἐν τῇ ἐμῇ οἰκίᾳ ἀπεράσαμεν τερπνὰς ἐσπέρας ὁμιλοῦντες περὶ διαφόρων ἐπιστημονικῶν ζητημάτων· ἦν γὰρ πολυμαθὴς ὁ μακαρίτης· ἀλλ' ὅσας ἐτρεπά τὸν λόγον εἰς τὸ καμπυλικὸν ζήτημα, εὔρισκα τὸν ἄνδρα ἄτεγκτον καὶ θαυμάζοντα ὅτι δὲν πείθομαι εἰς τὴν θεωρίαν του.

Μετὰ τὴν δημοσίευσιν δὲ τῆς θεωρίας του ἐν ἔτει 1863 ἀνέστη κατ' αὐτῆς Ἑρνέστος ὁ Τσίλλερος, ὁ παρ' ἡμῖν γνωστὸς Γερμανὸς ἀρχιτέκτων, τοῦ τάγματος τῶν καμπυλικῶν ὢν. Οὗτος, ἀφοῦ ἔκαμεν ἀνασκαφὴν ἐπίτηδες κατὰ τὸν μεσημβρινὸν τοῖχον τοῦ στερεοβάτου τοῦ Παρθενῶνος εἰς μέγα βάθος μέχρι τῶν ἐπὶ τοῦ βράχου θεμελίων αὐτοῦ, ἀπέδειξεν ἡ μᾶλλον ἐκ νέου ἐβεβαίωσεν ὅτι αἱ καμπύλαι ἢ κυρτώσεις τοῦ οἰκοδομήματος εἰσὶν ἀρχικαὶ καὶ οὐχὶ ἀπο-

τέλεσμα συμπίεσεως καὶ καθιζήσεως τῶν πειραϊκῶν λίθων τοῦ στερεοβάτου.

Δημοσιεύσας δὲ τότε τὰς οὕτω γενομένας μελέτας του ἐτάραξε πάλιν τοὺς ὀριζοντίους ἀρχιτέκτονας παρεμβαλὼν αὐτοῖς τὰς διὰ Βοεττίχερον καταφρονηθείσας ὑπὸ πολλῶν καμπύλας.

Τότε δὲ ὁ Πέβερὸς ὁ σοφὸς ἀρχιτέκτων τοῦ Μονάρχου τῆς Βαυαρίας, ἀρχαιολογικὸς ἀνὴρ ὢν καὶ οὗτος, καθηγητῆς δὲ τοῦ τε πολυτεχνείου ἐκεῖ καὶ τοῦ πανεπιστημίου καὶ συγγραφεὺς τῆς τε τεκτονικῆς τῶν ἀρχαίων καὶ τῆς τέχνης καὶ ἐρμηνευτῆς τοῦ Βιτρουβίου, ὁ ἀνὴρ οὗτος, ἅτε θιασώτης τοῦ κόμματος τῶν εὐθυγράμμων, εὗρέθη εἰς ἀμηχανίαν περὶ τοῦ φαινομένου τούτου καὶ ἐξέφρασε τὴν ἀπορίαν του περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς ἐκτελέσεως τοιοῦτου καμπυλικοῦ συστήματος ἐν τῷ θριγκῷ τοῦ Παρθενῶνος διὰ τὴν *κολοσσικὴν τεχνικὴν δυσκολίαν* ἣν παρέχει· ὁμολογεῖ δὲ ὅτι δὲν καταλαμβάνει τὸν ὑλικὸν σκοπὸν τῶν καμπυλῶν ἐν τῷ οἰκοδομῆματι καὶ ἔτι ὀλιγώτερον τὸν αἰσθητικόν¹.

Ὁ κ. Δοῦρμος, τοῦ ὀριζοντίου κόμματος ὢν καὶ οὗτος, ἐξέθηκε τὴν κατὰ καμπυλῶν θεωρίαν τοῦ ἐν τῇ τεκτονικῇ του (σελ. 168 καὶ ἐξῆς). Ἀδόλφος δὲ ὁ Βοεττίχερος ἀντετάχθη κατ' αὐτῆς ἐν τῇ « Ἀκροπόλει » του (σελ. 103 ἐ.), σφόδρα καμπυλικὸς ὢν. σύμφωνα μὲ τὴν ὀριζοντίαν του θεωρίαν γράφει ὁ κ. Δοῦρμος τὰ ἐν τῇ ἐκθέσει του ἐν σελ. 15, ὅπου λέγει ὅτι « αἱ τέσσαρες γωνίαι τοῦ Παρθενῶνος δὲν εἶνε ἢ δὲν εἶνε πλέον ἰσοῦψεῖς » καὶ ὅτι « αἱ βαθμίδες τοῦ κρηπιδώματος κατὰ πάσας τὰς τέσσαρας πλευράς ἀποτελοῦσι γραμμάς καμπύλας οὐχὶ κανονικάς » κτλ.

¹ Ὅμοια γράφει καὶ Δοῦρμος ἐν *Baukunst der Griechen* σελ. 174 - 175. πρβ. σ. 172.

Περίεργον δὲ καὶ ὥσπερ κατάγελως τῆς θεωρίας τῶν ὀριζοντίων ἵνε τόδε: ὅτι ἡ βορειοανατολικὴ γωνία τοῦ Παρθενῶνος, ἡ μόνη ἣτις ἐδράζεται ἐπὶ τοῦ ἀδιασείστου βράχου τῆς Ἀκροπόλεως, ἵνε ἡ ταπεινοτάτη τῶν τεσσάρων. Οἱ ὀριζόντιοι δὲν ἀγνοοῦσι τοῦτο, οἱ δὲ καμπυλικοὶ τὸ μεταχειρίζονται ὡς ἐπιχείρημα τῆς θεωρίας των.

Πᾶν τούναντίον δισχυρίζεται ὁ Γάλλος ἀρχιτέκτων καὶ καθηγητὴς Λουκιανὸς ὁ Μάγνης (εἰσὶ δὲ ὁμολογουμένως οἱ Γάλλοι μεγάλοι ἐν τῇ τεκτονικῇ), μελετήσας καὶ οὗτος πολὺ τὸν Παρθενῶνα καὶ γράψας περὶ αὐτοῦ, ἀποκρούων τὴν ἐκ συμπίσεως γένεσιν τῶν καμπυλῶν κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν ὀριζοντίων καὶ θαυμάζων τὴν ἑκτακτον μεγαλοφυΐαν τοῦ ἀρχιτέκτονος καὶ καθόλου καὶ ἐν τοῖς μέρεσι τοῦ οἰκοδομήματος. (Rapport, 1895, σελ. 7 ἑ.).

Οὕτως ἐπικρατέστερον φαίνεται τὸ τάγμα τῶν καμπυλικῶν ἀρχιτεκτόνων. Οἱ δὲ ἀρχαιολόγοι ἀπὸ Βευλῆ τοῦ Γάλλου καὶ Μιχαηλίσου τοῦ Γερμανοῦ, τοῦ γράψαντος ἄριστον σύγγραμμα περὶ τοῦ Παρθενῶνος, καὶ ἐξῆς πάντες, ὅσους ἐγὼ γνωρίζω, εἰσὶ τοῦ καμπυλικοῦ τάγματος καὶ γὰρ σὺν αὐτοῖς.

Δὲν ὑπάρχει γραμμὴ εὐθεῖα εἰς τὸν Παρθενῶνα οὔτε ἄνω οὔτε κάτω· καὶ αὐτοὶ οἱ κίονες εἰσὶ καμπυλικοί, διότι πῶς ἄλλως δύναται νὰ γένη ἡ ἑντάσις αὐτῶν; τὸν λόγον τῶν καμπυλῶν καὶ τῆς ἐντάσεως τοῦ κίονος οὐδεὶς τῶν νῦν ἀρχιτεκτόνων γνωρίζει, οὐδ' ἐφαρμόζει εἰς τὰς οἰκοδομὰς του τοιαῦτα ἀκατάληπτα αὐτῷ πράγματα. εἰκέντως.

Λέακος ὁ Ἀγγλος, ὁ γνωστὸς μέγας τοπογράφος τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἀθηνῶν, παρεῖδεν ἐν τῷ Παρθενῶνι ἀμφοτέρας ταύτας τὰς ιδιότητας ὥσπερ καὶ πάντες οἱ πρὸ αὐτοῦ. Ὅψε δέ, ὅτε τὸ δεύτερον ἐξέδωκε τὴν τοπογραφίαν

τῶν Ἀθηνῶν ἐν ἔτει 1841, ἔμαθε ταῦτα παρὰ Πεννεθώρου καὶ ἐν παραρτήματι τοῦ βιβλίου του θαυμάζει τὴν ἀνακάλυψιν καὶ τὰς ἀρχιτεκτονικὰς γνώσεις τῶν Ἀθηναίων· ἄπορον δὲ φαίνεται αὐτῷ καὶ ἀκατάληπτον πρᾶγμα ἡ κύρτωσις τοῦ ἐδάφους τοῦ ναοῦ μὲ κλίσιν πρὸς τὰς τέσσαρας αὐτοῦ γωνίας· διότι ἀφοῦ οἱ κίονες τοῦ ναοῦ δὲν ἴστανται καθέτως ἀλλ' ἀποκλίνοντες μέσα πρὸς τὸ οἰκοδόμημα ἵνα ὑποβαστάζωσιν ἀσφαλέστερον τὸ ὀρόφωμα, ἔπρεπε σύμφωνα μὲ τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ στυλοβάτης αὐτῶν νὰ κοιλαίνεται μᾶλλον ἢ νὰ κυρτόνεται· ἄρα δὲν ἐποιήθη ἡ κύρτωσις πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν, ἀλλὰ πρὸς ὃν ἴσως καὶ ἡ ἔντασις, ἣτις στερεωτέρους δὲν κάμνει τοὺς κίονας ἀλλὰ εὐπρεπεστέρους.

Τοιαῦτα ἔγραψεν ὁ Λέακος περὶ τῶν δύο τούτων ἀποριῶν. Ἐδῶ πρέπει νὰ μνημονεύσωμεν καὶ τὸν ἡμέτερον Καίσαρα Ρώμαν, ὅστις ἵνε ὁ μόνος Ἑλλήν ὃς ἔγραψε περὶ τῶν καμπυλῶν τοῦ Παρθενῶνος εἰς γαλλικὴν γλῶσσαν ἐν ἔτει 1868.

Τώρα ἐὰν ὑπάρχωσιν αἱ καμπύλαι εἰς τὸν Παρθενῶνα καὶ διήκουσι καὶ δι' ὅλου τοῦ θριγκοῦ καὶ μεταβαίνουνσι καὶ εἰς τοὺς κίονας, πῶς θὰ γένωσιν αἱ συμπληρώσεις καὶ διορθώσεις, ἃς προτείνει ὀριζοντίου συστήματος ὁπαδός; τίς θὰ ἐκτελέσῃ τοὺς κατὰ καμπύλας ὑπολογισμοὺς τῆς μορφῆς ἐκάστου νέου θετέου λίθου, ἀφοῦ διὰ τὸν ἀρχιτέκτονα δὲν ὑπάρχουσι καμπύλαι; ἢ τίς θὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἐργασίαν εἰς ἀκρίθειαν, αὐτοῦ ἀπόντος; δὲν θὰ παραμορφωθῇ οὕτως ὁ Παρθενῶν; ἐρωτῶ πῶς θ' ἀντικατασταθῶσι τὰ ἐφθαρμένα καὶ σαθρά καὶ τὰ λείποντα μέλη τοῦ Παρθενῶνος κατὰ τὴν καμπυλικὴν ἢ κατὰ τὴν ὀριζοντίαν μέθοδον;

Ἄλλο παράδειγμα. Πᾶς καλὸς ἀρχιτέκτων καὶ ἀρχαιο-

λόγος γνωρίζει πῶς ιδιορρύθμως εἰσὶ κατεσκευασμένοι οἱ κίονες τοῦ Παρθενῶνος, πῶς ἴστανται, πῶς κλίνουναι καὶ πῶς ὁ κατώτατος καὶ ἀνώτατος σφόνδυλος αὐτῶν ἵνε κομμένος ἐν σχήματι ἐλλειψοειδοῦς περιμέτρου καὶ ἀπαραλλήλων ἐπιφανειῶν κατὰ τὰς τομάς· ἀλλὰ καὶ ὁ ἄγευστος ἐπιστήμης ιδιώτης δύναται μὲ τὴν βακτηρίαν του νὰ μετρήσῃ τὸν κατώτατον σφόνδυλον κίονός τινος καὶ νὰ ἴδῃ τὸ ἀσύνηθες τοῦτο· βλέπει τις εὐθὺς ὅτι τὸ ἐξωτερικὸν ὕψος τοῦ σφονδύλου ἵνε μακρότερον τοῦ ἐσωτερικοῦ. Ὁ κύριος Δοῦρμος ἐν τῇ τεκτονικῇ του ἐξήτασε τὴν θέσιν τούτων ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου μὲ καταμετρήσεις μαθηματικὰς καὶ ἐξέφρασεν ἀλαζονικῶς πως τὸ συμπέρασμά του ὅτι «οἱ ἀρχιτέκτονες τοῦ Παρθενῶνος ἐξετέλεσαν τὸν σκοπὸν των κατὰ τρόπον λίαν ἀτελῆ». Baukunst der Griechen σελ. 108 ἐ. κατὰ A. Boetticher Akropolis σελ. 104. κατὰ τὸ λέγειν ὅμως Ἑρνέστου τοῦ Τσιλλέρου αἱ καταμετρήσεις τοῦ κ. Δούρμου δὲν εἶναι ἀσφαλεῖς, ὥς γενόμεναι διὰ λίαν ἀτελῶν ὀργάνων· περὶ τούτου ἂς κάμουν καλὰ αὐτοὶ ὥς ἀρχιτέκτονες. Ἐγὼ βλέπω μόνον ὅτι μὲ ἄλλο σέβας καὶ μὲ ἄλλον θαυμασμὸν ἐκφράζεται περὶ τῶν ἀρχιτεκτόνων τοῦ Παρθενῶνος ὁ Γάλλος ἀρχιτέκτων Μάγνης καὶ ἄλλοι.

Ὅταν οὖν γένῃ ἀνάγκη ἀντικαταστάσεως σφονδύλου τινὸς τοῦ Παρθενῶνος τίς θὰ ὑπολογίσῃ τὴν μορφήν τῶν ἐπιφανειῶν κατ' ἀκρίβειαν μαθηματικὴν, ἥ τίς τεχνίτης θὰ πελεκήσῃ καὶ λειάνῃ αὐτὰς οὕτως ὥστε νὰ ἀποτελέσωσιν ἐν σῶμα, ὥσπερ συμφυῆς τῷ ἄνω καὶ τῷ κάτω σφονδύλῳ; ἔχομεν τοιοῦτους τεχνίτας; ἀγαθὴ τύχη! Ἐάν ὅμως ἡ ἐργασία μας δὲν ἐπιτύχῃ καὶ δὲν ἐναρμοσθῇ προσηκόντως εἰς τὸ ἀκριβέστατον τὸ ἐμβληθὲν τμῆμα, τί ἐνδέχεται νὰ συμβῇ τότε εἰς τὰ ἐπικείμενα μέρη, ὅταν διὰ τῆς αἰώρας

ἐπιβληθῶσιν εἰς τὴν θέσιν των; ἐνδέχεται νὰ συμβῇ γενικὴ παρακίνησις αὐτῶν καὶ παρεκτροπὴ τοῦ κέντρου τῆς βαρύτητος· οὐαὶ δὲ τότε τῷ Παρθενῶνι!

Ἡ ἐργασία, ἣν ἐπιχειροῦμεν εἰς τὸν Παρθενῶνα, ἵνε πολὺ λεπτὴ καὶ ἐπικίνδυνος· θέλει πολλὴν προσοχὴν καὶ μεγάλην μαθηματικὴν ἀκριβείαν. Ἡμεῖς ὅμως δὲν συνειθίσαμεν ἀκόμα εἰς τοιαύτας ἀκριβείας καὶ τὸ δὲν πειράζει ἵνε ἀκόμα πολὺ παρ' ἡμῖν. Ἐδῶ ὅμως εἰς τὸν Παρθενῶνα αὐτὸ τὸ δὲν πειράζει ἐνδέχεται νὰ μᾶς κοστίσῃ πολὺ, παρὰ πολὺ ἴσως· ἀπέυχομαι μὲν τὰ τοιαῦτα, ἀλλ' ἀνάγκη καὶ νὰ τὰ εἴπω.

Ὁ καθηγητὴς κύριος Δοῦρμος, ἀναλογισθεῖς, ὡς φαίνεται, τὸν τοιοῦτον κίνδυνον, προλαμβάνει νὰ μᾶς εἴπη, ὅτι πρέπει νὰ γένωσιν αἱ προσθῆκαι καὶ διορθώσεις κατὰ τὰ ἄριστα μέσα τῆς μηχανικῆς. Ἀλλὰ τίς θὰ ἐφαρμόσῃ τὰ μέσα ταῦτα; Ἡ ἐπιτροπὴ καὶ οἱ ἐργολάβοι, αὐτοῦ μακρὰν ὄντος καὶ ἔξω εὐθύνης; Γεῖά σας Ἕλληνες!

Ὁ Γάλλος ἀρχιτέκτων Μάγνης μᾶς ἔπεμψεν, ὡς ἀκούω, ὁλόκληρον ξύλινον ἀπείκασμα τοῦ Παρθενῶνος μετὰ τῶν ἀναγκαίων ἱκριωμάτων διὰ τὰς διορθώσεις. Ἀλλὰ καὶ οὕτω δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἡ χρῆσις καὶ ἐφαρμογὴ θὰ γένη ἄνευ κινδύνου; Τοιαῦτα ὁμοιώματα ἀπτὰ κατεσκευάζαν ἄλλοτε οἱ καλφάδες, ὃ ἐστὶν ἀρχιτέκτονες, τοῦ Σουλτάνου ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁσάκις ἤθελαν νὰ κτίσωσι τζιαμὶ ἢ ἄλλο τι μέγα κτίριον· διότι ὁ Σουλτᾶνος μόνον οὕτως ἠδύνατο νὰ νοήσῃ οὐχὶ δὲ διὰ σχεδίων. Τὴν ἀποτυχίαν τοῦ ὅμως ἐν τῇ ἐκτελέσει ἐπλήρουν ἔπειτα ὁ κάλφας ἀκριβά. Κὲς μπασσινὶ ἔλεγεν ὁ Σουλτᾶνος εἰς τὸν τζελάτην του, καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ δυστυχοῦς κάλφα ἔπεφτε.

Τώρα ὅμως ἡμεῖς, ποῦ δὲν εἴμεθα Σουλτᾶνοι, τί θὰ

κάμωμεν ἐν ἀποτυχίᾳ; Θὰ εἴπωμεν δὲν πειράζει· νά! σᾶς λέγω καὶ ἐγώ, καὶ δεχθῆτέ την.

Γ'.

« Τὴν πεπρωμένην μοῖραν ἀδύνατά ἐστι
ἀποφυγεῖν καὶ θεῶ ». ΛΟΞΙΑΣ.

Ὁ Παρθενῶν ἐγήρασε καὶ εὐρίσκεται εἰς τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ βίου του. Ἐζήσεν ὡς τώρα χρόνους δισχιλίους τριακοσίους καὶ πεντήκοντα περίπου, ἐνδέχεται νὰ φθάσῃ καὶ εἰς τοὺς τρισχιλίους, ἐὰν οἱ ἄνθρωποι δὲν τὸν βλάβωσιν ἢ βίαιαι φυσικαὶ δυνάμεις, ἀλλὰ τέλος θὰ διαλυθῇ καὶ αὐτὸς εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη. θὰ γένῃ ἄμμος καὶ γῆ.

Ἡ μεταβολὴ αὕτη εἰς ἄμμον ἤρχισε πρὸ αἰώνων. Παρατηρήσατε τὰς κατὰ χώραν σωζομένας μετόπας τοῦ διαζώματος, μάλιστα τὰς κατὰ τὴν βορείαν καὶ ἀνατολικὴν πλευράν, καὶ θὰ ἴδῃτε πόσον ἤδη ἐπροχώρησεν ἡ μεταβολὴ τοῦ μαρμάρου εἰς ἄμμον· εἰς πολλὰς δὲν διακρίνονται πλέον οἱ τύποι· παρατηρήσατε καὶ τὰ ἀνάγλυφα τὰ ἐκ τῆς ζυφόρου τοῦ σηκοῦ, καὶ τὰ ἐν τῇ θέσει των ἔτι ὄντα κατὰ τὴν δυτικὴν πλευράν τοῦ σηκοῦ καὶ τὰ ἐν τῷ μουσεῖῳ ἀποκείμενα ἄλλα, ἔχασαν ἤδη τὴν ἐπιδερμίδα των, τὴν στιλπνὴν κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος, ἥτις μετεβλήθη εἰς ἄμμον· παρατηρήσατε τοὺς κίονας τοῦ ὀπισθοδόμου μάλιστα πῶς ἐξεφλουδίσθησαν καὶ κρέμονται τὰ κομμάτια των καὶ οὐδεμία μέθοδος δύναται νὰ τὰ σώσῃ· ἓνας σεισμός, μία ἰσχυρὰ δόνησις κατὰ τὰς προκειμένας διορθώσεις, καὶ θὰ καταπέσωσι. Παρατηρήσατε ἀκόμα καὶ ἐν τῷ Ἐρεχθεῖῳ τὴν μεταβολὴν τῆς διακοσμήσεως τοῦ ὠραίου

ἐκείνου θυρώματος τῆς βορείας προστάσεως εἰς ἄμμον καὶ θρηνήσατε τὴν ἀπώλειαν αὐτῆς· πρὸ ἐτῶν τριάκοντα ὑπῆρχεν ἀκόμα σχεδὸν ὁλόκληρον τὸ κομψὸν ἐκεῖνο καὶ ὥσπερ στικτὸν μαρμάρινον ποίκιλμα τὸ περιστέφον τὸ θύρωμα, τῶρα δὲ μικρὰ μόνον αὐτοῦ ἔχνη ποῦ καὶ ποῦ ὑπάρχουσι, καὶ ταῦτα δὲ ὁλοένα ξεφλουδίζονται καὶ καταπέφτουν, ὥσπερ καὶ τὰ πρότερα, καὶ τὸ πρότερον θαυμάσιον ἐκεῖνο ἔργον θὰ τὸ βλέπωμεν τοῦ λοιποῦ εἰς εἰκόνας παλαιάς καὶ εἰς ἐκτυπώματα γύφινά μουσείων ἐν Εὐρώπῃ, ἡμεῖς δὲ θὰ ἔχομεν ἐδῶ ἄμμον καὶ μάρμαρα γυμνά. Ἡ λυπηρὰ αὕτη ἀπώλεια τοῦ κοσμήματος τοῦ θυρώματος τούτου διέφυγε τὴν ὀξυδέρκειαν τοῦ καθηγητοῦ κ Δούρμου, τοῦλάχιστον δὲν ἐμνημόνευσεν αὐτὴν ἐν τοῖς πρακτέοις πρὸς διάσωσιν τοῦ Ἐρεχθείου. ἂν ὅτε τὸ Ἐρέχθειον ἀνεσκάφη καὶ διωρθώθη ἐστεγάζετο ἡ βορεία πρόστασις ἔστω καὶ μὲ ξυλίνην στέγην, θὰ εἴχαμεν τῶρα τὸ ὡραῖον θύρωμα εἰς ἣν εἶχεν εὐρεθῇ τότε κατάστασιν καὶ ὅπως εὔρηται ἀπεικονισμένον εἰς τὴν τότε γραφεῖσιν περὶ αὐτοῦ πραγματείαν ὑπὸ Κάλκου τοῦ ἀρχιτέκτονος καὶ ἄλλων.

Ἐλεεινὴ ἵνε καὶ ἡ κατάστασις τῶν ἀναγλύφων τῶν μετοπῶν τοῦ καλουμένου Θησείου κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ ναοῦ, ὅπου πρέπει νὰ μαντεύσῃ τις τοὺς τύπους· τοῦτο δὲ συνέβη καὶ ἐπὶ πολλῶν ἄλλων οὐχὶ μόνον ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ἀκαμάτων δυνάμεων τῆς φύσεως, ὑπὸ τοῦ ἀνέμου, τῆς βροχῆς καὶ τοῦ ἡλίου καὶ παντοίων ζωυφίων φανερῶν καὶ ἀφανῶν, ἃ ἐμφωλεύοντα εἰς τοὺς λίθους ἐργάζονται διηνεκῶς. Ἰδὼν ἐθαύμασα τὴν καταστρεπτικὴν δυνάμιν τῶν ζωυφίων εἰς τοὺς ἔτι ἱσταμένους ναοὺς ἐν Ἀκράγαντι τῆς Σικελίας· σπογγώδη κατήνησαν τὰ κιονόκρανα καὶ ἐπιστύλια ἐκ τῆς ἐνεργείας τῶν

μικρῶν τούτων θηρίων· θαυμάζει τις πῶς ἀντέχουσιν ἀκόμα φέροντα τόσον βαρέα ἀετώματα· ἀλλ' ἡ ἀντοχή αὐτῶν γίνεται ὁλοένα ἀσθενεστέρα καὶ μετὰ ἓνα ἢ δύο τὸ πολὺ αἰῶνας θὰ καταρρεύσωσι τὰ μεγάλα ἐκεῖνα κτίρια, ὑπονομευθέντα ὑπὸ τοιούτων ἀφανῶν ἐχθρῶν· οὕτω πάντα μεταβάλλονται ὁσημέραι εἰς ἄμμον· ἵνα δὲ σωθῶσιν ἐπὶ τινα χρόνον ἀκόμα ἀνάγκη νὰ στεγασθῶσιν, ὅσα σώζονται κατὰ χώραν, τὰ δὲ ἐκβληθέντα νὰ περισυναχθῶσιν εἰς μουσεῖα οὐχὶ ὑγρά, ἀλλὰ ξηρά καὶ εὐάερα. (ὅποια δὲ πρέπει νὰ ᾔνη ἢ στέγασις θὰ δευχθῇ παρακάτω).

Οἱ Γερμανοὶ ποιήσαντες κατὰ τὸ θέρος τοῦτο ἱκρίώματα περὶ τὸν ἱστάμενον ἐν Ῥώμῃ κίονα Μάρκου τοῦ Αὐρηλίου, ἵνα λάβωσιν ἀπεικάσματα τῶν ἀναγλύφων αὐτοῦ, εὗρηκαν τὴν κατάστασιν αὐτῶν πολλῶ χειροτέραν ἢ οἷαν τὴν ἐνόμιζαν καὶ προσπαθοῦσι νῦν νὰ σώσωσιν ὅ τι δύνανται χάριν τῆς ἐπιστήμης· θὰ μεταβληθῶσι καὶ αὐτὰ καὶ ἔπειτα καὶ ὁλος ὁ κίων εἰς ἄμμον. Θὰ ἔλθῃ καιρὸς καθ' ὃν θὰ εὐλογῇται τὸ ὄνομα Ἑλγίνου, ὡς σωτῆρος καλλιτεχνημάτων ἐκ τοῦ ἐνδοξοτάτου ναοῦ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Καὶ εἰς τὸν Παρθενῶνα ἐργάζονται νυχθημερόν τὰ ζωφία τὴν ὑπαρξίν αὐτῶν ἐβεβαίωσε πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὁ μακαρίτης χημικὸς Λανδερέρος, γράψας περὶ τούτου ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ ἐφημερίδι. κατὰ τοῦτον, ἐκ τῶν ἀφανῶν ζωφίων καὶ φυταρίων προκύπτει καὶ τὸ ὥραϊον ἐκεῖνο χρῶμα τῶν κιόνων καὶ λίθων τοῦ Παρθενῶνος· ἀλλ' εἰς τὰ μάρμαρα τοῦ Παρθενῶνος τὰ ζωφία δὲν δύνανται νὰ σκάψωσι σπήλαια λαβυρινθώδη, ὅπως εἰς τοὺς πωρίνους ναοὺς Ἀκράγαντος.

Ἀλλὰ τί θὰ κάμωμεν μὲ τὸν Παρθενῶνα; θὰ κάμωμεν ὅ τι κάμνουσιν ἀγαθὰ τέκνα πρὸς γεγηρακότας γονεῖς, ἵνα

διατηρήσωσι τὴν ὑγιείαν αὐτῶν καὶ ζωὴν ὡς ἐπὶ πλεῖστον. Θὰ προσκαλέσωμεν ἰατρούς, ἥδη δὲ προσεκαλέσαμεν ἓνα ἐπίσημον ἐκ Γερμανίας, ἀφοῦ ἡμεῖς καλοὺς δὲν ἔχομεν ἢ νομίζομεν ὅτι δὲν ἔχομεν, ἤλθε δὲ καὶ ἄλλος ἀντάξιος αὐτοῦ ἐκ Γαλλίας, καὶ ἠκούσαμεν αὐτῶν τὰς γνώμας περὶ τῆς νόσου καὶ τῆς θεραπείας αὐτῆς. Καλὰ ὅμως θὰ κάμωμεν νὰ ἀκούσωμεν πρὸ τῆς ἐγχειρήσεως καὶ ἄλλων γνώμας. Ὁ κ. Πενρώσης π.χ. γνωρίζει καλὰ τὸν Παρθενῶνα καὶ καλὸν ἵνε νὰ ἀκούσωμεν καὶ αὐτοῦ τὴν γνώμην· καὶ οἱ κύριοι Δοερπφελδος καὶ Τσίλλερος γνωρίζουσιν αὐτὸν καὶ τὴν νόσον του, ἃς ἀκούσωμεν καὶ τούτων τὴν γνώμην· ἃς καλέσωμέν τινα καὶ ἐξ Ἰταλίας καὶ ἓνα ἢ δύο ἐξ Ἀμερικῆς, ὅπου ὑπάρχουσι μεγαλεπήβολοι ἀρχιτέκτονες καὶ μηχανικοί, μετακινουῦντες ἐκ θεμελίων ὀλοκλήρους οἰκίας μεγάλας καὶ ξενοδοχεῖα ἀπὸ τόπου εἰς τόπον χωρὶς νὰ ἐνοχλῶσι τοὺς ἐνοικοῦντας· ἃς μὴ καταφρονῶμεν δὲ καὶ τοὺς ἰδικούς μας, ἴσως καὶ ἐκ τούτων τινὲς ἔχουσι τὴν ἱκανότητα τοῦ διαγινώσκειν καὶ πράττειν τὸ δέον.

Ἐκ πάντων τούτων ἃς γένη κοινὸν συμβούλιον περὶ τοῦ πρακτέου καὶ ἡ ψῆφος τῶν πλείστων ἃς νικήσῃ. Ἀλλὰ πρῶτιστον ἔργον ἵνε ἡ ἀκριβὴς ἐξέτασις τῆς καταστάσεως τοῦ ναοῦ· πρὸς τοῦτο δὲ ἀνάγκη νὰ γένωσι πρῶτον ἱκρίωματα καλὰ, ὡς γνωρίζουσιν οἱ ἀρχιτέκτονες, κατὰ τὸν ὀπισθόδομον καὶ κατὰ τὸν πρόναον καὶ εἰς τὰς πλευράς τοῦ ναοῦ, ὅπου σώζονται ἀκόμα μέρη τοῦ οἰκοδομήματος καὶ νὰ γένη οὕτως ἀκριβὴς ἡ ἐξέτασις, νὰ λυθῇ δὲ οὕτως ἅπαξ καὶ διὰ παντός τὸ περὶ καμπυλῶν ζήτημα, περὶ οὗ ἐν τῷ δευτέρῳ ἄρθρῳ ἐλέγαμεν. Ἀνάγκη τέλος πάντων νὰ βεβαιωθῶμεν ἂν αἱ καμπύλαι ὑπάρχουσι καὶ καθ' ὅλον τὸ θρίγκωμα, ὡς οἱ πλείστοι δισχυρίζονται, ἂν τὰ διάφορα

μέλη τοῦ θριγκοῦ καὶ ἕκαστος αὐτοῦ λίθος ἵνε πελεκημένος καὶ κατεσκευασμένος ὅπως ἡμεῖς νῦν ἐργαζόμεθα, ἢ ἂν ἔχει διαφορὰς ἀκαταλήπτους ἡμῖν, καθὰ ἀνωτέρω ἐλέγαμεν. Τούτου δὲ βεβαιωθέντος πρέπει νὰ μεταχειρισθῶμεν ἄλλην μέθοδον εἰς διόρθωσιν καὶ συμπλήρωσιν τῶν λειπόντων τῆς προτεινομένης ὑπὸ τοῦ εὐθυγράμμου κυρίου Δούρμου.

Ἀκριβὲς ἐξέτασις τῶν μελῶν καὶ μερῶν τοῦ θριγκοῦ, καταμέτρησις ἐκάστου αὐτῶν καὶ ἀπεικόνισις ἢ ἀποτύπωσις δὲν ἐγγίνειν ἀκόμα. Καὶ αὕτη ἡ σχετικῶς τελειοτάτη καταμέτρησις τοῦ κ. Πενρώσου, ὡς γενομένη ἀπὸ κρεμαστῶν ἱκριωμάτων δὲν ἠδύνατο νὰ φθάσῃ τὴν ἀναγκαίαν τελειότητα· πρὸς τοῦτο ἀπαιτοῦνται ἄλλοια ἱκριώματα ἀσφαλῆ καὶ πλατέα, ὥστε νὰ δύνανται οἱ τεχνῖται νὰ περικοπῶσι πᾶν μέρος τοῦ ναοῦ καὶ νὰ ἀπεικονίζωσι καὶ ἐκμάττωσιν αὐτό. Πῶς λοιπὸν πρὸ τούτου θὰ ἐπιβάλωμεν εἰς τὸν Παρθενῶνα χεῖρα; Σπουδάσατε αὐτὸν πρῶτα εἰς τὸ ἀκριβέστατον καὶ τότε τολμήσατε.

Ἄλλ' ὁ Παρθενῶν κινδυνεύει! ὁ κίνδυνος τοῦ Παρθενῶνος δὲν ἵνε ἀκόμα τόσον μέγας οὔτε τόσον προσεχὲς ὥστε νὰ σπεύδωμεν εἰς ἐγχειρήσεις ἐπικινδύνους· τὸ «σπεῦδε βραδέως» ἵνε παράγγελμα τῶν ἀρχαίων σοφῶν· ἅς ἀκολουθήσωμεν αὐτὸ νῦν γε καὶ ἐνταῦθα μάλιστα, ἵνα μὴ μετανοήσωμεν ἔπειτα, χωρὶς νὰ ἠμπορῶμεν νὰ διορθώσωμεν τὰ σφάλματά μας.

Ἄν ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ πέσωσι ξεφλουδίσματά τινα ἐτοιμόρροπα, ἢ ζημία δὲν ἵνε μεγάλη, διότι αὐτὰ ἵνε πλέον ἀδύνατον νὰ συγκρατηθῶσιν εἰς τὰς θέσεις των· πρέπει, ἂν δὲν πέσωσι νὰ ἐκβληθῶσι· νὰ συγκολληθῶσι δὲ ἵνε περιττόν· διότι οὔτε κάλλος οὔτε σθένος προσθέτουσιν εἰς τὸν

κίονα, λ. χ. μάλλον δ' ἀσχημίαν καὶ ταύτην ὀλιγοχρόνιον· διότι πάντως μετὰ τινὰ ἔτη πάλιν θὰ πέσωσι.

Ποία ἔνε ἡ ἰδική μου γνώμη περὶ τοῦ πρακτέου θὰ διαβάσῃτε παρακάτω. ἵνα δυνηθῶμεν ὁμῶς νὰ κρίνωμεν ἀσφαλέστερον περὶ τούτου ἀναγκαῖον νομίζω νὰ κάμω πρῶτα μικρὰν ἀνάλυσιν τῆς ἐκθέσεως τοῦ κυρίου Δούρμου περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης, καθ' ὅσον μάλιστα ἡ ἔκθεσις αὕτη δὲν ἔνε προσιτὴ παντί, ὥς ὄφειλε· διότι οὔτε ἡ κυβερνήσις κατέστησε τὴν δημοσίευσιν αὐτῆς κοινὴν καὶ εὐκτητον, οὔτε ἡ ἀρχαιολογικὴ ἐταιρία, δημοσιεύσασα αὐτὴν ἑλληνιστὶ εἰς ὅλον τεύχος τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐφημερίδος, τὸ πρῶτον τοῦ 1895 ἔτους. Ὀλίγοι ἀγοράζουσι τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐφημερίδα καὶ ὀλιγώτεροι ἀναγινώσκουσιν αὐτήν· ἔνε δὲ καὶ δυσεύρητος· ἐγὼ τοῦλάχιστον δις δοκιμάσας οὔτε παρὰ τῷ Μπέκκῳ εὔρον τὸ τεύχος οὔτε παρ' ἄλλῳ βιβλιοπώλῃ· ἕνας φίλος μὲ ἐλέησε δανείσας μοι αὐτό, ἐνῶ εἶμαι καὶ συνδρομητὴς τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐφημερίδος, καὶ ἔχω αὐτὴν ὀλόκληρον ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτῆς συστάσεως, ἀλλὰ τὸ τεύχος τοῦτο ἀκόμη δὲν μοι ἐστάλη. Καὶ ἐκ τούτου λοιπὸν εἰκάζω ὅτι ὀλίγοι ἀνέγνωσαν τὴν ἔκθεσιν τοῦ κυρίου Δούρμου.

Φίλος ἔπεμψέ μοι σήμερον λωρίδα ἐφημερίδος, ἐν ᾗ λέγεται ὅτι κατ' ἀπόφασιν τῆς κυβερνήσεως «τὰ πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ Παρθενῶνος ἔργα θὰ γείνουν ὅχι κατὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ κ. Δούρμ, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐκθέσεις τοῦ τε κ. Δούρμ καὶ τοῦ κ. Magne, εἰς ὅσα πληρέστατα συνεφώνησαν».

Δόξα τῷ θεῷ! καλὴ ἀρχή! εἰσερχόμεθα εἰς εὐθὺν δρόμον· ἀλλὰ τί θὰ γένη εἰς τᾶλλα, εἰς ᾧ δὲν συμφωνοῦσιν οἱ δύο οὔτοι ἀρχιτέκτονες; ἴσως τὰ ἄνω γραμμένα, ἂν ληφθῶσιν ὑπ' ὅφιν ὑπὸ τῶν ἀρχόντων, δώσωσιν αὐτοῖς ἀφορ-

μὴν νὰ σκεφθῶσιν ἀκόμα καὶ νὰ μὴ σπεύσωσιν εἰς τὸ ἔργον πρὶν καὶ ἄλλων γνώμας λάβωσι, καθὰ ἐπάνω ἐλέγαμεν.

Ἡ ἀνάλυσις τῆς ἐκθέσεως τοῦ κυρίου Δούρμου καὶ μετὰ τὴν δηλωθεῖσαν ἀπόφασιν τῆς κυβερνήσεως, ἂν τῷ ὄντι ἐγένετο, δὲν ἔνε περιττὴ· θὰ τὴν διαβάσῃτε εἰς τὸ προσεχὲς ἄρθρον.

Δ'.

Ἡ ἔκθεσις.

«Ὅ,τι κάμνεις μὲ τὴ βία,
δὲν ἔνε καλὴ δουλεία·
καὶ ἡ σκύλα ἀπὸ τῆ βίας τῆς
τυφλᾶ κάμνει τὰ κουτάβια τῆς».

ΜΑΝΘΟΣ ΗΠΕΙΡΩΤΗΣ

Παρένθεσις. ἄνωτέρω εἰς τὰ μέσα τοῦ τρίτου ἁρθρου παρέπεμψα, ἀπὸ μνήμης γράψας, περὶ τῶν ποικιλμάτων τῆς βορείας θύρας τοῦ Ἑρεχθείου εἰς τὰ σχέδια Κάλκου τοῦ ἀρχιτέκτονος καὶ ἄλλων, ἐν νῷ ἔχων τὴν ἐλληνικὴν πραγματείαν περὶ τοῦ Ἑρεχθείου, τὴν μόνην ἐλληνικὴν περὶ αὐτοῦ, ἥτις ἐγράφη καὶ ἐτυπώθη ἐν ἔτει 1853 εἰς 4^{ον} μετὰ τὰς γενομένας τότε ἀνασκαφὰς καὶ ἐρεῦνας εἰς τὸ μνημεῖον τοῦτο κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἐπιδημήσαντος τότε τὸ β' ἐν Ἀθήναις Θεορσίου τοῦ φιλέλληρος. τὸ βιβλίον ἐπιγράφεται Πρακτικὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἑρεχθείου ἐπιτροπῆς κτλ. Ἀθήνησιν 1853, σύγκειται ἐκ σελίδων 24 καὶ πινάκων 8, ὧν οἱ 6 ἔχουσιν εἰκόνας τοῦ Ἑρεχθείου, τούτων δὲ ὁ τέταρτος τὴν εἰκόνα τοῦ θυρώματος, περὶ οὗ ἦν ὁ λόγος· ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ εἰκὼν αὕτη ἔνε μόνον ἔσωθεν σχεδιασμένη, οὐχὶ δὲ καὶ ἔξωθεν, ὡς εἶχα νομίσῃ.

Ἡ περίγραφὴ τῶν πραγμάτων ἵνε ἄλλως καλὴ, ὥσπερ καὶ τὰ σχέδια τοῦ μακαρίτου Κάλκου· ἀλλὰ δυστυχῶς τὸ ἔργον δὲν ἔγινεν ἐξ αὐτοβουλίας ἐλληνικῆς, ἀλλὰ χάριν τοῦ Θειρσίου, ὃς καὶ ἔγραψε περὶ αὐτοῦ ἐν ἐπιστολῇ πρὸς Αὐγουστον τὸν Βορέχον, ἐκδοθείσῃ ἐν Μονάχῳ 1853 εἰς 4^{ον} ὑπὸ τὸν τίτλον: περὶ τῶν νεωτάτων ἐρευνῶν τοῦ Ἑρεχθείου ἐν τῇ Ἀκροπόλει Ἀθηνῶν κτλ.», πολλὰ δὲ τῶν ἀποφασισθέντων καὶ ἀναγραφομένων ὑπὸ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου ἐν σελίδι 14 τῶν πρακτικῶν δὲν ἐξετελέσθησαν ἔπειτα.

Μεταβαίνω εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ καθηγητοῦ κυρίου Δούρμου. ἐπερίμενα λαβὼν εἰς χεῖρας αὐτὴν νὰ εὔρω πρῶτον μὲν περιγραφὴν τῶν βλαβῶν τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῶν ἄλλων ἐν Ἀθήναις μνημείων, δεύτερον δὲ τὸν τρόπον τῆς θεραπείας αὐτῶν καὶ τρίτον τὸν προϋπολογισμόν τῆς δαπάνης διὰ τὴν ἐργασίαν τῶν διορθώσεων καὶ ἐπισκευῶν. ἄλλως ὅμως ἔδοξε τῷ συγγραφεῖ ἐπιγράφει αὐτὴν ὡς ἐξῆς: «Ἡ κατάστασις τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῶν λοιπῶν μνημείων τῶν Ἀθηνῶν», καθολικὴ ἐπιγραφὴ αὕτη, μεθ' ἣν ἀκολουθεῖ μερικωτέρα ἡδε: «προτάσεις περὶ συντηρήσεως καὶ ἐπισκευῆς αὐτῶν (πίν. 1-5)», καὶ εὐθὺς πάλιν ἄλλη: «Α' προεισαγωγικαὶ παρατηρήσεις». ἐντεῦθεν ἀρχίζει τὴν ὑπόθεσιν καὶ προχωρεῖ ἀπὸ σελίδος 1-6, μεθ' ἣν ἔπεται κεφάλαιον Β' ἀνεπίγραφον ἀπὸ σελ. 6-10 καὶ Γ' ὡσαύτως ἀνεπίγραφον ἀπὸ σελ. 10-14. τὸ Δ' κεφάλαιον ἐπιγράφεται: «τὰ μνημεῖα τῆς Ἀκροπόλεως», καὶ φέρει εὐθὺς μερικωτέραν ἐπιγραφὴν τήνδε: «α') ὁ Παρθενῶν», (β' δὲ ἡ γ' δὲν ὑπάρχει)· τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἐκτείνεται ἀπὸ σελίδος 15-31. μετ' αὐτὸ Ε' κεφάλαιον μὲ ἐπιγραφὴν: «Προτάσεις πρὸς συντήρησιν τῶν μνημείων τῆς Ἀκροπόλεως καὶ πρα-

κτική ἐφαρμογή τῶν προτεινομένων μέτρων. — Ἐπιδιόρθωσις προηγουμένων ἐπισκευῶν· «α') ὁ Παρθενῶν», ἀπὸ σελ. 31 - 39· «β') τῶν προπυλαίων ἡ κατάστασις» σελ. 39 - 40· «γ') τὸ βᾶθρον τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Ἀγρίππου» σελ. 41· «ε') τὸ Ἐρέχθειον» σελ. 41-45· «ς') ὁ περίβολος τῆς Ἀκροπόλεως» σελ. 45.

Ἐνταῦθα τελειώνει ἡ ἔκθεσις μὲ τὴν χρονολογίαν καὶ ὑπογραφὴν:

Ἐν Ἀθήναις τὴν 10ην Φεβρουαρίου 1895.

ΙΩΣΗΦ ΔΟΥΡΜ.

Εὐθὺς δὲ συνάπτονται· «προσθῆκαι καὶ ἐπίλογος» ἀπὸ σελίδος 45 - 47, καὶ «παράρτημα» ἀπὸ σελίδος 47 - 49· ἔπειτα: «Δαπάναι κατὰ προσέγγισιν πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς προτεινομένης ἐπισκευῆς τοῦ Παρθενῶνος» σελ. 49 - 50.

Εὐθὺς δὲ πάλιν ἀκολουθεῖ ἐπιγραφή: «Τὰ ἐν τῇ πόλει κτίρια. 1. Τὸ Θησεῖον» σελ. 51 - 54. «2. Ἡ πύλη τῆς ἀγορᾶς» σελ. 54-55. «3. Ὁ πύργος τῶν ἀνέμων» σελ. 55. «4. Ἡ στοὰ τοῦ Ἀδριανοῦ» σελ. 55. «5. Τὸ Ὀλυμπεῖον» σελ. 55. «6. Ἡ πύλη τοῦ Ἀδριανοῦ» σελ. 55-56. «7. Τὸ χορηγικὸν μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους» σελ. 56. «8. Τὸ μνημεῖον τοῦ Φιλοπάπου» σελ. 56-57. Ἐδῶ πάλιν χρονολογία καὶ ὑπογραφή: «Ἐν Ἀθήναις τὴν 1 Μαρτίου 1895. Δρ. Ἰωσήφ Δούρμ, καθηγητῆς, γενικὸς διευθυντῆς τῶν δημοσίων ἔργων» καὶ μετ' αὐτὴν εὐθὺς: «Ὑπολογισμὸς κατὰ προσέγγισιν τῆς πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς βορείας προστάσεως τοῦ Ἐρεχθείου ἀπαιτουμένης δαπάνης (ἄνευ ἀετώματος καὶ ὀροφῆς)», σελ. 58.

Τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν κατακλείδα τῆς ἐκθέσεως· ἀφέθη δὲ ἀχρονολόγητον καὶ ἀνυπόγραφον καὶ ἐνδέχεται νὰ ἐκλη

φθῆ ὡς προσθήκη τῆς ἐφημερίδος τῆς ἀρχαιολογικῆς, ἀλλ' ἀναμφιβόλως ἵνε καὶ τοῦτο ἔργον τοῦ κυρίου Δούρμου, ὡς ἐκ τῶν προηγουμένων ἐξάγεται, πρὸς ἃ ἀναφέρεται.

Ταῦτα εἶνε τὰ στοιχεῖα τῆς ἐκθέσεως τοῦ κυρίου Δούρμου. τάληθές εἰπεῖν δὲν φαίνεται τὸ ἔργον μεθοδικῶς συνεταγμένον· λείπει ἐν αὐτῷ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἐνότης καὶ ὁμοιάζει μὲ τὰ οἰκήματα τὰ ἀποτελοῦντα στρατῶνα κατὰ τοὺς ἀνατολικοὺς πρόποδας τοῦ Λυκαβηττοῦ πλησίον τῶν Ἀμπελοκήπων, ἃ οὐδεὶς ἀπὸ τῆς ὀψείας των δύνатаι νὰ τὰ ἐκλάβῃ ὡς στρατῶνα. Τὸ ἔργον φαίνεται ὅτι ἐγράφη ἐν βίᾳ καὶ ὥσπερ ἀναγκαστικῶς. Τὰ ὁμοειδῆ δὲν συνυπάρχουσιν ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, ἀλλὰ διασπῶνται πολλαχοῦ καὶ συμπληρόνονται δι' ἐπαναλήψεων καὶ προσθηκῶν. Καθόλου εἰπεῖν τὸ ἔργον δὲν κάμνει τὴν ἐντύπωσιν ἣν ἐπροσδοκῶσαμεν παρ' ἀνδρὸς σοφοῦ, οἷος ὁ κύριος Δοῦρμος, καὶ ἣν εἴμεθα συνειθισμένοι νὰ εὐρίσκωμεν εἰς ἔργα σοφῶν γερμανῶν, οὓς θεωροῦμεν ὑπόδειγμα συγγραφικῆς τέχνης, ἀνευ περιττολογίας καὶ ἀργῶν φράσεων καὶ ἐπιθέτων ὅποια ἡμεῖς συνειθίζομεν, ἐξ ὧν, ὡς φαίνεται, καὶ αὐτὸς δὲν ἔμεινεν ἀνεπηρέαστος. Τινὰ δὲ πιθανῶς ἔγραφε συγκαταβαίνων καὶ εἰς τὴν ἀμαθίαν ἡμῶν, ἥς πεῖραν θὰ ἔλαβε κατὰ τὴν ἐνταῦθα διαμονὴν του ἐξ αὐτομόλων τινῶν ἡμετέρων σοφῶν, ὁμιλησάντων αὐτῷ, ἵνα τι καὶ δόξης καρπώσωνται.

Εὐθὺς τὸ πρῶτον κεφάλαιον, τὸ ἐπιγραφόμενον προεισαγωγικαὶ παρατηρήσεις, ἐμοὶ τοῦλάχιστον ὑπενθύμησε τὰς πύλας τῶν Μυυδίων καὶ τὸ ab ovo τοῦ Ὁρατίου. Μετὰ μακράν ῥῆσιν παρ' ἄλλων ἄρχεται οὕτω· «ὁ Παρθενῶν (454/3 πρὸ Χρ.)· ἐνταῦθα δηλόνει δήπου τὴν ἀρχὴν τῆς κτίσεως τοῦ Παρθενῶνος μεταξὺ τοῦ ἔτους 454 καὶ 453 πρὸ Χριστοῦ, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ συνοδεύηται ἡ χρονολογία

αὕτη καὶ μὲ κολαστικόν τι λεξείδιον, οἷον περίπου· ἵνα μὴ διδάσκωνται οἱ ἀναγνώσται πράγματα ἀμφίβολα ὡς βέβαια. εἰάν τις ἀνοίξῃ τὸν Βαιδέκερον θὰ εὔρῃ ὅτι ὁ Παρθενῶν ἤρχισε νὰ κτίζηται ἐν ἔτει 447 καὶ ἐτελείωσεν ἐν ἔτει 434 πρὸ Χριστοῦ· τῷ Βαιδεκέρῳ συγχωρεῖται τοῦτο καὶ πρέπει, ἀλλὰ τῷ Δούρμῳ οὐκέτι¹. τὸ δ' ἀληθές ἐστίν ὅτι οὐδεὶς οἶδεν οὔτε πότε ἤρχισεν ἡ κτίσις τοῦ Παρθενῶνος, οὔτε πότε ἀπετελέσθη· ἐν μόνον γνωρίζομεν ἀσφαλῶς, ὅτι τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τῆς Παρθένου τοῦ Φειδίου ἐπεδείχθη ἐν τῇ θέσει του ἐν τῷ σηκῷ τοῦ Παρθενῶνος ἐν ἔτει 438, ἐν τῇ ἑορτῇ τῶν Παναθηναίων. ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν ἔπεται ὅτι ὁλόκληρος ὁ Παρθενῶν ἦν ἤδη τότε τετελεσμένος, οὐδ' αὐτὸς ὁ σηκός, ἐν ᾧ ἦν τὸ ἄγαλμα· διότι καὶ μετὰ τὴν καθίδρυσιν τοῦ ἀγάλματος ἠδύναντο νὰ ἐξακολουθήσωσιν ἐν αὐτῷ τὰς λεπτοτέρας ἐργασίας. ἂν ἔγραφεν ὁ κύριος Δούρμος πρὸς τῇ χρονολογίᾳ του τῇ κατ' εἰκασίαν, ὅπως εἰσὶ καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι ὑπ' ἄλλων περὶ τοῦ χρόνου τῆς κτίσεως τοῦ Παρθενῶνος, καὶ ἐκεῖνο τὸ λεξείδιον, θὰ ἀπήλλαττε καὶ ἐμὲ τοῦ κόπου νὰ γράψω ταῦτα.

Τῶν ἄλλων χρονολογικῶν του σημειώσεων προσέπεσέ μοι ἡδε: «τὸ 1844 ἀνωκοδομήθη ἐν μέρει ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ σηκοῦ»· τοῦτο ἐγένετο ἐν ἔτει 1843, κατὰ τὰ πρακτικὰ τῆς ἐταιρίας, ἀπὸ 26 Μαΐου 1843, σελ. 172, ἐκδ. β' 1846.

Ἐπειτα κάμνει λόγον περὶ τῶν *Προπυλαίων*, τοῦ μικροῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, οὗ τὴν κτίσιν θέτει ἐν Ὀλυμπιάδι 78, δηλαδὴ ἐν τοῖς ἔτεσι 468-465 πρὸ Χρι-

¹ Ὁ αὐτός κ. Δούρμος ἐν *Baukunst der Griechen* 1892, σελ. 221 δέχεται ὡς πιθανὴν τὴν γνώμην Loeschke 447 - 434 π. X. βλέπε καὶ Michaelis Parthenon σ. 11 καὶ Wachsmuth die Stadt Athen I, σ. 544.

στοῦ· ἀλλὰ καὶ τούτου τοῦ ναΐσκου ἡ κτίσις δὲν ἔνε ἀσφαλῆς, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀμφισβητήσιμος ἢ ἡ κτίσις τοῦ Παρθενῶνος. δὲν δυνάμεθα μάλιστα μὴδὲ τόσον νὰ γνωρίζωμεν ἀσφαλῶς, ἂν δηλαδὴ ἐκτίσθη πρὸ τῶν Προπυλαίων ἢ μετ' αὐτά· δι' αὐτὸ ἐχρειάζετο καὶ ἐνταῦθα ἡ προσθήκη τοῦ λεξείδιου ἐκείνου, περίπου, ἵνα μὴ ἔχωμεν πράγματα· μόνον τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ γνωρίζομεν ἀσφαλῶς ἐν ἔτει 1835-1836 ὑπὸ Ross, Schaubert καὶ Hansen.

Ἐπειτα μεταβαίνει εἰς «τὸ Ἑρέχθειον (407 π. Χρ.)», ὅπου, πρὸς χάριν μας δῆπου, ἐκσφενδονίζει καὶ ἓνα μύδρον διάπυρον κατὰ Ἑλγίνου ἐκ τῆς ποιητικῆς καμίνου Βύρωνος αὐτὸν λαβὼν· ἀλλὰ τοιοῦτοι μύδροι ἐχρειάζοντο καὶ κατὰ πᾶν συλησάντων τὸν ναὸν τῆς Αἰγίνης καὶ τὸν τοῦ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος, ἔτι δὲ τὴν Πέργαμον καὶ τὸ Ἴλιον καὶ τὸ Γκιόλ-μπασσι κτλ. διότι ὅλη ἡ Μικρὰ Ἀσία ἰδική μας ἔνε καὶ θὰ τὴν λάβωμεν· ζῇ κύριος ὁ Θεὸς καὶ ζῇ ἡ ψυχὴ μου. τελευτᾷ δὲ τὴν περὶ Ἑρεχθείου δαῖτα χωρὶς νὰ φθάσῃ usque ad mala· διότι λείπει ἐν τῇ χρονολογικῇ καταγραφῇ ἡ ἄνω ἐν τῇ παρενθέσει μνημονευθεῖσα ἐργασία τοῦ ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου καὶ ἡ ἀνασκαφὴ καὶ ἔρευνα τοῦ μακαρίτου διδασκάλου του Καρόλου τοῦ Βοεττιχέρου, ἐν ἔτει 1862 γενομένη, καὶ μία κάθαρσις νεωτέρα. καὶ εἰς τὴν χρονολογίαν δὲ τοῦ Ἑρεχθείου ἔπρεπε νὰ προστεθῇ ἐκεῖνο τὸ κολαστικὸν λεξείδιον· διότι καὶ τούτου ἡ κτίσις παρετάθη ἐπὶ πολλὰ ἔτη πρότερον καὶ ὕστερον ἔτι, τὸ δὲ 407 ἔτος ἔνε ἡ συνήθης χρονολογία τῆς ἐκτελέσεως τοῦ κτιρίου, οὐχὶ δὲ τῆς ἀρχῆς, ὡς ὑπεθέσαμεν ἐπάνω νοουμένην ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος.

Τὸ Β' κεφάλαιον ἄρχεται ἀπὸ τῶν καταγίδων τοῦ χρόνου, εἰς αἷς ἀντέστησαν τὰ οἰκοδομήματα τῆς Ἀκροπό-

λεως ὑπὲρ τὰ δισχίλια ἔτη καὶ τῶν συμφορῶν ἃς ἐπέ-
φεραν εἰς αὐτὸν οἱ δύο τελευταῖοι αἰῶνες, καὶ περὶ τῆς
μερίμνης γενεᾶς ὑπὲρ ἀναστάσεως αὐτοῦ καὶ διατηρήσεως·
γίνεται λόγος περὶ τινων αὐτῶν, μνήμονεῦει τὴν ἀνάστασιν
τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης ὑπὸ τῶν Γερμανῶν, τὴν ἀν-
εύρεσιν τῆς πύλης Βεουλῆ, τὴν ἀναστήλωσιν τινῶν κιό-
νων τοῦ Παρθενῶνος καὶ τοῦ Ἐρεχθείου καὶ εὐχεται ν' ἀν-
ορθωθῇ αὐθις τὸ κατακείμενον ὑλικὸν τῶν οἰκοδομημά-
των» σελ. 7. Ἐγκρίνει πάντα τὰ γενόμενα, ἀλλ' οὐχὶ καὶ
τὴν μέθοδον· διότι ὁ κύριος Δοῦρμος θέλει νὰ γίνωνται αἱ
διορθώσεις μὲ ὅμοιον ὑλικὸν καὶ ὁμοίως ἐξεργασμένον ὥστε
νὰ μὴ διακρίνηται ἡ προσθήκη καὶ διόρθωσις· δι' αὐτὸ δὲ
προτείνει καὶ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀπτέρου Νίκης καὶ ἀλλα-
χοῦ «αἱ ἐπισκευαὶ καὶ ἀντικαταστάσεις νὰ γίνωσι διὰ τοῦ
αὐτοῦ καὶ τῆς αὐτῆς ποιότητος ὑλικοῦ ἐν συμφωνίᾳ πρὸς
τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ ἀρχαίου κτιρίου»· σελ. 8. ἀπο-
κρούει τὴν συγκόλλησιν χαλαρωθέντων ἢ ἀποσπασθέντων
τεμαχίων δι' οἰασθήποτε λιθοκόλλης· «τὸ οἰκοδόμημα
πρέπει καὶ ἐν τῷ μέλλοντι νὰ διατηρήσῃ τὴν ὄψιν αὐτοῦ
ὡς ἐρειπίου, διὸ ὀφείλει νὰ παραμείνῃ ἄθικτον ἀπὸ καλ-
λυντικῶν ἐμπλάστρων, ὧν ἡ διατήρησις θὰ ἦτο ἀμφιβόλου
μονιμότητος· ἀπεσπασμένα τεμάχια ἢ ὅσα δὲν δύνανται
πλέον νὰ συγκρατηθῶσιν εἰς τὸ κτίριον πρέπει νὰ συλλε-
χθῶσι καὶ διαφυλαχθῶσι· πρέπει ν' ἀπομακρύνωμεν καὶ
πᾶν ὅ,τι δύνανται νὰ διακινδυνεύσῃ τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἔτι
ἰσταμένων ἐρειπίων ἢ ὅ,τι ἀμφίβολον αὐτὴν καθιστᾷ. Τὰ
ὑφιστάμενα ἔτι μέρη τῶν οἰκοδομημάτων πρέπει νὰ στε-
ρεωθῶσι κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς μηχανικῆς καὶ δὴ οὕ-
τως ὥστε νὰ ἐξασφαλισθῇ ἐπὶ μακρὸν ἡ ὑπαρξὶς αὐτῶν.

Μὲ μέτρα ἀτελῇ καὶ ἀπλᾶς συγγραφὰς δὲν πρέπει νὰ

ματαιοποιῶμεν, ἂν δὲν θέλωμεν νὰ ἐπισύρωμεν καθ' ἡμῶν τὸν ψόγον τῶν μεταγενεστέρων, ὅ,τι εἶνε ἀπαραίτητον πρὸς στερέωσιν τῶν διαφόρων τμημάτων τῶν κτιρίων κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς μηχανικῆς πρέπει νὰ διεξαχθῇ διὰ πάντων τῶν ἀρίστων μέσων· ὅσα δὲ τῶν ὑπερεισμάτων κατεθραύσθησαν καὶ ἄχρηστα πρὸς τὴν οἰκοδομίαν κατέστησαν πρέπει ν' ἀντικατασταθῶσι διὰ στερεοῦ λιθίνου ὑλικοῦ, ἂν θέλωμεν νὰ καταλίπωμεν εἰς τοὺς μετέπειτα ἐν ἀπαύγασμα τῶν ἔργων τῆς ποτε ἐλληνικῆς τέχνης»· σελ. 9. καὶ εὐθὺς παρακάτω: «πρέπει νὰ δεχθῶμεν τὰ πράγματα ὅπως ἔχουσι καὶ νὰ μὴ ὀπισθοχωρήσωμεν ἐνώπιον τῆς ἀνάγκης τυχόν νὰ ἐπιβάλωμεν χεῖρα εἰς αὐτὴν τὴν ὑπόστασιν τῶν κτιρίων· ἂν ὁ χρόνος καὶ αἱ περιστάσεις συνεκλόνησαν τὰ ἔργα τῆς ἀρχαίας τέχνης βιαιότερον ἢ κατὰ τὸ προσῆκον μέτρον, καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ἐγκαίρως ν' ἀντιτάξωμεν τὰ πρὸς ἀντιστάθμισιν μέσα, ν' ἀπέχωμεν δὲ ἀπὸ τὰ αἰσθηματικά ἡμιτελῆ μέτρα»· σελ. 9.

Πῶς ὁμως μετὰ τοιαύτας ἐγχειρήσεις θὰ μείνῃ τὸ ἔργον ἀπαύγασμα τῆς ἐλληνικῆς τέχνης, δὲν ἐννοῶ. Ἡ ἄνω περικοπὴ τῆς ἐκθέσεως ἐλήφθη ἐνταῦθα ὡς χαρακτηριστικὴ τῆς προθέσεως τοῦ ἀρχιτέκτονος εἰς τὰς διορθώσεις τοῦ Παρθενῶνος· δι' ἐμὲ φρικτὴ.

Τὸ Γ' κεφάλαιον ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἀναγραφῆς τῶν συγγραμμάτων τοῦ συγγραφέως περὶ τῶν ἀθηναϊκῶν μνημείων, ἐν οἷς ὑπάρχουσι τὰ ἐξαγόμενα τῶν παρατηρήσεών του ἐν τοῖς ἔτεσι 1869, 1879, 85 καὶ 90, εἰς ἃ ὁμως δὲν ἴνε εὐκολον νὰ ἀνατρέξωμεν. Ἐξάγει δὲ ἐκ τῶν νῦν γενομένων παρατηρήσεών του «τὸ εὐχάριστον πάντοτε συμπέρασμα ὅτι ἡ κατὰστασις αὕτη (τῶν ἐν Ἀθήναις κτιρίων) ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῶν ἀπαρτιζόντων αὐτὰ μελῶν δὲν μετεβλήθη.

Ὀλιγώτερον ὅμως εὐχάριστον εἶνε ὅτι ἡ κατάστασις τοῦ λιθίνου ὕλικου δὲν παρέμεινεν ἡ αὐτὴ καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη». ἔπειτα παρέχει θεωρίαν περὶ σεισμοῦ καὶ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ εἰς τὰ κτίρια μετὰ σχήματος, καὶ περὶ τῶν ἐκ τοῦ τελευταίου σεισμοῦ καταπεσόντων χαλαρῶν τμημάτων κίονος μετὰ σχήματος «καὶ ἄλλων προηγούμενως ποτὲ χαλαρωθέντων τεμαχίων ὑψηλὰ κειμένων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν», ἀπαριθμῶν αὐτά, καὶ τελειώνει τὸ κεφάλαιον μὲ συμβουλὴν περὶ τοῦ καθήκοντος τῆς παρούσης γενεᾶς: «νὰ μὴ ἐγκαταλείπη εἰς τὴν τυφλὴν τύχην τὸ μέλλον τοῦ κτιρίου, ἀλλὰ νὰ λάβῃ πάντα τὰ μέτρα πρὸς ἀποτροπὴν ἐπαπειλοῦντος κινδύνου, καὶ ἂν ἀκόμη ἀνάγκη ἤθελε παραστῇ διὰ νέων ν' ἀντικατασταθῶσιν ὅσα τεμάχια τοῦ κτιρίου ὁ χρόνος ἱερὰ κατέστησεν ἢ ὅσα θῦμα αὐτοῦ ἐγένοντο, ἢ ἂν ἐπρόκειτο εἰς τὴν παλαιὰν αὐτῶν θέσιν πάλιν νὰ στηθῶσιν ὅσα ἐν νεωτέροις χρόνοις κατέπεσαν· τοιοῦτοτρόπως θὰ κληθῶμεν βεβαίως ὀλιγώτερον βάρβαροι ἐὰν ζητήσωμεν πάσῃ θυσίᾳ νὰ διασώσωμεν τὸ ἔργον διὰ τὰς μελλούσας γενεάς, παρὰ ἐὰν ἐκ θαυμασμοῦ πρὸς αὐτὸ ἀπραχτοῦντες ἠθέλαμεν τὸ ἀφήσῃ νὰ καταρρεῦσῃ»· σελ. 14. ὅμοια καὶ περισσότερα ἔχει γραμμένα καὶ ἀνωτέρω ἐν τῷ Β' κεφαλαίῳ σελ. 9-10, ὡς εἶδαμεν.

Τὸ Δ' κεφάλαιον, ἐπιγραφόμενον: τὰ μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν, περιοριζόμενον δὲ μόνον εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν βλαβῶν τοῦ Παρθενῶνος, ἔνε ἄριστα συγγεγραμμένον. Ἐνταῦθα, κατὰ γερμανικὴν φράσιν εἰπεῖν, εὐρίσκεται ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸ στοιχεῖόν του. Κολυμβάει ὥσπερ δελφὶν μὲ μικρὰ ἀναπηδήματα χῶπ ἔξω καὶ φοῦρ πάλιν μέσα· περιγράφει πάσας τὰς βλάβας τοῦ Παρθενῶνος ἐν συγκρίσει

λίων καὶ ἑκατὸν τετραγωνικῶν μέτρων περίπου κατ' αὐτὸν τὸν κύριον Δοῦρμον ἐν σελίδι 17 τῆς ἐκθέσεώς του.

Καὶ ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ δὲ δαπέδου τοῦ περιστώφου παραινεῖ νὰ ληφθῇ πρόνοια πρὸς ἐκροὴν τῶν ὑδάτων.

Τώρα μετὰ τοιαύτην καὶ τοσαύτην παραμόρφωσιν τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ τηρεῖται ὁ χαρακτήρ τοῦ ἐρειπίου, ὡς παραινουῖσεν ἀνωτέρω, ἢ μεταμορφώνεται ἐντελῶς;

Καὶ πρὸς τί ταῦτα πάντα; πρὸς ἐκροὴν τῶν ὑδάτων πάντοθεν ἐκ τοῦ ναοῦ διὰ τῶν ὑπογείων σωλήνων.

Ὁ ταῦτα συμβουλεύσας ἐλησμόνησε τὸν ἀτμοσφαιρικὸν τάραχον τῶν Ἀθηνῶν, ὅπως λησμονοῦσιν αὐτὸν καὶ ὅσοι νομίζουσιν ὅτι ὁ Παρθενὼν ἦν ὑπαιθρος, ἔχων μάλιστα ἐν τῷ μέσῳ καὶ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα μέγα, εἰκοσάπηχυν περίπου.

Οἱ σφοδροὶ ἄνεμοι καὶ ὁ κονιορτός, ὃν καλῶς γνωρίζομεν, αἱ βραγδαῖαι βροχαὶ καὶ καταιγίδες ἐντὸς ὀλίγου χρόνου θὰ φράξωσι τὰ κλυστήρια καὶ θὰ εὕρισκόμεθα εἰς παντοτεινὴν ἀνάγκην νὰ καθαρίζωμεν καταβόθρας καὶ σωλήνας ἀνασηκόνοντες τὰς πλάκας τοῦ δαπέδου· νὰ προλαμβάνωμεν δὲ τὰ δεινὰ ταῦτα διὰ τακτικῆς ἐπιβλέψεως δὲν ἔνε τοῦ χαρακτῆρος ἡμῶν δυστυχῶς· ἀλλ' ἐλπίζω καὶ εὐχομαι νὰ μὴ εὐρεθῶμεν ποτὲ εἰς τοιαύτην ἀνάγκην. τίς ποτε σώας ἔχων τὰς φρένας θὰ ἀκούσῃ τοιαύτην ἀλλόκοτον συμβουλήν καὶ θὰ μεταποιήσῃ ὁλόκληρον τὸ δάπεδον τοῦ σηκοῦ ἐκ 2100 τετραγωνικῶν μέτρων εἰς ἱμπλόυβιον ῥωμαϊκοῦ οἴκου; τὸ δάπεδον μεθ' ὅλου τοῦ κρηπιδώματος θὰ ᾤνε τὸ τελευταῖον λείψανον τοῦ ναοῦ ὃ θὰ μείνῃ πολλοὺς αἰῶνας μετὰ τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ ἐπ' αὐτοῦ οἰκοδομήματος. φαντασθῆτε τώρα, ἐὰν πράξωμεν ὅπως λέγει ὁ κύριος Δοῦρμος, ὃ μὴ γένοιτο, ὁποῖων ἐρίδων ἀφορ-

μὴν θὰ δώσῃ εἰς τοὺς τότε ἀρχιτέκτονας καὶ ἀρχαιολόγους καὶ ἱστορικοὺς. οἱ μὲν ἱστορικοὶ θὰ λέγωσιν ὅτι ἐνταῦθα ἦν ποτε ναός, ὡς τὰ βιβλία διαλαμβάνουσιν· οἱ δὲ ἀρχαιολόγοι καὶ ἀρχιτέκτονες πάλιν θὰ διισχυρίζωνται, ὅτι τὰ μνημεῖα εἶναι πιστότερα τῶν βιβλίων. ἐδῶ ἔχομεν ῥωμαϊκὸν impluvium, ἄρα ἦν ποτε ῥωμαϊκὸς οἶκος ἐνταῦθα. συνδυάζοντες δὲ τοῦτο μὲ τὸν πρὸ τοῦ Παρθενῶνος ὑπάρξαντά ποτε ναὸν Ῥώμης καὶ Αὐγούστου, οὗ ἡ ἐπιγραφή σώζεται νῦν καὶ θὰ σώζεται τυχὸν καὶ τότε, θὰ ἔλθωσιν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ ἔδαφος τῆς οἰκοδομῆς μὲ τὸ ἱμπλούβιον ἦν ποτε ἀνάκτορον τοῦ Αὐγούστου· ἐνὸς ἀτόπου δοθέντος μυστήρια ἔπεται.

Τίς δαίμων ἐνέπνευσε τῷ καθηγητῇ κυρίῳ Δοῦρμῳ τὴν ιδέαν ταύτην; ἀγνοῶ· εἰκάζω δὲ τοιόνδε: Ἐπειδὴ ὁ κύριος Δοῦρμος ἵνε, ὡς εἶπαμεν ἄπάνω, τοῦ εὐθυγραμμικοῦ κόμματος, οἱ δὲ εὐθυγραμμικοὶ πιστεύουσιν ὅτι αἱ καμπύλαι τοῦ Παρθενῶνος προκύπτουσιν ἐκ καταπίεσεως τῶν πωρίνων λίθων τοῦ κρηπιδώματος, ἡ συμπίεσις δὲ γίνεται φυσικῶς τῷ λόγῳ μεγαλειτέρα ὅταν οἱ λίθοι ᾖναι ὑγροί, ὑγροὶ δὲ γίνονται ὅταν εἰσχωρῇ εἰς αὐτοὺς νερόν, ἄρα διὰ τὴν μακρύνωμεν τὸν χρόνον τοῦ ναοῦ, ἀνάγκη τὴν ἀπομακρύνωμεν πᾶσαν ἀφορμὴν εἰσχωρήσεως νεροῦ εἰς τὸ κρηπιδῶμα· διότι ἄλλως αἱ κυρτώσεις καὶ καμπύλαι τοῦ ναοῦ θὰ αὐξήσωσι καὶ τὸ κτίριον θὰ πέσῃ ταχύτερον. ἐγὼ τοῦλάχιστον αὐτὴν τὴν δικαιολογίαν ἐμπορῶ τὴν εὐρὴν ὡς δικαιολογίαν τοῦ· αὐτὸς ὅμως δὲν λέγει τοιοῦτόν τι, ἀλλὰ μᾶλλον τὴν βλάστησιν πολεμῶν ἔρχεται εἰς τὴν πρότασιν ταύτην. πρβ. σελ. 31-32.

Ἡ γνώμη μου ἵνε τὴν ἀφεθῇ τὸ ἔδαφος τοῦ σηκοῦ καὶ ὅλου τοῦ ναοῦ ὡς ἔχει νῦν, καὶ εὕρισκεται εἰς καλλίστην

κατάστασιν μάλιστα, καὶ διὰ μηδένα λόγον νὰ μὴ παρα-
μορφωθῇ, διὰ νὰ μὴ μας ἀναθεματίζωσιν οἱ μεταγενέστε-
ροι ὡς χειρότερα Ἐλγίνου πράξαντας, καὶ ταῦτα ἄνευ ἀ-
·άγκης τινὸς ἢ ὠφελείας.

Τὰ νερὰ ἐπότιζαν τὸν σηκὸν ὀκτακόσια περίπου ἔτη διη-
νεκῶς, ἐνόσφ ἴστατο ἐν αὐτῷ τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα
χωρὶς νὰ τὸν βλάβωσιν. ἵνε μαρτυρημένον ὑπὸ τῶν πα-
λαιῶν ὅτι διὰ νὰ μὴ σκάζῃ ὁ ἐλεφαντόδους, ἐξ οὗ ἦσαν
ποιημένα τὰ γυμνὰ μέλη τοῦ ἀγάλματος, ἔβαζαν κάπου
ἐκεῖ νερόν, οὗ ἢ ἀτμὶς νὰ ὀροσίζῃ τὸν ἐλέφαντα ἵνα μὴ
σκάζῃ. ποῦ ἔβαζαν τὸ νερὸν τοῦτο καὶ πόσον νερὸν ἐχρειά-
ζετο διὰ τόσον μέγα ἄγαλμα, οὗ ἢ κορυφὴ ἐπλησίαζε τὴν
στέγην; τὸ ἀκριβὲς μέγεθος τοῦ ἀγάλματος τούτου, ὥς-
περ καὶ τὸ τῆς μεγάλης καλουμένης Ἀθηνᾶς τῆς ὀρει-
χαλκίνης, ἣτις ἴστατο μεταξὺ Προπυλαίων καὶ Ἐρεχθείου,
οὐδεὶς γνωρίζει· τὰ φερόμενα εἰς τὰ βιβλία μεγέθη εἶναι κατ'
εἰκασίαν. Ἐν μόνον γνωρίζομεν περὶ τοῦ χρυσελεφαντίνου
ἀγάλματος ἐκ τοῦ Πausanίου, ὅτι ἐκράτει ἐν τῇ δεξιᾷ
ἄγαλμα Νίκης «ὅσον τεσσάρων πηχῶν»· ἐκ τούτου δὲ
κατ' ἀναλογίαν ἔδωκα ἐγὼ εἰς τὸ ἄγαλμα παραπάνω ὕψος
εἰκοσάπηχυ· ἄλλοι τὸ κάμνουν δέκα γαλλικῶν μέτρων
καὶ δώδεκα καὶ περισσότερον, ὁ δὲ Beulhès λέγει (l'Acro-
pole 1862 σ. 214) ὅτι τὸ ἄγαλμα μετὰ τῆς βάσεώς του
εἶχεν ὕψος τεσσαράκοντα πέντε πόδας· ἀλλὰ καὶ ὀκτῶ
μέτρα ὑψηλὸν ἔαν τὸ ὑποθέσωμεν καὶ μετὰ τῆς βάσεώς
του ἀκόμα, ἔχομεν πάλιν σεβάτὸν ὕψος. τῶρα πόσον νερὸν
ἐχρειάζετο ἐνταῦθα ὥστε ἐξατμιζόμενον νὰ προφυλάττῃ τὰ
ἐλεφάντινα μέρη τοῦ ἀγάλματος ἀπὸ σκασίματα, καὶ μά-
λιστα ἔαν ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ ναὸς ἦν ὑπαιθρος, ὡς πολλοὶ
λέγουσιν, ἢ καὶ ὀπαῖον ἂν εἶχε μόνον; ὁ Beulhès εἶπεν ὅτι

τὸ πώρινον ὑπόβαθρον τοῦ ἀγάλματος, ὃ καὶ νῦν φαίνεται ἐν τῷ σηκῷ διεσταλμένον, ὡς ἐκ πωρίνων λίθων συγκείμενον, καὶ ἔχει μῆκος μέτρα 6,50, πλάτος δὲ 2,50 περίπου, διότι δὲν ἀποτερματίζεται εἰς ἐντελῶς εὐθείας γραμμάς, ἐχρησίμευεν ἵνα διατηρῇ τὴν ἀναγκαίαν πρὸς διατήρησιν τοῦ ἐλέφαντος ὑγρασίαν (Beulé l'Acropole, 1868, σελ. 213). αὐτὸ δὲ ἵνε πλάνη ἐξ ἐκείνων τῶν μεγάλων εἰς ἃς ἐμπίπτουσιν ἐνίοτε μεγάλοι σοφοί· διότι τὸ πώρινον ἔδαφος ἐν τῷ ναῷ ἐποιήθη χάριν οἰκονομίας μαρμάρου, ὃ οἱ παλαιοὶ δὲν ἐσπαταλοῦσαν, ὡς ἡμεῖς τώρα.

Προσέξατε, ὅταν ἀνεβῇτέ ποτε εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, εἰς τὴν μαρμαρίνην στρῶσιν τοῦ δαπέδου τῆς στοᾶς τοῦ ὀπισθοδόμου· ἐκεῖ θὰ ἴδῃτε εἰς μέρη χαλασμένα, ὅτι αἱ πλάκες ὅσαι δὲν φέρουσι βᾶρος εἶνε λεπτότεραι· δὲν ὑπόκεινται δὲ εἰς αὐτάς λιανολίθαρα τυχὸν λατύπης ἢ ἄλλη πλάκα προστύχου λίθου, ἀλλ' αὐταὶ αἱ πώρινοι πλίνθοι τοῦ κρηπιδώματος, τὰ λεγόμενα ὑπὸ τῶν μαστόρων κισσάρια, ἐποιήθησαν ἐκ πρώτης ἀρχῆς παχύτερα εἰς τὰ τοιαῦτα μέρη. τίς ἀρχιτέκτων τῶν σημερινῶν ἐσκέφθη ποτὲ καὶ ὑπελόγισεν οὕτω τὴν ἐργασίαν του εἰς τὰς οἰκοδομίας ἃς ἀναλαμβάνει; δείξατέ μοι ἓνα τοιοῦτον ἐδῶ ἢ ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης· θέλω νὰ τὸν ἴδω τὸν τοιοῦτον μάστορα.

Λοιπὸν τὸ δάπεδον τοῦ σηκοῦ ἐκεῖ, ἰσοπεδονόμενον μὲ τὸ λοιπὸν ἐκ μαρμάρου, ἐποιήθη ἐκ πωρίνων πλίνθων· διότι ἐπ' αὐτοῦ ἔμελλε νὰ ποιηθῇ τὸ ἐκ μαρμάρου βᾶθρον τοῦ ἀγάλματος καὶ νὰ σκεπασθῇ ὁλόκληρον τὸ ὑπόβαθρον, ὥσπερ καὶ ἐγένετο· τὰ ἔχνη τοῦ μαρμαρίνου βᾶθρου περὶ τὸ πώρινον ὑπόβαθρον φαίνονται ἔτι καὶ τώρα ποῦ καὶ ποῦ· ὅστις ἀκριβῶς προσέξῃ, θὰ ἴδῃ λεπτάς τινας γραμμὰς περίξ

τοῦ πωρίνου ὑποβάθρου. αὗται δηλόνουσι τὰ ὅρια τοῦ μαρμαρίνου βάθρου τοῦ ἀγάλματος. τὸ οὕτω λοιπὸν μὲ μεγάλα μάρμαρα καὶ παχέα ποιηθὲν βάθρον κατεκάλυπτεν ἐρμητικῶς οὕτως εἰπεῖν ὁλόκληρον τὸ ὑπόβαθρον καὶ οὐδεμία ἀτμὶς ὑγρασίας αὐτοῦ ἡδύνατο νὰ φθάσῃ τὸν ἐλέφαντα τοῦ ἀγάλματος· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι διέφευγέ τις πρὸς τὰ ἄνω, αὐτὴ ἐχάνετο κολνῶσα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγάλματος, ὃ ἦν ξύλινον, οὐδέποτε δὲ ἡδύνατο νὰ ὠφελήσῃ τὸν ἐλέφαντα αὐτοῦ, ὅς ἦν εἰς τὸ ἐξωτερικόν. διότι γνωρίζομεν τοῦτο ἀσφαλῶς, ὅτι ἐξ ἐλέφαντος ἐποιοῦντο εἰς τὰ χρυσελεφάντινα ἀγάλματα μόνον τὰ φαινόμενα τῆς σαρκὸς αὐτῶν.

Αἱ, ἀξιότιμοι σημερινοὶ ἀρχιτέκτονες! μὲ ὅλας σας τὰς μαθηματικὰς καὶ μηχανικὰς γνώσεις πολὺ ἀπέχετε ἀπὸ τοῦ νὰ κατανοήσῃτε τὸν δαίμονα τοῦ Ἰκτίνου, ὅστις καὶ νῦν περιίπταται περὶ τὸν Παρθενῶνα, καὶ ὀργίζεται καθ' ὑμῶν, ἀπέχετε τόσον, ὅσον καὶ οἱ σύγχρονοί σας πλάσται ἀπὸ τὸν δαίμονα τοῦ Φειδίου. Ἑρμῆνευέ ποτε Θωρβάλσενος ὁ ἀγαλματοποιὸς ἐν Ῥώμῃ πρὸς τοὺς μαθητὰς του τὸ γνωστὸν ἐκεῖνο πολυώνυμον καὶ αἰεὶ μετονομαζόμενον ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων ἄγαλμα ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ αἵτοῦ τοῦ Παρθενῶνος, τοῦ καθημένου πρὸς ἀριστερὰν γυμνοῦ ἀγενοῦ ἀνδρός, οὗ λείπουσιν αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες, ἐπὶ γυψίνου ἀντιτύπου, ὅποιον καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ μουσεῖῳ τῆς Ἀκροπόλεως ἔχομεν, καὶ ἀφοῦ ἀνέλυσε λεπτομερῶς ὡς Θωρβάλσενος τὰς ἀρετὰς τῆς τέχνης, ἐτελείωσε τὴν διδασκαλίαν εἰπὼν πρὸς αὐτούς· «τούτου τοῦ ἀγάλματος μηδὲ τὰ κοῖωνια δὲν ἡμποροῦμεν ἡμεῖς σήμερον νὰ κάμωμεν». Οὕτω μόνον οἱ μεγάλοι τεχνῖται κατανοοῦν καὶ θαυμάζουν τὰ ἔργα τῶν δαιμονίων ἐκείνων ἀνδρῶν. τοῦ ἀγάλμα-

τος ἐκείνου οὐδεὶς ἐβουλήθη ἢ ἐτόλμησε νὰ συμπληρώσῃ τὰ λείποντα μέλη, ἡμεῖς δὲ τολμῶμεν καὶ ἀπεφασίσαμεν ἤδη νὰ ἐπιβάλωμεν χεῖρα εἰς τὸ μεγαλουργημα τοῦ Ἰκτίνου, οὗ τὸ ἄγαλμα ἐκεῖνο ἦν πάρεργον κόσμημα.

αἰδώς, Ἀργεῖοι, κάκ' ἐλέγχεα, εἶδος ἀγῆτοί!

Εἰς πόσῃν ἀναισθησίαν ἐφθάσαμεν!

Ἀναβάλλω τὴν συνέχειαν. Δὲν ἐμπορῶ σήμερον νὰ ἐξακολουθήσω· ἐταράχθην ἀναλογιζόμενος τὸ δεινόν.

Ε'.

Οἱ γὰρ κακοὶ γνώμῃσι τάγαθόν χεροῖν
ἔχοντες οὐκ ἴσασι πρὶν τις ἐκβάλῃ.

ΕΥΦΟΚΛΗΣ

Σταθμὸς ἐρεῦνης. Ἡ ὑπόθεσις τοῦ λόγου μου ἔνε τοιαύτη, ὥστε ἀναγκάζομαι διὰ τὰ παρεμπίπτοντα εἰς αὐτὸν ἀπορήματα νὰ δίδω παρεκβαίνων καὶ τὰς ἀναγκαίας καὶ κατὰ δύναμιν λύσεις, ὅσον ἐμπορῶ διὰ βραχέων, ἵνα γίνωμαι καταληπτὸς τοῖς βουλομένοις συνιέναι.

Μικρὸν παράδειγμα ἔδωκα ἀνωτέρω τῆς οἰκονομικῆς χρήσεως τοῦ τιμιωτέρου ὕλικου ἐν τῷ Παρθενῶνι καὶ τῆς προνοίας τοῦ ἀρχιτέκτονος πρὸς τοῦτο εὐθύς ἐν τῷ πρώτῳ σχεδίῳ τοῦ Παρθενῶνος. Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὥρισεν ὁ ἀρχιτέκτων ποῦ αἱ πώριναι πλίνθοι τοῦ στερεοβάτου ἔπρεπε νὰ ποιηθῶσιν ὑψηλότεραι καὶ ποῦ χαμηλότεραι κατὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ οἰκοδομήματος, ὥστε νὰ μὴ χάνεται εἰς μάτην τὸ μαρμάρινον ὕλικόν, ἀλλὰ καὶ ἄνευ βλάβης τῆς στερεότητος τοῦ κτιρίου, καὶ παρέπεμψα τὸν βουλόμενον νὰ διδαχθῇ εἰς τὴν δυτικὴν στοάν τοῦ ναοῦ, ἵνα παρατηρήσῃ τὰς πλάκας τοῦ λιθοστρώτου, ἃς οἱ παλαιοὶ κατα-

1) 15c. Κο-
μαροῦ 57
Loragyni
ex 1-7 1.

στρωτῆρας ἔλεγον, ὡς ἐμάθαμεν τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1875 ἐξ ἐπιγραφῆς τεκτονικῆς Λεβαδείας. μετὰ τὴν αὐτὴν μέθο-
δον καὶ τὴν αὐτὴν πρόνοιαν ἐποίησεν ὁ ἀρχιτέκτων καὶ τὸ
ὑπόβαθρον τῆς παρθένου Ἀθηνᾶς ἐν τῷ σηκῷ τοῦ Παρθε-
νῶνος, ὁ ἀνωτέρω περὶ τὰ τελευταῖα τοῦ Δ' ἄρθρου περιέ-
γραφα. Τὸ ὑπόβαθρον τοῦτο τὸ πώρινον ἔχει τὴν ἐπιφά-
νειάν του ὁμαλὴν καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὀριζοντίου ἐπιπέδου
τῆς λοιπῆς μαρμαρίνης στρώσεως τοῦ σηκοῦ. ἀλλ' ἡ πω-
ρίνη στρώσις δὲν ἐποιήθη μετὰ καταστρωτῆρας ἰσοπαχεῖς
τοῖς περικειμένοις μαρμαρίνοις, ὡς θὰ ἔπραττε πᾶς σημε-
ρινὸς τέκτων ἀνὴρ ἢ καὶ ἀρχιτέκτων, ἀλλὰ τὰ τοῦ κρηπι-
δώματος κισσάρια, ἃ ὑπόκεινται εἰς ὅλην τὴν στρώσιν τοῦ
ναοῦ καὶ συνέχονται μετὰ ἄλλα ὑποκείμενα, τοῦ πάνυ πολλὰ,
ποῦ ὀλίγα, ἀναλόγως τῆς ἀνωμάλου ἐπιφανείας τοῦ ἐφ' οὗ
κεῖνται βράχου, τὰ κισσάρια ταῦτα ἐδῶ εἰς τὸ ὑπόβαθρον
ἀνυψώθησαν ἐξ ἀρχῆς τόσον, ὅσον εἶχεν ὑπολογίσῃ ὁ ἀρ-
χιτέκτων τὴν θέσιν τοῦ λιθοστρώτου· καὶ ὅταν τοῦτο ἀπε-
τελέσθῃ ἐλειάνθησαν καὶ ταῦτα ὁμαλῶς καὶ ἀπετέλεσαν
τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ λιθοστρώτου ἰσόπεδον τῇ λοιπῇ.

Ἐκ τούτου δὲ τοῦ υποβάθρου τοιούτου ὄντος γίνεται
δῆλον καὶ τόδε: ὅτι ὅτε ἐσχεδιάζετο καὶ ἐθεμελιόνητο ὁ
Παρθενών, ὁ Φειδίας εἶχεν ἤδη ἀρχινημένον τὸ χρυσελε-
φάντινον ἄγαλμα, εἶχε δηλαδὴ πρόπλασμα ἑτοιμον ἢ σχέ-
διον τοῦλάχιστον τοῦ ἔργου του, καθ' ὃ ἐλήφθησαν τὰ μέ-
τρα καὶ τὸ σχῆμα τοῦ υποβάθρου. ταῦτα ἐπὶ τῇ ὑποθέσει
ὅτι τὸ πώρινον ἐκεῖνο στρώμα τοῦ δαπέδου ἐν σχήματι
τραπεζίου ἦν τὸ ὑπόβαθρον τοῦ ἀγάλματος τῆς Παρθένου·
μαρτυρίαν παλαιὰν δὲν ἔχομεν περὶ τούτου, διὸ καὶ ἀμφι-
σβήτησις ὑπῆρξε περὶ τοῦ πράγματος μεταξὺ ἀρχαιολόγων
καὶ ἀρχιτεκτόνων ἕως ὑπερίσχυσέ πως ἡ γνώμη, ὅτι αὐτὸ

ἵνε τὸ ὑπόβαθρον καὶ δηλώνει τὴν θέσιν ὅπου ἴστατο ἐν τῷ σηκῷ τὸ κολοσσικὸν ἄγαλμα τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς τοῦ Φειδίου. τὸ δ' ἐπ' ἐμοὶ καὶ πρὶν ἢ περὶ τούτου ἀμφισβήτησις ἀνάφη εἰς ἔριδα, εἶχα συλλάβῃ ταύτην τὴν γνώμην καὶ εἰς πολλοὺς ἐδίδαξα αὐτὴν καὶ ἐμμένω καὶ νῦν ἀσφαλῶς ἐν τῇ ιδέᾳ ταύτῃ.

Τῆς ἔριδος αἷτιος ἔγεινεν ὁ μέγας Βοεττίχερος, ὁ θεμελιωτὴς τῆς θεωρίας τῆς τεκτονικῆς τῶν Ἑλλήνων (Λέγω δὲ τὸν Κάρολον· ὁ γὰρ συνώνυμος αὐτῷ Ἀδόλφος, σταχυολόγος ὢν ἐπιτήδειος, δὲν δύναται νὰ ἔχῃ δικαίως ἐπιστημονικὰς ἀξιώσεις)· οὗτος μετὰ μακρὰς μελέτας καὶ ἐρεῦνας ἐν τῷ Παρθενῶνι ἐν ἔτει 1862, ἃς ἐτύπωσεν ἐν τῷ περιοδικῷ *Philologus* ἐν τοῖς τόμοις XVII, XVIII καὶ XIX καὶ ἐν *Bericht ueber die Untersuchungen auf der Akropolis von Athen* κτλ. 1863, καὶ ἀλλαχοῦ διςχυρίζεται ὅτι τὸ ὑπόβαθρον ἐκεῖνο δηλοῖ οὐχὶ τὴν θέσιν τοῦ ἀγάλματος, ἀλλὰ τὴν προεδρίαν καὶ τὴν πρὸ αὐτῆς τράπεζαν, ἐξ ἧς οἱ βραβεύται λαμβάνοντες τὰ ἔπαθλα καὶ τοὺς στεφάνους παρεῖχαν τοῖς νικηταῖς ἐν τοῖς Παναθηναίοις· τὸ δὲ ἄγαλμα ἴστατο ὀπίσω τῆς προεδρίας ταύτης ἐν ἰδιαιτέρῳ χώρῳ, ὃν λέγει *παραστάδα*, ἀποτελουμένην ἐκ τοῦ διαμέσου τοίχου, τοῦ χωρίζοντος ὅλον τὸν σηκὸν εἰς δύο οἰκήματα, καὶ ἐκ δύο πλαγίων παρεκβολῶν ἀπὸ τοῦ τοίχου τούτου μέχρι τῶν δύο πρὸ αὐτοῦ ὀρθοστατῶν τῶν ἀποτελούντων τὰ τέρματα ἐκατέρου στοίχου ἐκατέρας στοᾶς ἔνθεν καὶ ἔνθεν ἐντὸς τοῦ ναοῦ ἐν σχήματι Π, ἀποκρούων τὴν γνώμην ἄλλων ὅτι ἡ στοὰ ἡ ἐσωτερικὴ τοῦ ναοῦ εἶχε καὶ πρὸς δυσμὰς τρεῖς κίονας, ὧν οὐδ' ἶχνος ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου ἀνευρέθη. αὐτοῦ λοιπὸν ἔθεσε τὸ ἄγαλμα ὁ μέγας Βοεττίχερος καὶ κατ' αὐτὸν καὶ ἄλλοι πολλοί.

Ἐνθεν δὲ καὶ ἔνθεν τῆς παραστάδος τοῦ ἀγάλματος ἐποίησε κλίμακας πρὸς ἀνάβασιν εἰς τὸ ὑπερῶν τοῦ σηκοῦ, εἰς δὲ τὸν διάμεσον τοῖχον κατὰ τὰς κλίμακας ἐποίησε θύρας εἰς τὸν ὀπισθόδομον, εὐρῶν ἐκεῖ ἴχνη θυρῶν· ὀπισθόδομον δὲ καλεῖ ὃν νῦν ἄλλοι κυρίως Παρθενῶνα λέγουσι. Τὴν δὲ στοάν τὴν πρὸ τοῦ σηκοῦ ἐν τῷ ὀπισθοδόμῳ ἐκάλεσε προστάδα, ἔχει δὲ ἐν τῷ σηκῷ καὶ ἄλλους νεωτερισμούς, ὧν ἡ ἐξέτασις καὶ ἐξέλεγχις δὲν ἵνε τοῦ παρόντος καιροῦ καὶ τόπου.

Ταῦτα πάντα πραγματεύεται εἰς τὰ ἄνω εἰρημένα βιβλία διὰ μακρῶν μετὰ δεινότητος καὶ πολυμαθείας οὐ συνήθους εἰς ἀρχιτεκτονικὸν ἄνδρα. Ἰνε δὲ ἀξιοθαύμαστος διὰ τὴν εὐρεσιν ἐπιχειρημάτων καὶ εἰς τοιαῦτα προσέτι ζητήματα, εἰς ἃ φανερῶς δὲν ἔχει δίκαιον, οἷον εἰς τὸ περὶ καμπυλῶν ἀπόρημα καὶ εἰς τὸ περὶ τῆς θέσεως τοῦ ἀγάλματος, ὅθεν παρεκίνησεν ἡμᾶς ὁ λόγος.

Πολλὰ τῶν τοῦ Βοεττιχέρου ἀναίρεσεν ὁ καθηγητὴς Γουλιέλμος ὁ Δοερπφελδος ἐν ταῖς ἀθηναϊκαῖς Mittheilungen τοῦ Γ' τόμου 1881, σελ. 283-302, ἀλλ' οὐχὶ ἅπαντα, οὐδ' ὡς ἐγὼ ἐπερίμενα παρ' αὐτοῦ, δεινοῦ ὄντος εἰς εὐρεσιν ἐπιχειρημάτων, ὅταν θέλῃ νὰ ἀποδείξῃ τι πρᾶγμα· «*ἢ δεῖ χελώνης κρέα γραεῖν ἢ μὴ γραεῖν*». Ἐν τοῖς ἐπιχειρήμασι τοῦ κ. Δοερπφέλδου κατὰ Βοεττιχέρου περὶ τῆς θέσεως τοῦ κολοσσικοῦ ἀγάλματος ἐν τῷ σηκῷ ἐλησμονήθη ἔν, τὸ κυριώτατον, ὡς ἐγὼ νομίζω, ὅπερ καὶ μόνον ἀρκεῖ πρὸς ἐκμηδένισιν τῆς γνώμης Βοεττιχέρου. Ἔστι δὲ τὸδε: ἂν τὸ ἄγαλμα ἴστατο ἐκεῖ, ὅπου θέτει αὐτὸ ὁ Βοεττιχέρος καὶ ὅσοι συμφωνοῦσιν αὐτῷ, ἔπρεπεν ἀναγκαίως, καθὰ εἶπα ἄνωτέρω περὶ οἰκονομίας τοῦ τιμιωτέρου ὕλικου ὑπὸ τῶν παλαιῶν ἀρχιτεκτόνων ἐν τῷ οἰκοδομήματι, τὸ ἔδαφος ἐκεῖ,

ἐν τῇ πέτρᾳ, ὅπερ ἔτι καὶ νῦν σώζεται ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς προστάσεως πλησίον τῆς θύρας. Ἀλλὰ καὶ ἄλλο νερὸν εἰσῆχθη εἰς τὸ Ἐρέχθειον πολὺ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ δυτικοῦ τοίχου καὶ τοῦ παραλλήλου αὐτῷ ταπεινοῦ ὅτε ἐποιήθη ἡ μεγάλη ἐν αὐτῷ στέρνα, ἐκτεινομένη ἀπὸ τῆς θύρας τῆς βορείας προστάσεως μέχρι τῆς ἀπέναντι θυρίδος τῆς πρὸς τὴν πρόστασιν τῶν κορῶν φερούσης, καὶ ἦν ἡ στέρνα αὕτη βαθεῖα καὶ γεμάτη νερὸν καὶ ὅμως οὐδὲν βλάβος προὔξενησεν εἰς τὸ κτίριον. ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν βορειο-ανατολικὴν πλευρὰν τῶν προπυλαίων ἔσωθεν πρὸς τῷ τοίχῳ τοῦ οἰκήματος τῶν ἀκροφυλάκων ἦν στέρνα μεγίστη πλήρης νεροῦ μέχρι χθὲς καὶ πρῶην καὶ οὐδεμίαν ζημίαν ἔκαμεν εἰς τὸ οἶκημα.

Τὴν ὑπαρξίν τοῦ νεροῦ ἐν τῷ Παρθενῶνι χάριν τοῦ χρυσελεφαντίνου ἀγάλματος μαρτυρεῖ ὁ αὐτόπτης αὐτοῦ γένόμενος Πausanías ἐν Ἡλειακῶν Α' ια' 10, ὅπου γράφει τάδε:

«Ὅσον δὲ τοῦ ἐδάφους ἐστὶν ἔμπροσθεν τοῦ ἀγάλματος (τοῦ Διός), τοῦτο οὐ λευκῷ, μέλανι δὲ κατεσκευάσται τῷ λίθῳ, περιθεῖ δὲ ἐν κύκλῳ τὸν μέλανα λίθου Παρίου κρηπίς, ἔρυμα εἶναι τῷ ἐλαίῳ τῷ ἐκχεομένῳ. ἔλαιον γὰρ τῷ ἀγάλματι ἐστὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ συμφέρον, καὶ ἔλαιόν ἐστι τὸ ἀπεῖργον μὴ γίνεσθαι τῷ ἐλέφαντι βλάβος διὰ τὸ ἐλῶδες τῆς Ἀλτεως. Ἐν Ἀκροπόλει δὲ τῇ Ἀθηναίων τὴν καλουμένην Παρθένον οὐκ ἔλαιον, ὕδωρ δὲ ἐς τὸν ἐλέφαντα ὠφελοῦν ἐστίν· ἅτε γὰρ αὐχμηρᾶς τῆς Ἀκροπόλεως οὔσης διὰ τὸ ἄγαν ὑψηλόν, τὸ ἄγαλμα, ἐλέφαντος πεποιημένον, ὕδωρ καὶ δρόσον τὴν ἀπὸ τοῦ ὕδατος ποθεῖ. Ἐν Ἐπιδαύρῳ δέ, ἐρομένου μου καθ' ἣν τινα αἰτίαν οὔτε ὕδωρ τῷ Ἀσκληπιῷ σφίσιν οὔτε ἔλαιόν ἐστιν ἐγχεόμενον, ἐδίδασκόν με οἱ περὶ

τὸ ἱερὸν ὡς καὶ τὸ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ καὶ ὁ θρόνος ἐπὶ φρέατι εἴη πεποιημένα ».

Ἐντεῦθεν βλέπομεν ὅτι ἐν μὲν Ἡλιδι μετεχειρίζοντο ἔλαιον πρὸς διατήρησιν τοῦ ἀγάλματος, ἐν δὲ τῷ Παρθενῶνι ὕδωρ, ἀλλὰ ποῦ ἦν τὸ ὕδωρ οὐδεὶς ἐφρόντισε νὰ εὔρη, ἐνῷ ὡς πᾶς τις βλέπει ἦν πρᾶγμα ἀπλοῦν. τοιαῦτα ταπεινότερα ἐδάφη ἐν τοῖς ναοῖς εὐρέθησαν καὶ ἀλλαχοῦ. νῦν δυνάμεθα νὰ θέσωμεν τοιοῦτον κανόνα: ὅπου εὐρίσκεται ναὸς ἐλληνικὸς ἔχων ἐν τῷ σηκῷ ταπεινότερον ἔδαφος, ἐκεῖ πάντως ἦν ἰδρυμένον καὶ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα· καὶ ὅπου ἐν ναῷ τινι μνημονεύεται τοιοῦτον ἄγαλμα πάντως θὰ ἦνε καὶ θέσις ἐν τῷ ναῷ διὰ νερὸν ἢ ἔλαιον. Ἐν Ἐπιδαύρῳ ἐχρησίμευσε πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν τὸ ἐν τῷ ναῷ φρέαρ, καθὰ γράφει ὁ Παυσανίας, ὃς μὴ ἰδὼν μήτε ὕδωρ μήτε ἔλαιον ἐθαύμασε διὰ τὸ ἀσύνηθες τοῦτο καὶ ἠρώτησεν ἐπίτηδες περὶ τούτου τοὺς ἱερεῖς.

Καὶ τοῦτο μὲν οὕτως ἔχει καὶ ἵνε ὥσπερ αὐγὸν τοῦ Κολόμβου· τὸ δὲ ἔδαφος τοῦ Παρθενῶνος μετὰ τὰ εἰρημένα πιστεύω ὅτι θὰ σωθῇ ἐκ τῆς σκαπάνης, ἣν ὑπερκρέμασεν αὐτῷ ὁ καθηγητὴς κύριος Δοῦρμος ἄνευ ἀνάγκης μηδεμιᾶς, ὡς ἀπεδείχθη· καὶ τέλος πάντων δύναται τὸ νερὸν μεθ' ἐκάστην βροχὴν νὰ σαρόνεται καὶ ἀποσφουγγίζεται μὲ μικρὰν δαπάνην χάριν τοῦ κ. Δοῦρμου, ἵνα μὴ μείνη παραπονεμένος.

Δίκαια ὁμῶς γράφει ὁ κ. Δοῦρμος παραινῶν καὶ ἐν τούτῳ τῷ Ε' κεφαλαίῳ σελ. 33 καὶ ἀλλαχοῦ σελ. 3, 9, 10 καὶ 16 νὰ ἀπομακρύνωμεν ἀπὸ τῶν οἰκοδομημάτων τὴν βλάστησιν· ἡ βλάστησις καταστρέφει τὰ οἰκοδομήματα, ὅσον δὲν τὸ φαντάζεται τις. Ἐπειδὴ δὲ ὁ κ. Δοῦρμος δὲν αἰτιολόγησε τὴν συμβουλὴν του, θὰ ἀναφέρω παραδείγματά

τινα πρὸς ἀπόδειξιν τῆς καταστρεπτικῆς δυνάμεως τῶν
ρίζων εἰς τὰ περίξ τῶν διαφυομένων φυτῶν ἐδάφη ἢ τείχη.

Ὅτε πρὸ ἐτῶν (1858) ἀνεκαλύφθη τὸ Ὡδεῖον Ἡρώδου
τοῦ Ἀττικοῦ τὸ ἐπὶ Ῥηγίλλῃ, εὐρέθη ἡ ὀρχήστρα αὐτοῦ
στρωμένη μὲ πλάκας μαρμαρίνας καλὰς καὶ παρεῖχε τέρψιν
ἢ θεὰ αὐτῶν. ὑπῆρχαν ὅμως ἐδῶ καὶ ἐκεῖ βλάβαι τινὲς ἐκ
τοῦ ἐμπρησμοῦ, τοῦ καταστρέψαντος τὸ κτίριον πάλαί ποτὲ
ἐν χρόνοις καὶ καιροῖς ἀγνώστοις ἡμῖν, ἀλλ' ἀναμφιβόλου
ὡς ἐκ τῶν τεκμηρίων ἃ εἶδαμεν παρόντες ἐν τῇ ἀνασκαφῇ·
ἦσαν δὲ τέφρα καὶ ἄνθρακες καὶ ἡμίκαυστα ἐδώλια μαρ-
μάρινα κτλ. Τὰ βεβλαμμένα ταῦτα μέρη τῆς στρώσεως
τῆς ὀρχήστρας ἔκριναν καλὸν οἱ ἐπιτετραμμένοι τὴν φύλα-
ξιν τοῦ κτιρίου ἀπόμαχοι νὰ τὰ χρησιμοποιήσωσι· καὶ ἔβλε-
πες ἐκεῖ πράσα, λάχανα, σκόρδα, κρομμύδια, ἄνθη ἀκμά-
ζοντα καὶ μὲ κάθε χρόνον κερδίζοντα ἔδαφος, ἀνασηκό-
νοντα διὰ τῶν τρυφερῶν ρίζων των σιγὰ σιγὰ τὰς πλάκας,
ἃς ἔπειτα οἱ ἀπόμαχοι ἀπέθεταν κατὰ μέρος· οὕτω δὲ κατὰ
μικρὸν τὸ ἔδαφος ἐκεῖνο τὸ μαρμαρόστρωτον κατήντησεν
εἰς ἣν τὸ βλέπομεν σήμερον ἐλεεινὴν κατάστασιν.

Ἄλλο παράδειγμα. Ὅτε ἀνεκαλύφθησαν (1873) αἱ
κατὰ τὴν θέσιν τοῦ νῦν Ζαππείου παλαιαὶ θέρμαι, ἀνευ-
ρέθη ἐκεῖ καὶ μέγα ψηφοδέτημα ἐδαφιαῖον, τὸ μέγιστον
ἐν Ἀθήναις μετὰ τὸ ἐν τῷ βασιλικῷ κήπῳ. Ἐκαθαρίσθη
ἐπιμελῶς καὶ ἔτερψεν ἐπὶ τινὰς ἐβδομάδας τοὺς περιέργους
τῶν Ἀθηναίων καθ' ἑσπέραν ἐκεῖσε πορευομένους. Ἐπειτα
ἀφέθη εἰς τὴν τύχην του, διεφύτρωσαν φυτὰ καὶ χόρτα
ὅπου ἦσαν μικρὰ κενὰ ἐκ βλάβης, τὰ δὲ ἐν Ἀθήναις ποί-
μνια εἰσαγόμενα ἐκεῖσε ὑπὸ τῶν ποιμένων ἐκαθάριζαν τὸ
ἔδαφος, ἀποσπῶντα μετὰ τῶν χόρτων καὶ τὰς ψηφίδας,

ὥστε κατεστράφη τὸ πλεῖστον καὶ ἔπειτα κατεχώσθη ὁλόκληρον χάριν τῆς ἐπιπεδώσεως.

Ἄλλο ζωντανὸν παράδειγμα ἐν Ἀθήναις τῶρα ἵνε τὰ ψηφοδετήματα τὰ ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς λεωφόρου Ὀλγας ἐν τῷ ἄλλει τῷ μεταξύ Ὀλυμπίου καὶ καφενείου Ὀρφανίδου· πάντες τὰ βλέπομεν, διότι κεῖνται κατ' αὐτὸν τὸν περίπατόν μας, ἐφώναξαν μάλιστα δι' αὐτὰ καὶ τινες καρακάζες, ὅτε ἐφάνησαν τὸ πρῶτον, νὰ τὰ προσέξωμεν, ἔχομεν δι' αὐτὰ φύλακας καὶ ἐπιστάτας τρανούς, ἀλλὰ τὰ ἀφίνομεν ὅμως εἰς τὴν τύχην των.

Φοβερά παραδείγματα τῆς καταστρεπτικῆς δυνάμεως τῶν φυτῶν ἔχομεν εἰς τὰ πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ὑπάρχοντα παλαιὰ φρούρια καὶ τείχη πόλεων παλαιῶν, ὧν ἡ φύλαξις καὶ διατήρησις εἰς οὐδενὸς τὸν νοῦν ἀκόμα ἦλθεν· καὶ ὅμως αὐτὰ εἶναι σπουδαιότατα ἱστορικὰ μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος. Παράδοξον δὲ ὅτι καὶ τῶν ξένων ἐπιστημόνων οὐδεὶς μέχρι τοῦδε πλὴν τοῦ Dodwell ἐν μέρει συστηματικὴν αὐτῶν ἀπάντων περιγραφὴν καὶ ἔκδοσιν ἔκαμεν. Εἶχα νεώτερος ὢν ζῆλον νὰ ἐρευνήσω τὰς παλαιὰς πόλεις τῶν Ἑλλήνων μάλιστα δὲ τὰς Ὀμηρικὰς καὶ ἔκαμα πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν πολλὰς περιηγήσεις, ἴσως ὅσας οὐδεὶς ἄλλος Ἕλληνα, πρὸς ἐπιστημονικὸν σκοπὸν.

Πανταχοῦ ἀνεξαιρέτως παρετήρησα, ὅτι τὰ τείχη τῶν παλαιῶν πόλεων ὡς καὶ τὰ φρούρια ἔχουσι δύο φοβεροὺς ἐχθρούς, τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ φυτὰ· οἱ ἄνθρωποι οἱ περικτιόνες μεταχειρίζονται αὐτὰ ὡς λατόμια διὰ νὰ κτιῖουν τὰς οἰκίας των καὶ τὰς ἐκκλησίας· ἐν Θεσπιαῖς π. χ. ἐξέχωσαν ὡς καὶ τοὺς θεμελίους λίθους τοῦ παλαιοῦ τείχους. τὰ δὲ φυτὰ διαφυτρώνουσιν ἄνω, κάτω καὶ εἰς τοὺς ἔσω καὶ ἔξω τοίχους αὐτῶν καὶ τὰ κατακαλύπτουσιν τόσον,

ὥστε πολλάκις μακρόθεν δὲν φαίνονται καὶ ἄνευ ὁδηγοῦ δυσκόλως εὐρίσκονται.

Πρὸ ἐτῶν τεσσαράκοντα ἀπὸ τῆς Ἀρκαδίας ὁρμώμενος ἔφθασα εἰς τὴν Μεσσήνην καὶ ξεπέζεψα πρὸ τῆς Ἀρκαδικῆς καλουμένης πύλης τῆς πόλεως, καὶ ἀφοῦ ἀπεθαύμασα τὸ μοναδικὸν ἐν τῇ ἐλληνικῇ ἀρχιτεκτονικῇ δίπτυλον αὐτῆς, ἐκπληκτικὸν διὰ τὸ μέγεθος καὶ τοῦ ὄλου καὶ τῶν τεραστίων αὐτοῦ μελῶν καὶ θαυμαστὸν διὰ τὴν καλλίστην ὡς εἰπεῖν διατήρησιν, ἔστρεψα τὰ βλέμματά μου εἰς τὸν πρὸς δεξιάν μου πρὸ τῆς εἰσόδου τοῖχον τοῦ τείχους καὶ εἶδα μέγαν καὶ εὐθαλῆ πρῖνον ἐκ μέσου τοῦ τοίχου προκύπτοντα. Οὗτος ἐκ σπόρου ἐκεῖ ὑπὸ τοῦ ἀνέμου διαφυσηθέντος καὶ ἱκμάδα εὐρόντος διεφύτρωσεν ἐκεῖ καὶ ἀντὶ νὰ ἀποπνιγῇ ὑπὸ τοῦ μεγέθους τῶν λίθων δι' ὧν διεφύτρωσεν ἐξώθησε μᾶλλον αὐτοὺς καὶ τὸν μὲν εἶχεν ἤδη καταρρίψῃ χάμω, τὸν δὲ ἐκβάλλῃ ἐκ τῆς θέσεώς του ὅπως καὶ τοῦτον μετ' ὀλίγα ἔτη καταρρίψῃ. Οὕτως ἡ δύναμις τοῦ φυτοῦ ἱκμάδα εὐροῦσα ἵνε δυσκαταγώνιστος.

Λοιπὸν μακρὰν τῶν παλαιῶν κτιρίων πᾶσα βλάβησις, ἐὰν θέλωμεν νὰ τὰ διατηρήσωμεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον· διότι ἡ φύσις εἶνε ἀδυσώπητος καὶ δὲν μᾶς περιμένει.

Εἰς τὰ λοιπὰ τοῦ κεφαλαίου τούτου τοῦ Ε' ὁ κ. Δοῦρμος δεικνύει τὰ χρήζοντα διορθώσεως καὶ ἀντικαταστάσεως μέρη τοῦ Παρθενῶνος καὶ πῶς νὰ γένη ἡ διόρθωσις καὶ ἀντικατάστασις· εἰς τινὰ δὲ καὶ ἀνανέωσις δι' ἄρσεως τῶν ἐπικειμένων μελῶν καὶ ὑποβολῆς νέων πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν πεπονηκότων καὶ ἐπιθέσεως πάλιν ἐκεῖνων καὶ διορθώσεως αὐτῶν. Πρὸς δὲ τὴν τοιαύτην ἐργασίαν παρέχει σχέδια ἱκριωμάτων καὶ μηχανημάτων καὶ τὸ περιέργον ἵνε ὅτι μετὰ τοιαύτην ἀναστάτωσιν τελειώνει τὸν περὶ

Παρθενῶνος λόγον μὲ ρητὸν « μὴ κίνει τὰ εὖ κείμενα », ὃ λέγει « λόγιον τοῦ μεγίστου τῶν Γερμανῶν πολιτικῶν, τοῦ Βίσμαρκ ».

Τὸ λόγιον τοῦτο τοῦ Βίσμαρκ, (ὃς ἐπιθέτων ἀνάγκην δὲν ἔχει), τὸ ἐγνώριζαν καὶ οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες· ἦτο μάλιστα παροιμιακὸν παρ' αὐτοῖς, λεγόμενον μὲ προσθήκην ἐνὸς λεξειδίου οὕτω: « μὴ κινεῖν κακὸν εὖ κείμενον », « ἐπὶ τῶν ἑαυτοῖς ἐξ ἀγνοίας πράγματα ἐγειρόντων ». Διογενιανὸς ἐν Γ', 23.

Ἡ παροιμία αὕτη φοβοῦμαι μήπως ἐπαληθεύσῃ εἰς ἡμᾶς κατὰ τὴν παροῦσαν περίστασιν, ἐὰν πράξωμεν ὅσα γράφει καὶ ὅπως γράφει ὁ κύριος Δοῦρμος. ὁμολογῶ ὅτι ἡ κατάστασις τοῦ Παρθενῶνος ἵνε τοιαύτη ὁποίαν περιέγραψεν ὁ σοφὸς ἀρχιτέκτων κύριος Δοῦρμος ἐν τῇ ἐκθέσει του καὶ χειροτέρα ἀκόμα, ὅπερ οὐδ' αὐτὸς ἠγνόησεν, ὥς σημειώνει ἐν σελ. 37 τάδε: « Δὲν εἶνε ἀδύνατος ἡ ὑπαρξίς καὶ ἄλλων βλαβῶν, ἂν καὶ οὐχὶ βεβαίως σοβαρῶν, εἰς τινα μέρη τοῦ Παρθενῶνος, μάλιστα δὲ εἰς τὰ ἐπιστύλια τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς πλευρᾶς. Αὗται ὅμως θὰ διαγνωσθῶσι τότε μόνον, ὅταν στηθῶσι τὰ ἱκρία πρὸς ἐπιδιόρθωσιν τοῦ θριγκοῦ τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς πλευρᾶς, ἐκ τούτων δὲ ἔπειτα δὲν θὰ ᾔνε δύσκολον νὰ ἐπιδιορθωθῶσιν αἱ τυχὸν παρατηρηθησόμεναι βλάβαι » ἀλλὰ φοβοῦμαι καὶ τὰς μεγάλας καὶ τολμηρὰς διορθώσεις.

Αἱ μεγάλαι ὅμως καὶ καταφάνεραι βλάβαι καὶ ἐπικίνδυναι μάλιστα ὑπάρχουσιν εἰς τὴν διπλῇν στοᾶν τοῦ ὀπισθοδόμου· ὁ τοίχος τοῦ μιναρὲ ἐνταῦθα κατὰ τὴν μεσημβρινὴν ἄκραν τῆς προστάσεως τοῦ σηκοῦ, ὑποστηρίζων τὴν ζωφόρον καὶ τοὺς δύο τελευταίους κίονας, ὑπῆρξεν εὐεργετικὸς διὰ τὸν Παρθενῶνα καὶ εἰς τοῦτο ἴσως ὀφείλει τὴν

σωτηρίαν του ἀπὸ τὴν μάνιαν μας νὰ καταστρέφωμεν τὰ ἴχνη τῆς ἱστορίας μας, ἂν δὲν ᾔνε τῆς κλασικῆς ἐποχῆς, διὰ νὰ φαινώμεθα οὕτω μᾶλλον κλασικοί.

Ὁ τοῖχος οὗτος τοῦ τουρκικοῦ τζαμίου, ἂν καὶ παραμορφώνει δεινῶς τὴν πρόστασιν τοῦ σηκοῦ ἀφίνεται ὅμως ὑπὸ τοῦ κυρίου Δούρμου κατὰ χώραν ὡς εὐρίσκεται ὡς ἀναγκαῖον κακόν· παραινεῖ ὅμως νὰ διορθωθῇ καὶ ἐπισκευασθῇ καλῶς ἢ ἐσωτερικῇ ἐλικοειδῆς σκάλα τοῦ τζαμίου, ὡς χρησίμη εἰς τὰς διορθώσεις καὶ ἐπιτηρήσεις τοῦ ναοῦ, ὀρθῶς λέγων τοῦτο γε. ἀλλὰ προτείνει καὶ τὴν διακόσμησιν τῆς εἰς αὐτὴν θύρας ὅπως φαίνεται εὐπρεπῆς καὶ οὐχὶ ὁποῖαν ἔκαμαν αὐτὴν οἱ βάρβαροι Τοῦρκοι διατρυπήσαντες τὸν τοῖχον· τοῦτο ἀποκρούω ἔγωγε πάσῃ δυνάμει. Τὸ ἄνοιγμα ἐκεῖνο τοῦ τοίχου τοῦ σηκοῦ, ὡς εἰσόδος εἰς τὸν ὑπάρξαντά ποτε μιναρὲν τῶν Τούρκων, πρέπει νὰ μείνῃ ὡς ἔχει· πρῶτον μὲν ὡς μαρτύριον τοῦ βαρβάρου τρόπου τῶν τότε Τούρκων καὶ δεύτερον ὡς διδακτικὸν τοῦ τρόπου τῆς οἰκοδομίας τοῦ τοίχου τοῦ σηκοῦ εἰς τὸ κάτω μέρος ἐπὶ Περικλέους. Εἶναι περίεργα ἐνταῦθα τὰ κατὰ τὸ ἄνοιγμα τῆς θυρίδος ἔνθεν καὶ ἔνθεν διάκενα τοῦ τοίχου μεταξὺ τῶν λίθων καὶ ἡ ἐγκαρσία αὐτῶν εἴτε ὀρθῇ θέσις· δυσκόλως ἡδυνάτο τις νὰ ὑποθέσῃ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τοίχου οὕτω κτισμένον, κρίνων ἐκ τῆς ἄλλης συνήθους λιθίνης οἰκοδομίας καὶ τότε καὶ νῦν νὰ ἐδράζωνται οἱ λίθοι ἐπὶ τῆς μεγαλειτέρας τῶν ἐπιφανείας· ἵνε τοῦτο ἀμέλεια ἢ ἔχει τινὰ λόγον τεχνικὸν ἄγνωστον ἡμῖν; ἃς ἀποκριθῶσιν οἱ ἀρχιτέκτονες. Ὅτι τὸ τοιοῦτον ἐγένετο χάριν οἰκονομίας ὑλικοῦ δὲν πιπτεῖω, διότι τότε πρὸς τί τὰ μεγάλα ταῦτα μάρμαρα νὰ χρησιμεύωσιν εἰς γόμωσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τοίχου, ἐνῶ ἡδύναντο νὰ γεμίσωσιν αὐτὸν μὲ πειραικοὺς λί-

θους καὶ νὰ θέσωσιν αὐτοὺς ὀριζοντίως καὶ συγκεκολλημένους μὲ τοὺς ἐξωτερικοὺς μαρμαρίνους τῶν ἐπιφανειῶν τοῦ τοίχου.

Ὁ κ. Δοῦρμος προτείνει νὰ χαλασθῇ τὸ ἄνω τοῦ θυρώματος τοῦ σηκοῦ τόξον ὃ διὰ τουβούλων ἐκτίσθη ἐν ἔτει 1872 πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ὑπερκειμένων μελῶν, νὰ ἀντικατασταθῇ δὲ διὰ νέων μαρμαρίνων δοκῶν διὰ νὰ ᾗ νε εὐπρεπὴς ἡ θύρα. ἐδῶ πάλιν ἀνάγκη νὰ εἰπῶμεν τὸ μὴ *κίνει κακὸν εὖ κείμενον*, καὶ τὸ ὃ *γέγονε γέγονε*. δὲν θὰ κερδίσῃ πολὺ ἐκ τῆς τοιαύτης μετασκευῆς τὸ θύρωμα τοῦτο, χωρὶς νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὸν συνοδεύοντα αὐτὴν κίνδυνον. Μὴ γὰρ σώζεται ἄλλως ὅπως ἦν τὸ πάλαι τὸ θύρωμα τοῦτο; Πᾶς τις βλέπει ὅτι οὐδ' ἔχνος ἔμεινε κατὰ χώραν ἐκ τοῦ παλαιοῦ περικαλύμματος τοῦ θυρώματος τούτου.

Εἰκάζοντες ἐκ τοῦ ὅπωςδὴποτε σωζομένου περικαλύμματος τοῦ θυρώματος τῆς βορείας προστάσεως τοῦ Ἑρεχθείου περὶ οὗ ἀπάνω ἐλέγαμεν, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ τοῦ Παρθενῶνος θύρωμα εἶχε θαυμασίαν τινὰ περικόσμησιν καὶ πιθανῶς καὶ ἀναγλύφους παραστάσεις ἀτόπους διὰ χριστιανικὸν ναόν· διὸ ἀπεξηλώθη ὁλόκληρον ὑπὸ τῶν χριστιανῶν καὶ ἐκτίσθη ἀντ' αὐτοῦ τὸ ἐλεεινὸν ἐκεῖνο, ὃ νῦν βλέπομεν, ἐκ παντοίων λίθων, ἐν οἷς καὶ τινες ἐνεπίγραφοι. Ἐὰν λοιπὸν κατὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ κ. Δούρμου τὰ ἄνω τοῦ θυρώματος μετασκευάσωμεν μαρμάρινα, ἀφήσωμεν δὲ τὰς ἀσχήμους αὐτοῦ βυζαντινὰς παραστάδας, τί μέγα κερδαίνει πρὸς εὐπρέπειαν τὸ θύρωμα; Ἐὰν δὲ καὶ τὰς βυζαντινὰς προσθήκας ἐκβάλωμεν, τότε ποιοῦμεν δύο κακὰ· καταστρέφομεν ἐν ἱστορικὸν μνημεῖον, τὸ μόνον οἰκοδομικὸν βυζαντινὸν ὃ σώζεται ἐν τῷ Παρθενῶνι, καὶ κά-

μνομεν τὸ χαῶδες ἄνοιγμα τῆς θύρας μεγαλύτερον καὶ ἀδρανέστερον εἰς ὑποβάσταξιν τοῦ ὑπερθύρου καὶ τοῦ ἐπ' αὐτοῦ τοίχου.

Ὁ κ. Δοῦρμος θέλει καὶ τοὺς ἐσωτερικοὺς τοίχους τοῦ σπηκοῦ, οὓς ἔκτισεν ἄλλοτε ἡ ἐταιρία μὲ τούβουλα, νὰ χυλάσωμεν καὶ νὰ κτίσωμεν τὸν τοῖχον μὲ μάρμαρα, νὰ διορθώσωμεν δὲ καὶ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ μαρμαρίνου τοίχου τοῦ σπηκοῦ, ὅπου ἔνε βλαμμένη, πλὴν ὅπου καλύπτεται ὑπὸ βυζαντινῶν ζωγραφιῶν, « διότι καὶ ταύτας ὁ χρόνος ἱερὰς κατέστησε καὶ εἶνε ἄξιοι διατηρήσεως. Τὸ οἰκοδόμημα πρέπει νὰ δύναται ἀφ' ἑαυτοῦ νὰ διηγῇται εἰς ἡμᾶς τὴν ἱστορίαν του ».

Ἡ τελευταία γνώμη τοῦ κ. Δοῦρμου, ἣν ἀραιογράφησα, ἀπάδει μὲν πρὸς ὅλον αὐτοῦ τὸν σκοπὸν, ἐγένετο ὅμως· κατὰ θεῖαν ἔμπνευσιν· τοῦτ' αὐτὸ δὲ σκοπῶ καὶ γὰρ γράφων τάδε. Τὰς διορθώσεις καὶ συμπληρώσεις τῶν τοίχων, κατὰ ταύτην τὴν σοφωτάτην γνώμην τοῦ κ. Δοῦρμου, νομίζω καλὸν νὰ τὰς ἀφήσωμεν ὡς παραμορφωτικές· ἀντὶ δὲ τούτου ἔνε καλλίτερον νὰ φροντίσωμεν νὰ ἀπεικονίσωμεν εἰς τὸ ἀκριβέστατον τὰς σωζομένας ἀκόμα ὅπως-δήποτε βυζαντινὰς εἰκόνας ἐπὶ τῶν μαρμαρίνων τοίχων πρὶν ἢ ἐπήρεια τῆς ἀτμοσφαίρας καταστρέψῃ αὐτάς ἐντελῶς. Εἶναι καλὰ ἔργα αἱ εἰκόνες αὗται καὶ ξένοι ἄνδρες Ἀγγλοὶ ἐξετίμησαν αὐτάς προσηκόντως καὶ ἰδίᾳ δαπάνῃ διὰ καλοῦ τεχνίτου ἔλαβαν αὐτῶν ἀντίγραφα· ἡμεῖς δὲ χάσκομεν πρὸ αὐτῶν καὶ διορθόνομεν ἀδραῖς δαπάναις τοῦ ἐν Δαφνίῳ ναοῦ τὰ ψηφοδετήματα οὕτως ὥστε νὰ μὴ διακρίνεται τί τὸ ἀρχαῖον ἐν αὐτοῖς καὶ τί τὸ πρόσθετον, ἐνῶ ἔπρεπε νὰ φροντίσωμεν νὰ διατηρήσωμεν ἀσφαλῶς τὰ ὑπάρχοντα μόνον ἄνευ προσθηκῶν νεωτέρων· διότι μόνον

τὰ ἐξ ἐκείνων τῶν χρόνων διασωθέντα ἔχουσιν ἱστορικὴν καὶ ἀρχαιολογικὴν ἀξίαν. Νέα ψηφοδετήματα ἔχει ἡ Ῥώμη πολλά, κάλλιστα ἔργα, ἀμιλλώμενα πρὸς τοὺς καλλίστους γραφικοὺς πίνακας, ἀλλ' ἔχει καὶ βυζαντινὰ πάμπολλα καὶ ἡ Ῥώμη καὶ ἄλλαι πολλαὶ πόλεις τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας· ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ διὰ τὴν μανίαν τῶν διορθώσεων, ἥτις ἐπεκράτει ἄλλοτε, δυσκόλως ἀνευρίσκει τις ἀκραιφνῇ βυζαντινὰ ψηφοδετήματα. Ἡμεῖς δὲ ἔχοντες τοιαῦτα ἔπρεπε νὰ τὰ σεβασθῶμεν καὶ νὰ τὰ διατηρήσωμεν ὡς σώζονται, ἵνα ἔχωσι τὸ πλεονέκτημα ὅτι διασώζονται ὅπως παρεδόθησαν ἡμῖν ἄθικτα· αὐτὸ θὰ συντελοῦσεν εἰς μεγαλύτερον ἡμῶν ἔπαινον ἢ αἱ παραμορφώσεις διὰ διορθώσεων δι' αἷς γίνονται ἄχρηστα εἰς μελέτην τῆς γνησίας βυζαντινῆς ψηφοδετικῆς τέχνης. Ἐννοῶ τὰς διορθώσεις τῶν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ ναῶν, διότι γίνονται μόνον εἰς ναοὺς εἰς οὓς ἐκκλησιάζεται ὁ κόσμος· ἀλλ' εἰς τὸν ἐν Δαφνίῳ ναὸν οὐδὲ τοιοῦτος λόγος ὑπάρχει. προτιμότερον θὰ ἦτο μόνον νὰ στηριχθῇ καλῶς ὁ ναός, μὲ τὰ περισσεύοντα δὲ χρήματα νὰ στηριχθῇ καὶ ὁ ναὸς τοῦ Ὁσίου Λουκά, εἰς τῶν καλλίστων ἐν Ἑλλάδι, ὅστις κινδυνεύει νὰ πέσῃ καὶ μόνον ἡ χάρις τῆς ἀγίας Σοφίας τὸν συγκρατεῖ ἀκόμα.

Ζ'.

Τὰς περὶ τοῦ Παρθενῶνος συμβουλὰς του, τελειώσας ὁ κύριος Δοῦρμος ἐν σελίδι 39 τῆς ἐκθέσεώς του, ἐπισφραγίζει μὲ τὴν ἐξῆς σημείωσιν:

«Τοῦ ἐν Ἐφέσῳ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος ἔστησε τοὺς κίονας ὁ βασιλεὺς Κροῖσος κατὰ τὴν ἐπὶ τῶν βάσεων αὐτῶν ἐπιγραφὴν· τοῦ ἐν Ἀφροδισιάδι ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης

» ἐδωρήθησαν κίονες τινες ὑπὸ πολιτῶν, εἰς οὓς ἐπετράπη
 » νὰ ἐγγράψωσι τὰ ἑαυτῶν ὀνόματα καὶ τὴν ἀφορμὴν τῆς
 » δωρεᾶς ἐπὶ πινακίων προσηρτημένων εἰς τοὺς κίονας, καὶ
 » εἰς τὸν ναὸν τῶν Λαμβράνδων ἐπετράπη τὸ αὐτό. Ἀλλὰ
 » τὸ ἀρχαῖον τοῦτο ἔθιμον δὲν διδάσκει τάχα πῶς καὶ σή-
 » μερον θὰ ἠδύναντο νὰ ἐξευρεθῶσι τὰ μέσα πρὸς ἀνοικο-
 » δόμησιν τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῶν ἄλλων μνημείων τῆς
 » Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν; ».

Ἐπειτα μεταβαίνει εἰς τὰς διορθώσεις τῶν ἄλλων κτι-
 ρίων τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ σελ. 39-45· ἐνταῦθα δὲ ἐν κε-
 φαλαίῳ ἐπιγραφομένῳ: « προσθῆκαι καὶ ἐπίλογος », ἐπαν-
 ἔρχεται πάλιν εἰς τὸν Παρθενῶνα, προτείνων « τὴν πλήρη
 ἐπισκευὴν τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος » καὶ παρέχων καὶ σχέ-
 διον τῆς ἐργασίας ἐν πίνακι τρίτῳ, κατὰ τὸ ἐλληνιστὶ λε-
 γόμενον: « δεύτεραι φροντίδες σοφώτεραι ».

Ἐγὼ μὴτε ταύτην μὴτ' ἐκείνην τὴν γνώμην τοῦ κυρίου
 Δούρμου ἀποδέχομαι· διότι ἐὰν μὲν παραδεχθῶμεν τὴν
 δευτέραν αὐτοῦ γνώμην, ἥτοι « τὴν πλήρη ἐπισκευὴν τοῦ
 δυτικοῦ ἀετώματος », θὰ ἐμβαλῶσωμεν παλαιὰ μὲ και-
 νουργία· ἐὰν δὲ τὴν προτέραν, ἥτοι « νὰ ἀνοικοδομήσωμεν
 τὸν Παρθενῶνα », θὰ ἐμβαλῶσωμεν καινούργια μὲ παλαιά,
 καὶ τότε ποῦ μένουσιν αἱ συμβουλαι τοῦ κυρίου Δούρμου
 ἅς ἐν σελίσιν 9, 10, 31, 34 καὶ 39 καὶ εἴπου ἄλλοῦ μᾶς
 ἔδωκεν, ὅτι « τὸ οἰκοδόμημα πρέπει καὶ ἐν τῷ μέλλοντι
 νὰ διατηρήσῃ τὴν ὄψιν αὐτοῦ ὡς ἐρείπιον; » ἢ ὅτι « νὰ μὴ
 παραβλάψωμεν τὴν νῦν εἰκόνα τοῦ ἐρείπιου; » ἢ ὅτι « ὁ
 χαρακτήρ τοῦ ἐρείπιου ἀνάγκη νὰ διατηρηθῇ, οὐδεμίαν δὲ
 ἀλλοίωσιν οὐσιώδη ἐπιτρέπεται νὰ ὑποστῇ ἢ εἰκῶν τὴν
 ὁποίαν τοῦτο σήμερον παρουσιάζει; » ἢ ὅτι « τὸ οἰ-
 κοδόμημα πρέπει νὰ δύναται ἀφ' ἑαυτοῦ νὰ διηγῇται εἰς

ἡμᾶς τὴν ἱστορίαν του; » ἢ ὅτι τὰ εὖ κείμενα δὲν πρέπει νὰ κινήσωμεν; » ὁ δυνάμενος χωρεῖν χωρεῖτω (ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ιθ' 12).

Ἀντὶ πάντων τούτων ἐγὼ προτείνω ἄλλο τι, ὅπερ νομίζω χρησιμώτερον: ἀντὶ νὰ θέλωμεν νὰ ἐμβαλόνωμεν ἐρείπιον δὲν ἔνε καλλίτερον νὰ κτίσωμεν νέον Παρθενῶνα; Τὸ ὑπάρχον ἐρείπιον παρέχει πάντα τὰ ἀναγκαῖα στοιχεῖα πρὸς τὸ νέον ἔργον. Ὁ κύριος Δοῦρμος καὶ ὁ κύριος Μάγνης ἐσπούδασαν τὸ ἐρείπιον καλῶς· ἅς γένη λοιπὸν ὁ μὲν αὐτῶν Ἰκτῖνος, ὁ δὲ Καλλικράτης, ἅς προσλάβωσι δὲ καὶ τὸν κύριον Πενρώζην ὡς Καρπίωνα καὶ ἐμπρός. Τόπον ἐπόφιον ἔχομεν τοὺς περὶ τὴν Ἀκρόπολιν λόφους, ὅθεν θὰ δύναται νὰ ἀμιλλᾶται πρὸς τὸν παλαιόν. Οὕτω δὲ χωρὶς νὰ ἀλλάξωμεν καινούρια μὲ παλαιά, ὥσπερ οἱ γανωταί, θὰ ἔχωμεν καὶ τὸν παλαιὸν Παρθενῶνα ἐν τῇ Ἀκροπόλει εἰς τὴν θέσιν του ὡς κειμήλιον προγονικόν, καὶ τὸν νέον ὡς νέον κόσμημα τῶν νέων Ἀθηνῶν, ἅμα δὲ θὰ διδασκώμεν τότε, ὡς ἐγὼ νομίζω:

« πόσον τράγου μεταξὺ καὶ πόσον ταύρου ».

Μόνον μετὰ τοιαύτην δοκιμὴν συγχωρήσατε νὰ ἐπιβάλωσι χεῖρα εἰς τὸ κειμήλιόν μας ἀρχιτέκτονες· διότι ἐὰν μὲν κατορθώσωσι νὰ κατασκευάσωσι τὸν νέον Παρθενῶνά των ἀπαράλλακτον τῷ παλαιῷ καὶ καθόλου καὶ ἐν τοῖς μέρεσιν ἐκάστοις μεγάλοις καὶ μικροῖς, ὁ παλαιὸς Παρθενῶν μένει ἄχρηστον σκεῦος καὶ δύναται νὰ δεχθῇ πάσας τὰς προτεινομένας ἐπιδιορθώσεις καὶ συμπληρώσεις ἵνα μεταμορφωθῇ εἰς ἀπλοὺν κορύφωμα κοσμητικὸν τοῦ λόφου τῆς Ἀκροπόλεως, ἐὰν δὲ τοῦ παντὸς ἀμάρτωσι, τότε φυλάξατε τὸν Παρθενῶνα ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ. Ἡ δοκιμὴ αὕτη θὰ φέρῃ πάντως καὶ τοῦτο τὸ καλόν, ὅτι ὁ νέος Παρ-

θενών θα ἴσταται μνημεῖον ἱστορικὸν ἀμίλλης τῆς σημερινῆς τέχνης πρὸς τὴν παλαιὰν τὴν ἐπὶ Περικλέους, ἀκμῆς νέας πρὸς ἀκμὴν παλαιάν· τοῦτο δέ ἐστι μέγα κέρδος ἐπιστημονικόν.

Ἀλλὰ τὰ πρὸς τοιαύτην δοκιμὴν χρήματα πόθεν θα τὰ πορίσωμεν; μᾶς ἐδίδαξε τοῦτο ἤδη ὁ κ. Δοῦρμος, παραινέσας ἡμᾶς ἵνα ἀνοικοδομήσωμεν τὸν Παρθενῶνα καὶ τὰ ἄλλα μνημεῖα τῆς Ἀκροπόλεως ἐν σελίδι 39 τῆς ἐκθέσεως καὶ τὴν περικοπὴν ταύτην τοῦ λόγου του ἀντέγραψα ἤδη ὁλόκληρον ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος ἄρθρου.

Πόσα δὲ χρήματα θα χρειασθῶσι πρὸς τοῦτο οἱ ἀρχιτέκτονες εὐκόλως προὔπολογίζουσι· ἡμεῖς θα δοκιμάσωμεν ἐνταῦθα νὰ εὕρωμεν μόνον τὸ ὅριον τῆς μεγίστης δαπάνης, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν λογαριασμοὺς παλαιῶν καὶ νέων κτιρίων. Πόσα χρήματα ἐξόδιασεν ὁ Περικλῆς διὰ τὸν Παρθενῶνα ἔμεινε μέχρι τοῦδε ἄγνωστον· γνωρίζομεν ὅμως ἐκ μιᾶς μόνον πηγῆς καὶ ταύτης ὑστερωτέρων χρόνων, ἥτοι τοῦ δευτέρου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος, ὅτι διὰ τὰ Προπύλαια «τάλαντα ἀνηλώθη δισχίλια ιβ'». Ἡλιόδωρος ἐν α' περὶ τῆς Ἀθήνησιν Ἀκροπόλεως παρ' Ἀρποκρατίωνι ἐν προπύλαια ταῦτα, σελ. 159 Bekker. 2012 τάλαντα πρὸς 6,000 δρ. κάμνουν δραχμὰς 12,072,000. τὸ ποσὸν τοῦτο θεωρεῖται ὑπερβολικὸν ὑπὸ τινων διὰ τὰ Προπύλαια· ἀλλ' ἐπειδὴ φημίζονται ὑπὸ τῶν παλαιῶν ὡς ἔργον ἐξόχως λαμπρόν, ἡμεῖς παραδεχόμεθα ὡς ὀρθὴν τὴν δαπάνην ταύτην διὰ τὰ Προπύλαια καὶ διπλασιάζοντες αὐτὴν διὰ τὸν Παρθενῶνα εὐρίσκομεν ὅτι ἐδαπανήθησαν διὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ παλαιοῦ Παρθενῶνος δραχμαὶ περίπου 24,144,000.

Ἄς λάβωμεν τώρα ἄλλην βᾶσιν ἐκ νεωτέρων κτιρίων διὰ τὸν Παρθενῶνα. Διὰ τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Σίνα ἐδαπα-

νηθησαν περίπου 4,000,000 δραχμαί, διὰ δὲ τὴν οὕτω τελεσθεῖσαν βιβλιοθήκην Βασιάνου θὰ δαπανηθῶσι περίπου δραχμαί 3,000,000, τὸ ὅλον δι' ἀμφοτέρω τὰ κτίρια δραχμαί 7,000,000. ἄς θέσωμεν ὅμως, ἵνα ἔχωμεν ἀσφαλῆ μονάδα, 6,000,000 φράγκα χρυσᾶ. ἄς υποθέσωμεν τώρα ὅτι διὰ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ νέου Παρθενῶνος θὰ μᾶς χρειασθῇ δαπάνη τετραπλασία ταύτης, ἥτοι 24,000,000 φράγκων χρυσῶν, ἄς εἴπωμεν δὲ καὶ 25,000,000, ἃ δύνανται ἐν ἑκατομμύριον λίρας ἀγγλικᾶς. Τί ἵνε ἐν ἑκατομμύριον λίραι στερλῖναι πρὸς τόσα ἑκατομμύρια φιλοκάλων ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀμερικῇ; τίς αὐτῶν δὲν θὰ συνεισφέρει μίαν τοῦλάχιστον λίραν πρὸς τοιαύτην ἄμιλλαν; Ἴδου ἐγὼ ὑπόσχομαι νὰ δώσω δέκα, ἄλλος θὰ δώσῃ 100 καὶ ἄλλος 1000. Θὰ ὑπάρξωσι δὲ καὶ πολλοί, οἵτινες θὰ ἀναλάβωσι τὴν δαπάνην ὅλου κίονος ἵνα ἐγγράψωσιν ἐπ' αὐτοῦ τὰ ἑαυτῶν ὄνομα, ἄλλος ἐπιστύλιον, ἄλλος θύραν, καὶ οὕτως ἐφεξῆς, ὥστε οὐδεμίαν δυσκολίαν βλέπω εἰς τὸ ἔργον, μάλιστα δὲ φαντάζομαι αὐτὸ καὶ ἀνορθούμενον ἤδη. ἡμεῖς ἄλλο τι δὲν ἔχομεν νὰ κάμωμεν παρὰ τὸ νὰ φροντίσωμεν εἰς σύστασιν διαχειριστικῆς τῶν χρημάτων ἐπιτροπῆς, πρὸς ὃ δὲν πιστεύω ὅτι θὰ εὕρωμεν δυσκολίας.

Οὕτω λοιπὸν ἐκτίσαμεν ἤδη τὸν νέον Παρθενῶνα. Περὶ δὲ τοῦ παλαιοῦ τί θὰ κάμωμεν; ἴσως εὕρωμεν καὶ δι' αὐτὸν τρόπον νὰ τὸν σώσωμεν χωρὶς νὰ τὸν βλάψωμεν.

**Μέθοδος πρὸς σωτηρίαν τοῦ Παρθενῶνος
ἄνευ παραμορφώσεων.**

est modus in rebus.

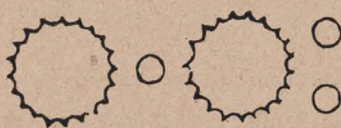
HORATIUS

Ὑπεσχέθην ἀνωτέρω εἰς τὰ τελευταῖα τοῦ Γ' ἄρθρου νὰ ἐκφράσω καὶ ἐγὼ γνώμην περὶ τοῦ πρακτέου ἐν τῷ Παρθενῶνι μετὰ τὴν ἀνάλυσιν τῆς ἐκθέσεως τοῦ κ. Δούρμου καὶ ἰδοὺ ἔφθασα τώρα εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο· ἡ ἐμὴ γνώμη περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἔνε ἀπλῇ, καταληπτῇ, ὀλιγοδάπανος καὶ ἀβλαβῆς.

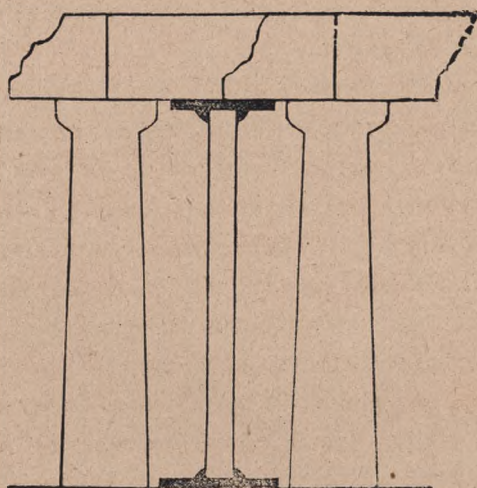
Ἐσκέφθην ὅτι κρατίστη μέθοδος πρὸς σωτηρίαν τοῦ Παρθενῶνος ἔνε νὰ ὑποστήσωμεν ὑπὸ τὰ μεταστύλια ἢ μετακίονια, ἥτοι ἐν τῷ μεταξὺ δύο κίωνων κενῷ τόπῳ, ὅπου ἐστὶν ἀνάγκη, ἥτοι ὅπου ὑπέγκειται ῥαγισμένον ἢ ἄλλως πως βεβλαμμένον ἐπιστύλιον, « ὑποστύλωμα χαλύβδινον » (ἀτσαλείνον), κιλυνδρικόν, ἔχον πάχος, ὅσον οἱ μηχανικοὶ θὰ εὐρωσιν ὡς ἐκ τῆς ἐπιστήμης των ὅτι ἀρκεῖ πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ὑπερκειμένου πεπονηκότος ἐπιστυλίου. τὸ ὑποστύλωμα τοῦτο τὸ χαλύβδινον πρέπει νὰ ἔχῃ ἄνω πλάκα χαλυβδίνην, τόσῃν, ὅση ἀρκεῖ νὰ καλύψῃ τὰ πεπονηκότα μέρη, ἀλλὰ νὰ μὴν ἐγγίξῃ τοὺς ἐκατέρωθεν ἄβακας τῶν κίωνων, διὰ νὰ μένωσιν οὕτω προσιτοὶ τῷ σπουδαστῇ τοῦ κτιρίου, κάτω δὲ πάλιν νὰ ἔχῃ ἄλλην πλάκαν, εἰς ἣν νὰ ἐγγομφόνηται διὰ νὰ μὴ βλάβῃ τὸν μαρμάρινον στυλοβάτην, ἐφ' οὗ θὰ ἴσταται.

Περὶ τὸν δὲ νομίζω νὰ ὑποδείξω καὶ τὸν τρόπον τῆς ὑποθέσεως τῶν στυλωμάτων τούτων· διότι πᾶς μηχανικὸς ἢ τεκτονικὸς ἀνὴρ γνωρίζει τοῦτο. ἀντὶ δὲ ἐνὸς τοιούτου

ὑποστυλώματος δύνανται καὶ δύο νὰ στηθῶσι παράλληλα πρὸς τὸ βάθος, ὡς ἐν σχήματι Α' φαίνεται. τὸ Β' σχῆμα δεικνύει τὴν μορφήν ἑξωθεν.

Σχῆμα Α'

Σχῆμα Β'

Διὰ τῆς αὐτῆς μεθόδου δυνάμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν καὶ πᾶσαν δοκὸν τοῦ ὑποστύρου καὶ πᾶν ἄλλο πεπονηχὸς μέλος ἐν τῇ περιστάσει.

Διὰ τῆς μεθόδου ταύτης, ὡς πᾶς τις βλέπει, σώζομεν τὸν Παρθενῶνα ἄνευ οὐδεμιᾶς βλάβης τοῦ κτιρίου καὶ τῶν

ἐπ' αὐτοῦ μελετῶν τῶν ἀρχαιολόγων καὶ ἀρχιτεκτόνων· οὐδὲν μέλος καταστρέφομεν, οὐδὲν παραμορφόνομεν, οὐδὲν καλύπτομεν. οἱ κίονες μένουσιν ἐλεύθεροι καὶ περίοπτοι· δὲν ἐπιβαρύνονται μὲ πρόσθετον βάρος, οὔτε αὐτοὶ οὔτε ἄλλο μέλος. ὅσα μέλη τοῦ ναοῦ δὲν ἐπιδέχονται ὑποστήριξιν διὰ μεγάλην φθοράν ἢ διὰ τὴν θέσιν ἐν ᾗ εὕρισκονται, ἂν μὲν συγκρατοῦνται καλῶς, νὰ ἀφεθῶσιν οὕτω, ἂν δὲ παρέλυσαν νὰ ἐκβληθῶσι καὶ περισυναχθῶσιν εἰς τὸ μουσεῖον· παραδείγματος χάριν ἡ ἐν τῷ δυτικῷ τυμπάνῳ ἀποκλίνουσα πρὸς τὰ ἔξω πλάκα, ἣν συγκρατεῖ βαρβαρική σιδηρᾷ ἀγκύλῃ μεγάλῃ, ἀνάγκη νὰ ἐκβληθῇ, καὶ εἴ τι τοιοῦτον. τίποτε νέον δὲν ἀνεχόμεθα νὰ προστεθῇ εἰς τὸν Παρθενῶνα, μηδὲ πέτρα μία· καὶ τὰ τοιχώματα αὐτοῦ καλλίτερον ἵνε νὰ μὴ στεγασθῶσι, μηδὲ νὰ βουλωθῶσι διὰ λιθοκόλλας τινός· διότι οὕτω θὰ παρασκευάσωμεν φωλεοὺς εἰς ἐρπετὰ καὶ πτηνὰ καὶ παντοῖα ζωῦφια. τὰ νερά τῶν βροχῶν δὲν βλάπτουσι· διότι ὥσπερ καὶ αὐτὸς ὁ κ. Δοῦρμος εἶδε καὶ γράφει ἐν σελ. 46 τῆς ἐκθέσεώς του, «μετὰ μεγάλην βροχὴν τὸ ὕδωρ ἔσταζεν ἀπὸ τῶν ἀρμῶν τῶν ἐπιστυλίων»· τοῦτο δὲ ἵνε ἀπόδειξις ὅτι δὲν μένει τὸ ὕδωρ εἰς τὰ ἐπ' αὐτῶν τοιχώματα, ἀλλὰ φεύγει καὶ χρησιμεύει μάλιστα νὰ καταστρέφῃ τὰ διαιτήματα παντοίων ζωῦφίων. καὶ εἰς τὰ τοιχώματα τοῦ σηκοῦ συμβαίνει τὸ αὐτό, διότι καὶ ταῦτα ἔχουσι διάκενα ἐντός, δι' ὧν φεύγει τὸ νερόν· ὥστε ἡ ὑδροφοβία τοῦ κ. Δοῦρμού δὲν ἔχει λόγον καὶ ἐνταῦθα ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ δαπέδου, καθὰ εἴπαμεν ἀπάνω ἐν τῷ Δ' ἄρθρῳ.

Ἄλλ' ἴσως εἶπη τις τῶν ἀστείων : μὰ τί; δικανίκια θὰ τοῦ βάλωμεν τοῦ Παρθενῶνος; — ναί, ἀποκρίνομαι, δικανίκια θέλουσιν ἐκεῖνοι «ὧν οὐκ ἔτι γούνατ' ἐλαφρά»· καὶ ὁ

Παρθενῶν, ἀφοῦ ἐγήρασεν, ἀνάγκη νὰ φέρῃ βακτηρίας, αἱ μηδεμίαν ἀσχημίαν φέρουσιν αὐτῷ. Τὰ δικανίκια, ἃ ἐμεῖς τῷ ἐδώκαμεν, εἶναι ὥσπερ σκῆπτρα Νέστορος, ἐφ' ὧν ἐρειδόμενος δύναται ἐπὶ τινὰς ἔτι ἑκατονταετηρίδας νὰ καμαρόνῃ ἄνωθεν τοὺς ἀπογόνους Περικλέους· αἱ βακτηρίαι ἃς ἐμεῖς τῷ δίδομεν τῷ πρέπουν καλλίτερα ἀπὸ τὰ κιγκλιδώματα ἃ ἔφερεν ἐν τῇ ἀκμῇ του ὥσπερ δεσμώτης.

Εὐθύς ἀπὸ τοῦ 438 ἔτους, ὅτε ἐστάθη τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς ἐν τῷ ἑκατομπεδῷ ἔχομεν ἐπιγραφὰς μαρτυρούσας ὅτι πολλὰ τῶν πολυτίμων ἀναθημάτων ἀπετέθησαν ἐν τῷ προνάῳ (ἐν τῷ προνηίῳ)· ταῦτα ἦσαν φιάλη χρυσῇ, φιάλαι ἀργυραὶ πολλαί, ποτήρια ἀργυρᾶ, κέρατα ἀργυρᾶ, στέφανος χρυσοῦς κτλ., περὶ ὧν βλέπε Boeckh ἐν Staatshaushaltung der Athener, ἐν ἐκδ. τρίτῃ, τόμ. Β', σελ. 174 καὶ ἐξῆς. ἄλλα δὲ πάλιν ἦσαν τὰ ἐν τῷ ἑκατομπεδῷ ἱερὰ χρήματα τῆς Ἀθηναίας καὶ ἄλλα τὰ ἐν τῷ Παρθενῶνι καὶ ἄλλα τὰ ἐν τῷ ὀπισθοδόμῳ. τὰ ἐν τῷ προνάῳ καὶ τὰ ἐν τῷ ὀπισθοδόμῳ ἱερὰ χρήματα τῆς Ἀθηναίας, ὡς πολύτιμα καὶ εὐάλωτα, δὲν δύναται δήπου νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι ἔκειντο χάμω ἐκτεθειμένα ἐκεῖ ἢ κρεμάμενα ἢ καὶ ἐν κιβωτίοις· πῶς ἦσαν φυλαγμένα ἐκεῖ τὰ ἀναθήματα ταῦτα οὔτε αἱ ἐπιγραφαὶ μᾶς τὸ λέγουσιν οὔτε οἱ συγγραφεῖς.

Θὰ εὐρισκόμεθα δὲ εἰς ἀμηχανίαν περὶ τοῦ πράγματος, ἂν δὲν ἐσώζοντο σαφῇ ἵχνῃ ἐπὶ τῶν κιόνων καὶ ἐπὶ τῶν προστοιχείων παραστάδων, μαρτυροῦντα ὅτι τὰ μετακίονια τοῦ τε προνάου καὶ τοῦ ὀπισθοδόμου ἦσαν ἄνωθεν ἕως κάτω φραγμένα εἴτε διὰ κιγκλίδων, ὡς συνήθως πιστεύεται, ἢ καὶ δι' ἄλλων διαφραγμάτων μεταλλίνων ἀσφαλεστέρων, τοῦλάχιστον κατὰ τὰ κάτω ἡμίσεα μέρη αὐτῶν, ὡς ἐγώ

ὑποθέτω· ὅπωςδὴποτε ὅμως ἦσαν ἀναμφισβητήτως φραγμένα, καὶ μόνον τὰ ἀπέναντι τῶν δύο θυρῶν τοῦ ναοῦ μετακίονια ἦσαν ἐλεύθερα διὰ τὴν χρῆσιν τοῦ ναοῦ. Εἰς τὸν ὀπισθόδομον τοῦ Παρθενῶνος φαίνονται πλὴν τῶν τρυπῶν ἐπὶ τῶν κιόνων ἔτι καὶ ὁ τύπος ἐνὸς στηρίγματος τοῦ διαφράγματος ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς παραστάδος τοῦ βορείου τοίχου τοῦ σηκοῦ, ἔχων σχῆμα ὀβελίσκου.

Τὰ τόσον διδακτικὰ ταῦτα σημεῖα ἐπὶ τῶν κιόνων καὶ τῶν τοιχωμάτων καὶ ἄλλα οἷα ἐπιγραφαὶ ἐπισκόπων καὶ χρονολογίαι καὶ τὰ τοιαῦτα καταστρέφονται ἐς αἰεὶ διὰ τῶν προκειμένων διορθώσεων κατὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ κυρίου Δούρμου πρὸς μεγάλην βλάβην τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης· ἐνῶ καθ' ἣν ἡμεῖς ἐδείξαμεν μέθοδον ὑποστηρίξεως δὲν παθαίνουν τίποτε.

Ἄν δὲ ἡ φιλοκαλία τοῦ Περικλέους καὶ τῶν τότε Ἑλλήνων ὑπέφερε νὰ βλέπη τὸν Παρθενῶνα θωρακισμένον μὲ μετάλλινα κιγκλιδώματα καὶ διαφράγματα, δυνάμεθα, πιστεύω, καὶ ἡμεῖς νὰ τὸν ἀνεχθῶμεν σκῆπτρα φέροντα χαλύβδινα.

Η'.

Οὗτος μὲν πανάριστος, ὃς αὐτὸς πάντα νοήσῃ
φρασάμενος, τὰ κ' ἔπειτα καὶ ἐς τέλος ἤσιν ἀμείνω.
ἔσθλός δ' αὖ κακείνος, ὃς εὖ εἰπόντι πείθεται,
ὃς δὲ κε μήτ' αὐτὸς νοήῃ μήτ' ἄλλου ἀκούων
ἐν θυμῷ βάλλεται, ὃ δ' αὖτ' ἀχρήσιος ἀνὴρ.

ΗΣΙΟΔΟΣ

Ἵπάρχει καὶ ἄλλη μέθοδος καθ' ἣν δυνάμεθα νὰ παρατείνωμεν τὴν ὑπαρξίν τοῦ Παρθενῶνος ἔτι μᾶλλον· ἄλλ' αὕτη προϋποθέτει ἐκείνην καὶ ἵνε οὐδὲν ἄλλο ἢ προφύλαξις τοῦ Παρθενῶνος ἀπὸ τῶν ἀτμοσφαιρικῶν ἐπιδράσεων.

Τοῦτο δὲ γίνεται ἐὰν δι' ὑάλων περιφράξωμεν καὶ στεγάσωμεν τὸν Παρθενῶνα ὁλόκληρον οὕτως ὥστε εὐμαρῶς ἐντὸς τοῦ υἰαλίνου ἐπικαλύμματος νὰ περιφέρονται οἱ θαυμασταὶ αὐτοῦ καὶ σπουδασταί.

Ὅστις ἐν τῇ παγκοσμίᾳ ἐκθέσει τῆς Βιέννης ἐν ἔτει 1873 εἶδε τὴν κεντρικὴν αἵθουσαν, ὅστις ἐν τῇ τελευταίᾳ παγκοσμίᾳ ἐκθέσει τῶν Παρισίων εἶδε τὴν αἵθουσαν τῶν μηχανῶν, ὅστις γνωρίζει τοῦ Λονδίνου τὸ κρυστάλλινον παλάτιον, θὰ εὕρῃ ὅτι κρυστάλλινον ἐπικάλυμμα διὰ τὸν Παρθενῶνα ἔνε πρᾶγμα ἀπλούστατον, ἔνδυμα κούκλας πρὸς βασιλίσσης ἐσθῆτα, καρύου κέλυφος πρὸς πολεμικὸν πλοῖον. ἔστι δὲ ἡ κατασκευὴ τοιοῦτου καλύμματος εὐκόλος, ἀρκεῖ τὰ μέτρα νὰ πέμψωμεν εἰς τι εὐρωπαϊκὸν ἐργαστήριον καὶ μᾶς ἔρχεται ἔτοιμον εἰς τεμάχια ἀριθμημένα, ἃ ἔπειτα οἱ ἡμέτεροι μηχανικοὶ ὀχολὰ ἀνευρίσκουσι καὶ βιδόνουσιν εἰς τὴν προσήκουσαν θέσιν ἕκαστον· ἴσως μάλιστα καὶ τὰ ἐν Πειραιεὶ ἐργαστήρια ἀναδεχθῶσι τὸ ἔργον τῆς ποιήσεως τῶν συγκρατημάτων τῶν υἰαλίνων πινάκων. αὐτοὺς δὲ τοὺς πίνακας ἀνάγκη νὰ παραγγείλωμεν εἰς τὰ ἐν τῇ ἐσπερίᾳ Εὐρώπῃ ἐργαστήρια, ὅπου ἐγὼ οὐχ ἅπαξ εἶδα κρυστάλλινους πίνακας μήκους μέτρων 5 καὶ ὕψους τοσούτου, ἥτοι ἐπιφανείας 25 μέτρων τετραγωνικῶν.

Κατὰ ταύτην τὴν μέθοδον δυνάμεθα νὰ σώσωμεν καὶ τὸ Ἐρέχθειον καὶ τὸ καλούμενον Θησεῖον, καὶ ὃ τι ἄλλο προσφιλές ἡμῖν ἐστίν, οἷον τὸ ἀνάκτορον Προΐτου ἐν Τίρυνθι, ἐπὶ πολλὰς ἑκατοντάδας ἐτῶν, καὶ ὅλην δὲ τὴν Ἀκρόπολιν δυνάμεθα νὰ στεγάσωμεν κατὰ τοιοῦτον τρόπον.

Οὕτω λοιπὸν μετὰ τὰ εἰρημένα θαρρούντως δυνάμεθα νὰ βάλωμεν ἐς κόρακας πᾶσαν γνώμην περὶ διορθώσεως τοῦ Παρθενῶνος· δὲν θὰ συγχωρήσωμεν πλέον νὰ ἐπιβάλωσιν

άνόσιοι χεῖρα εἰς τὸ ἐρείπιόν μας μηδαμῶς μηδέποτε. Δὲν θὰ ἐμβαλώσωμεν τὸν Παρθενῶνα ὥσπερ οἱ πτωχοὶ τὰς βράκας τῶν μὲ καττύματα καὶ κουρέλια γελοῖα, ὅχι, ἐὰν σωφρονῶμεν· δὲν θὰ καταστήσωμεν τὸ κτίριον ἄχρηστον εἰς ἐπιστημονικὰς μελέτας διὰ βαρβαρικῶν παραμορφώσεων· ἓνας τύπος ἐπὶ λίθου τινός, μία εἰκὼν, μία γραμμὴ, μία ἐπιγραφὴ, μία χρονολογία, ἓνα γράμμα, ἐν οἷονδήποτε ἔχνος ἐπὶ κίονός τινος ἢ ἀλλαχοῦ ἔχει σημασίαν· καὶ αὐτοὶ οἱ τύποι τῶν σφαιρῶν τῶν Τούρκων καὶ τὰ σημεῖα τῶν καταστροφῶν πολλῶν εἰδῶν Φράγκων πρέπει νὰ μένωσιν ἐν τῷ κτιρίῳ, εἶναι πάντα ἱστορικὰ καὶ διδακτικὰ πρὸς ὅσους γνωρίζουν νὰ τὰ ἀναγινώσκωσιν. Μὴ μᾶς τὰ καταστέφετε, μὴ τὰ παραμορφόνετε· τὸ ἐρείπιον δὲν κερδίζει διὰ τῶν διορθώσεων τίποτε, ἢ δὲ ἐπιστήμη ζημιόνηται. Θέλω νὰ βλέπω ἐν τῷ κτιρίῳ ὁπόσῃν καταστροφὴν ἔκαμεν ἡ βόμβα τοῦ Μοροζίνη, θέλω νὰ βλέπω τὸν βανδαλισμὸν τῶν περὶ τὸν Ἑλγῖνον καὶ ἄλλων ὁμοίων αὐτῷ, καὶ σεῖς βέβηλοι διὰ τῶν διορθώσεών σας μοὶ διαγράφετε κύρια κεφάλαια τῆς ἱστορίας τοῦ Παρθενῶνος. προκρίνω νὰ ἴδω τὸν Παρθενῶνα ἐρείπιον σωριασμένον παρὰ διωρθωμένον· ἔχει καὶ τὸ ἐρείπιον μέγεθος καὶ δὲν χάνει ἐπιστημονικῶς τίποτε, διότι ἐνέχει τὴν ἀλήθειαν, ἐνῷ ἡ διόρθωσις εἶναι ψεῦδος, ἀηδὲς ψιμύθιον· προκρίνω τὸν ἀκατέργαστον κορμὸν Ἡρακλέους ἐν Belvedere παρὰ τὸν διωρθωμένον Ἀπόλλωνα αὐτόθι.

Ἵνα λάβῃ ὁ ἀναγνώστης ἰδέαν τινὰ τῶν ἔργων ἃ πρόκειται νὰ γένωσιν ἐν τῷ Παρθενῶνι, εὕρισκω κατάλληλον τὸν προϋπολογισμὸν αὐτῶν τὸν συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος κυρίου Δούρμου καὶ τυπωθέντα ἐν σελίδι 49-50 τῆς ἐκθέσεώς του καὶ παραλαμβάνω αὐτὸν ἐνταῦθα ὡς ἔχει.

**Δαπάναι κατὰ προσέγγισιν
πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς προτεινομένης ἐπισκευῆς
τοῦ Παρθενῶνος.**

Διοχέτευσις τῶν ὑδάτων καὶ ἐπισκευὴ τῶν πλακῶν τοῦ δαπέδου 748 τετρ. μέτρων πρὸς 20 φρ.	Φρ.	14,960
Μεγαλείτερον κατάκλυστρον	»	500
Μικρότερον κατάκλυστρον	»	300
Σωλῆνες σιδηροὶ βερνικωμένοι	»	150
Ἐπισκευὴ τῶν τοίχων τοῦ σηκοῦ, διασκευὴ τῶν θυρῶν, ἀποτείχισις τῶν ἀνοιγμά- των, συμπλήρωσις τοῦ δαπέδου κτλ.	»	20,000
Ἐπισκευὴ καὶ ἀποκατάστασις τῆς κλίμα- κος τοῦ μιναρὲ	»	3,000
Κιγκλίδωμα τῆς θύρας τοῦ μιναρὲ	»	1,500
Νέα μάρμαρα πεντελήσια πρὸς ἀντικατά- στασιν παλαιῶν ἐν τῷ ὀπισθοδόμῳ: 2 ἐπίκρανα πρὸς 1,5 κυβ. μ. = 3 κυβ. μ. πρὸς 1200	»	3,600
2 σπόνδυλοι ὁμοῦ 2 κυβ. μ. πρὸς 1000	»	2,000
Ἐπιστύλια 10 πλινθίδες πρὸς 2 κυβ. μ. = 20 κυβ. μ. πρὸς 500	»	10,000
Πλάκες γείσων τοῦ αετώματος 4 κυβ. μ. πρὸς 500.	»	2,000
Γεῖσα ἀνιόντα τοῦ αετώματος 15 κυβ. μ. πρὸς φρ. 500.	»	7,500
Πλάκες γείσων 56 κυβ. μ. πρὸς 1000	»	56,000
Εἰς μεταφορὰν	Φρ.	121,510

• Ἐκ μεταφορᾶς . . .	Φρ. 121,510
Ἐπισκευὴ τῶν ἐπικράνων τῆς περιστάσεως . . .	» 1,500
Ἐγκαρσία δοκὸς καὶ ὑπέρεισμα . . .	» 3,000
Ἐργασίαι ἐν τῷ ἀνατολικῷ ἀετώματι. . .	» 5,000
Ἐργασίαι ἐν τῷ δυτικῷ ἀετώματι. . .	» 5,000
Ἴκρια πρὸς ἐπισκευὴν τῶν ἐπικράνων . . .	» 1,200
Ἴκρια διὰ τὸν ὀπισθόδομον 12 κυβ. μ. ξυ- λική 200 φρ. τὸ κυβ. μ.	» 2,400
Ἴκρια διὰ τὸ ἀνατολικὸν ἀέτωμα . . .	» 2,000
Ἴκρια διὰ τὸ δυτικὸν ἀέτωμα . . .	» 2,000
Ἴκρια διὰ τὰ γεῖσα τῆς βορείας πλευρᾶς . . .	» 3,000
Ἴκρια διὰ τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν . . .	» 3,000
Σιδηρικά, μοχλευταί, ἀνελκυστικαὶ μη- χαναὶ καὶ διάφορα ἄλλα.	» 10,000
	Φρ. 159,610
Συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν δαπανῶν πρὸς τὰς ἄλλας δευτερευούσας ἐργα- σίας, πρὸς μισθοὺς κτλ., ἐν συνόλῳ θὰ ἀπαιτηθῶσι	Φρ. <u>200,000</u>

Κατὰ τὸν προϋπολογισμὸν τοῦτον βλέπομεν ὅτι ὁ γέρο-
Παρθενῶν θὰ ἀναγκασθῇ νὰ σηκώσῃ πρόσθετον βάρος μέ-
τρων κυβικῶν ἑκατὸν δύο (ἀριθ. 102), ῥητῶς δηλουμένων
ἐν τῷ προϋπολογισμῷ. Ἐν κυβικὸν μέτρον μαρμάρου πεν-
τελικοῦ ζυγίζει ὀκτάδες 2,400, τὰ δὲ 102 κυβ. μέτρα θὰ
ζυγίσωσιν ὀκτάδας 244,800· χωρὶς νὰ λογαριάσωμεν ἄλ-
λα μάρμαρα ὧν ὁ ὄγκος δὲν ἐδόθη εἰς κυβικὰ μέτρα ἐν τῷ
προϋπολογισμῷ. Τὰ γεροντικὰ λοιπὸν καὶ διάβρωτα μέλη
τοῦ Παρθενῶνος φορτύνονται οὕτω μὲ βάρος πρόσθετον μέ-
τρων κυβικῶν 102, ὀκτάδων 244,800· ἀρά γε δὲν θὰ γο-

νατίση ὁ Παρθενῶν; Ἐκ τοῦ προϋπολογισμοῦ τούτου βλέπομεν ἅμα καὶ ὁπόση καὶ ὁποία ἐργασία μέλλει νὰ τελεσθῇ εἰς τὸν Παρθενῶνα ὑπὸ τῶν ἐργολάβων, οἵτινες γνωρίζομεν πῶς ἐργάζονται ὅταν κατ' ἀποκοπὴν ἀναδέχονται ἔργα καὶ μάλιστα δημόσια ὁποῖον καὶ τοῦτο, ἀποβλέποντες μόνον εἰς τὴν εὐκολίαν των καὶ εἰς ἐπίτευξιν μείζονος τοῦ συμφωνηθέντος κέρδους, πεπεισμένοι ὄντες μάλιστα ὅτι ἐξέλεγχῖς τῶν ἔργων των δὲν γίνεται· ἀλλὰ καὶ ἐὰν γένη ἐνταῦθα καὶ εὐρεθῶσι τὰ ἔργα κακὰ, τί θὰ μᾶς ὠφελήσῃ; Θὰ ἀναγκάσωμεν τοὺς ἐργολάβους νὰ βγάλουν τὰς πέτρας πάλιν διὰ νὰ τὰς κάμουν καλλίτερα; ἢ ἀκρίβεια καὶ λεπτότης τῆς ἐργασίας ἐν τῷ Παρθενῶνι εἶναι ἀρεταὶ τῶν θαυμαζομένων· τίς θὰ ἐκτελέσῃ τοιαύτην ἐργασίαν νῦν; οἱ ἐργολάβοι; σᾶς μακαρίζω ἂν πιστεύετε τὸ τοιοῦτον καὶ τὸ ἐλπίζετε. τὸ δὲ ἰδιόμορφον τῶν ἐπιστυλίων, ὃ ἐμελέτησεν ὁ ἀρχιτέκτων Hoffer καὶ περιέγραψεν ἐν Bauzeitung 1838, τίς τῶν ἡμετέρων ἀρχιτεκτόνων καὶ μηχανικῶν θὰ σχεδιάσῃ ἢ τίς τῶν μαστόρων θὰ ἐκτελέσῃ; πόθεν; ποῦ μαθόντες αὐτοὶ ἢ ποῦ ἰδόντες, ἀφοῦ καὶ αὐτὸς ὁ Δοῦρμος ἀρνεῖται τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ, σφόδρα ὀρίζοντιακῶς ὦν. γελοῖον δὲ ἔνε νὰ φαντασθῇ τις καὶ τὴν ποίησιν νέων γείσων ἐν τῷ Παρθενῶνι ὑπὸ ἐργολάβων. ἀλλὰ τί πρῶτον καὶ τί ἔπειτα ν' ἀριθμήσῃ τῆς προκειμένης ἐργασίας ἥτις θὰ μένῃ τεκμήριον τῆς νῦν ἀμουσίας ἡμῶν καὶ τῆς τσαπατσουλίας τῶν ἐργολάβων μας; ἀποβλέψατε εἰς τὰ ὑπάρχοντα ἐν Ἀθήναις πολυτελῆ μαρμάρινα οἰκοδομήματα καὶ συγκρίνατε αὐτὰ μὲ ἓνα κίονα τοῦ Παρθενῶνος διὰ νὰ ἰδῇτε τὴν ἀπόστασιν. ἐργασία, οἷα ἡ τοῦ Παρθενῶνος, ἀδύνατον νὰ γένη σήμερον καὶ βγάλτέ το ἀπὸ τὸν νοῦν σας· ἔχομεν ἤδη δοκίμια νέας ἐργασίας ἐν τῷ Ἑρεχθεῖῳ καὶ ἀλλαχοῦ

μαρτυροῦντα τὴν ἀδυναμίαν καὶ ἀπειροκαλίαν τῶν πρὸ ἡμῶν· τῶρα θὰ ἀφήσωμεν καὶ τῆς ἰδικῆς μας ἐν τῷ Παρθενῶνι, μηδὲν διαφερούσης τῆς τῶν πρὸ ἡμῶν.

Διηγεῖται ὁ Πλούταρχος ἐν Θησεῖ (κγ') ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι τὸ πλοῖον ἐκεῖνο, ἐν ᾧ Θησεὺς ἐπλευσεν εἰς Κρήτην μετὰ τῶν ἡιθέων καὶ πάλιν ἐσώθη, τὴν τριακόντορον, διεφύλαττον μέχρι τῶν χρόνων Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, «τὰ μὲν παλαιὰ τῶν ξύλων ὑφαιροῦντες, ἄλλα δὲ ἐμβάλλοντες ἰσχυρὰ καὶ συμπηγνύντες οὕτως, ὥστε καὶ τοῖς φιλοσόφοις εἰς τὸν αὐξόμενον λόγον ἀμφιδοξούμενον παράδειγμα τὸ πλοῖον εἶναι, τῶν μὲν ὡς τὸ αὐτό, τῶν δὲ ὡς οὐ τὸ αὐτὸ διαμένοι λεγόντων».

Τοῦτ' αὐτὸ θὰ συμβῇ καὶ εἰς τὸν Παρθενῶνα, ἐὰν οἱ μεθ' ἡμᾶς, κατὰ τὸ παράδειγμα ἡμῶν θελήσωσι μετὰ χρόνους νὰ ἀνακαινίσωσι πάλιν τὰ πεπονηκότα τοῦ ναοῦ μέλη καὶ ἄλλοι πάλιν μετ' αὐτοὺς ἄλλα, ἕως ἐν τέλει καταστήσῃ καὶ ὁ Παρθενὼν παράδειγμα ἀμφιδοξούμενον, ὥσπερ τὸ πλοῖον τοῦ Θησεῖος ἐπὶ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως.

Κίνδυνοι Παρθενῶνος. Δὲν ἔνε νῦν ἡ πρώτη φορὰ τῆς τύχης καθ' ἣν κινδυνεύει ὁ Παρθενὼν μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. Ἐκινδύνευσε καὶ ἄλλοτε δις καὶ τρίς μάλιστα.

Τὸ πρῶτον ὑπὸ Klenze, τοῦ ἐκ Μονάχου ἀρχιτέκτονος, ὅστις σταλεῖς ἐκεῖθεν εἰς Ἀθήνας ἐν ἔτει 1834 ἵνα κάμῃ τὸ σχέδιον τῆς πόλεως, συνέλαβε τὴν «ἀτυχεστάτην πασῶν ἰδεῶν» κατὰ τὴν φράσιν Μιχαηλίστου (Parth. σελ. 83) νὰ ἀνοικοδομήσῃ τὸν Παρθενῶνα· δηλαδή ἐκ τῶν συντριμμάτων αὐτοῦ νὰ κάμῃ τοίχους, κίονας κτλ., συμπληρώων τὰ λείποντα μὲ πέτρας κοινὰς καὶ λάσπην. ἡ ἀτυχεστάτη αὕτη ἰδέα ἐνεκρίθη, καὶ τῇ 10 Σεπτεμβρίου τοῦ αὐ-

τοῦ ἔτους πανηγυρικῶς πως ἐνώπιον τοῦ βασιλέως Ὁθωνος ἀνεκηρύχθη· ἀλλ' εὐτυχῶς δι' ἔλλειψιν χρημάτων ἐγκατελείφθη ἢ ἀπόφασις «καὶ ἐσώθη ἡ Ἀκρόπολις ἀπὸ τὴν παραμόρφωσιν ταύτην», κατὰ τὴν φράσιν Μιχαηλίσου.

Μετὰ ταῦτα εὐθὺς τὸ ἀκόλουθον ἔτος 1835 ἐπεκρεμάσθη τῷ Παρθενῶνι μείζων κίνδυνος ὑπὸ τοῦ περιφήμου ἀρχιτέκτονος τοῦ Βερολίνου Schinkel· οὗτος συνέλαβε τὴν ιδέαν νὰ μεταμορφώσῃ ὅλην τὴν Ἀκρόπολιν εἰς ἀνάκτορον τοῦ βασιλέως Ὁθωνος καὶ συνέταξε τὸ πρὸς τοῦτο σχέδιον, ἐν ᾧ ὁ Παρθενῶν χρησιμοποιεῖται ὡς κόσμημα τῆς αὐλῆς· τὸ σχέδιον τοῦτο τοῦ Schinkel σώζεται ἔτι καὶ νῦν· φαντασθῆτε τὴν ζημίαν ἂν ἐξετελεῖτο.

Τὸ νεανίευμα τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας ἐν ἔτει 1843, ὁ ἐμνημόνευσα παραπάνω περὶ τὰ μέσα τοῦ Α' ἄρθρου, ἵνε ἀπὸ τὰς συνήθεις παρ' ἡμῖν σιληπορδίας, ἀπήχημα τῆς ιδέας Klenze, μηδὲ καὶ πρωτοτυπίαν τινὰ ἔχον· ἔδλαφεν ὅμως καὶ ὡς τοιοῦτον ἱκανῶς τὸν Παρθενῶνα διὰ παραμορφώσεων βαρβαρικῶν.

Ὁ μέγας, ὅμως κίνδυνος τοῦ Παρθενῶνος ἵνε ὁ νῦν ἐνεστῶς διὰ Δοῦρμον τὸν ἀρχιτέκτονα καὶ καθηγητὴν, ὃν ἡμεῖς προὔκαλέσαμεν.

Τοῦτον τὸν κίνδυνον θέλων ἐγὼ νὰ ἀπομακρύνω ἀπὸ τὸν Παρθενῶνα ἔγραψα καὶ γράφω τὰ παρόντα μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ πείσω τοὺς ἄρχοντας ἡμῶν νὰ μὴ συγχωρήσωσι νὰ γένῃ τοιοῦτον ἀνοσιούργημα εἰς τὸν Παρθενῶνα. Ἡ πρᾶξις ἣν ἐπιχειροῦμεν ἵνε κακὴ διὰ τὸν Παρθενῶνα καὶ διὰ τὸ ἔθνος ὁλόκληρον· διότι θὰ προσάψῃ ἡμῖν μομφὴν αἰωνίαν, εἰς δὲ τοὺς ἐπιτρέποντας τὴν πρᾶξιν ἄρχοντας τὸ ἀνάθεμα τῶν

μεταγενεστέρων, ἐν ὧσιν θὰ σώζεται ἡ μνήμη τοῦ Παρθενῶνος.

Ἄρά γε συλλογισθήκατε, ὦ ὑπουργοὶ τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, ὅτε ὑπεγράφετε τὴν ἀπόφασιν, πῶς θὰ γένωσιν αἱ ἐργασίαι αὗται εἰς τὸν Παρθενῶνα; Ἐσυλλογίσθητε τὰς τεχνικὰς δυσκολίας, αἱ συνδέονται μὲ τὴν πρᾶξιν ἀναποφεύκτως; πῶς θὰ ἀναβιβάσθῃσιν ὑπερεκατὸν κυβικὰ μέτρα μαρμάρου εἰς τὴν Ἀκρόπολιν; σφόνδυλοι μεγάλοι, οἷους βλέπετε κατακειμένους πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Παρθενῶνος καὶ πρὸς δυσμὰς; δοκοὶ λίθιναι μεγάλαι οἷα ἡ κατακειμένη μία ἐντὸς τῶν Προπυλαίων; πῶς καὶ πόθεν θὰ ἀναβιβάσθῃσιν οἱ λίθοι οὗτοι; μήπως διὰ μαγειρίας τινός; ἢ νομίζετε τὰ μάρμαρα φελλοῦς; Τὰ μάρμαρα ὅσα χρειάζονται μόνον διὰ τὸν Παρθενῶνα κατὰ τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Δούρμου ἀναβαίνουν εἰς 100 καὶ περισσότερα κυβικὰ μέτρα πελεκημένα, ἀπελέκητα δὲ θὰ ἦναι 130 κυβικὰ μέτρα περίπου. Ὅλα αὐτὰ τὰ μάρμαρα θὰ ἀπεράσουν ἀπὸ τὴν Πύλην Βευλῆ, ἧς τὸ πλάτος 1,87, καὶ θὰ ἀνελκυσθῶσι διὰ κάλων καὶ ἀλύσεων εἰς τὴν Ἀκρόπολιν διὰ τῆς στενῆς παρόδου τῶν Προπυλαίων τῆς μεταξὺ τῶν δύο ἰωνικῶν στοῶν καὶ τῆς μέσης θύρας τῶν Προπυλαίων, ὅπου τὸ πλάτος εἶναι μέτρα 3,73-3,79. κατὰ δὲ τὴν ἐσωτερικὴν στοᾶν μετὰ τὴν μέσσην μεγάλην θύραν διὰ τὴν παρακειμένην μεγάλην δοκὸν γίνεται ἡ πάροδος μέτρων 3,07.

Οἱ ἐργάται θὰ δένωσι τὰ παλαμάρια των καὶ τὰς ἀλυσίδας ἀπὸ τοὺς κίονας καὶ τὰ πεντάθυρα τοιχώματα τῶν Προπυλαίων. τὰ ὑπάρχοντα ἔχνη κλίμακος ἀπὸ τῆς Πύλης Βευλῆ πρὸς τὰ ἄνω, σπουδαῖα διὰ τὸ ζήτημα τῆς ἀναβάσεως, θὰ καταστραφῶσιν ἢ θὰ παραμορφωθῶσιν· τὸ με-

ταξὺ πολυγωνικὸν τεῖχος, ὃ μένει μέχρι τοῦδε ἀνερμήνευτον, πιθανῶς νὰ καταπέσῃ· ἀλλὰ τὸ μέγιστον κακὸν φοβοῦμαι ὅτι θὰ πάθωσι τὰ Προπύλαια, παρέχοντα στενὴν διάβασιν διὰ τοσοῦτους ὄγκους λίθων καὶ δι' ἀδεξίους καὶ ἀπροσέκτους ἐργάτας ὅποιοι οἱ δυνειράζειδες.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὰ Προπύλαια ὅλον τὸ δάπεδον τῆς Ἀκροπόλεως μέχρι τοῦ Παρθενῶνος καὶ περὶ αὐτὸν ἔχει ἵχνη ἀναθημάτων παντοίων καὶ σημεῖα δυσεξηγήτα ἀκόμα· ταῦτα πάντα, ἐπειδὴ δὲν καλύπτονται πλέον ἀπὸ χῶμα, θὰ ὑποφέρωσι βλάβας πρὸς ζημίαν τῆς ἐπιστήμης.

Καὶ ἡ ἀνέλκυσις δὲ ξύλων ἀξίας 18,500 δραχμῶν διὰ τὰ ἱκριώματα (τὲς σκαλωσιές) δὲν θὰ προσενήσῃ μικρὰς ζημίας. Φαντασθῆτε ὅποια βουβὰ καὶ ὅποια κατάρτια θὰ ἀνασυρθῶσιν ἐκεῖ διὰ ἱκριώματα, ἃ θὰ βαστάζωσι τόσα τρομερὰ βάρη εἰς ὕψος μέτρων 10-15. πάντα ταῦτα λίθοι, ξύλα, μηχαναί, ἐργαλεῖα παντοῖα θὰ σωρευθῶσι περὶ τὸν ναὸν καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ναῷ. τὰ πελεκήματα τῶν λίθων καὶ ξύλων, ἡ κατασκευὴ τῶν ἱκριωμάτων, ἡ τοποθέτησις τῶν μηχανημάτων, τὰ πλήθη τῶν ἐργατῶν καὶ μάλιστα τῶν περιέργων, οἵτινες δὲν βλέπουσι μόνον μὲ τοὺς ὀφθαλμούς, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας καὶ τὰς βακτηρίας, πολλὰς βλάβας θὰ κάμωσιν εἰς τὰ ἱερὰ λείψανα τῆς Ἀκροπόλεως. ἂν ὁ μὀρος μιᾶς Μαίρης εἴλκυσεν εἰς τὸν Παρθενῶνα τόσον ῥεῦμα κόσμου, πόσον δὲν θὰ ἐλκύσῃ ὁ μὀρος αὐτοῦ τοῦ Παρθενῶνος, ὃν πανηγυρικῶς αὐτῷ παρασκευάζομεν.

Ἐγὼ προβλέπω καὶ φοβοῦμαι πάντα ταῦτα τὰ δεινὰ καὶ ἄλλα ἀκόμα, συγκρούσεις λίθων, θραύσεις κιόνων, καταπτώσεις λίθων, κατάγματα δαπέδων καὶ δυστυχήματα ἀνθρώπων, ὃ μὴ γένοιτο!

Καὶ ταῦτα μὲν καὶ τοιαῦτα εἶναι τὰ περὶ τὸν Παρθενῶνα ἐνδεχόμενα δεινά· ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ Παρθενῶνι πόσα δὲν εἶναι πιθανά νὰ συμβῶσιν, ὅταν διὰ μηχανῶν ἀνασηκόνωνται τὰ εὔ κείμενά μέλη τοῦ θριγκοῦ ἵνα ὑποβληθῶσιν ὑπ' αὐτὰ ἐπιστύλια νέα καὶ κιονόκρανα καὶ σπόνδυλοι; ἀποβλέψατε εἰς τὸν Παρθενῶνα καὶ ἴδετε πόσον ὄγκον βαστάζουσιν οἱ γεροντικοὶ αὐτοῦ κίονες, ἔχοντες ὕψος μέτρα 10,43: πρῶτον τὸ ἐπιστύλιον συγκείμενον ἐκ τριῶν δοκῶν μαρμαρίνων μεγάλων, ἐκτεινομένων ἀπὸ κίονος εἰς κίονα εἰς μῆκος μέτρων 4,26 καὶ ἐχόντων ὕψος 1,35 μ., ἐπ' αὐτοῦ ἄλλο μέλος τὸ ἐκ τριγλύφων καὶ μετοπῶν συγκείμενον ἴσου ὕψους διάζωσμα· καὶ ἐπ' αὐτοῦ πάλιν τὸ γεῖσον μὲ τὰς προεξεχούσας πλάκας, ὕψους 0.62, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἄλλο τὸ ἀέτωμα κορυφούμενον εἰς μέτρα 3,892. Ὀπόση αὕτη ἡ ἀναμόχλευσις τόσου ἐπικειμένου ὕλικου εὐθραύστου καὶ ὅποια ἰσχυρὰ ἰκριώματα χρειάζονται εἰς βάσταξιν αὐτοῦ, ὅποια ἀποσυνθέσεις καὶ συγκοπαὶ λίθων ἐνδέχεται νὰ γένωσιν, ἀποσπωμένων τῶν συνεχόντων αὐτοὺς σιδηρίων καὶ τῶν ἐν οἷς εἰσιν ἐγγομφωμένα λίθων· ὀπόση ἐργασία ἐπικίνδυνος χρειάζεται εἰς ἄρσιν καὶ πάλιν ἀπόθεσιν τόσου ὕλικου μετὰ τὴν ἔνθεσιν τῶν νέων ἀντικαταστάσεων.

Καὶ ἐν εὐτυχεὶ δὲ ἐκβάσει πόσας ζημίας θὰ προξενήσωσιν αὐτὰ τὰ ἰκριώματα προστριβόμενα εἰς τοὺς κίονας καὶ τὰ τοιχώματα τοῦ ναοῦ; αἱ τοποθετήσεις τῶν μηχανῶν, τῶν μαστόρων τὰ πελεκήματα, ἐκσφενδονίζοντα τὴν λατύπην κατὰ τῶν ἐπιφανειῶν τοῦ κτιρίου. ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα, πολλὰς ἔχοντα λεπτομερείας βλαβεράς, τὰ ἐσυλλογίσθητε, ὦ ἄρχοντες, ὅτε ὑπεγράφετε τὴν ἄδειαν τῆς διορθώσεως τοῦ Παρθενῶνος; ἀμφιβάλλω.

Ἄλλ' ἵνε καὶρὸς ἀκόμα καὶ δύνασθε, ἂν θέλητε, νὰ σώ-

σητε τὸν Παρθενῶνα ἐκ κινδύνων σοβαρῶν, τῆς παραμορφώσεως πλέον ἐν δευτέρῳ λόγῳ θετομένης. ἐγὼ εἶπα τὰ δέοντα ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸν Παρθενῶνα, ἀνεύθυνος ὢν διὰ τὰ τυχόν συμβησόμενα· σεῖς ὅμως φέρετε τὰς εὐθύνας τοῦ ἔργου εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα.

Ἄλλοτε μετὰ τὰς ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφὰς τῶν Γερμανῶν, πάντες καὶ ἡμέτεροι καὶ ξένοι ἤθελαν νὰ μετακομισθῶσι τὰ ἐκεῖ εὐρήματα, ἀγάλματα καὶ λοιπὰ εἰς Ἀθήνας, ἵνα ᾖναι ὁμοῦ συγκεντρωμένα εἰς ἓνα τόπον χάριν εὐκολίας εἰς σπουδὴν αὐτῶν, ὡς ἔλεγαν καὶ ἔγραφαν εἰς τὰς ἐφημερίδας καὶ ἐδῶ καὶ ἐν τῇ ξένῃ· μόνος ἐγὼ τότε ἀντετάχθην κατὰ τῆς γνώμης ταύτης, φρονῶν ὅτι ἐν τῷ τόπῳ ἐν ᾧ ἦσαν καὶ εὐρέθησαν καλλίτερα σπουδάζονται. ἄλλην ἐντύπωσιν προξενοῦσιν οἱ Ὀλυμπιονῖκαι τοῦ Πινδάρου ἀναγινωσκόμενοι ἐκεῖ,

ὅθεν ὁ πολύφατος ὕμνος ἀμφιβάλλεται

σοφῶν μητίεσσι κελαδεῖν

Κρόνου παῖδα,

καὶ ἄλλην ἐδῶ ἢ ἀλλαχοῦ· ὁ δὲ Παυσανίας μόνον ἐκεῖ γίνεται καταληπτός. ἀλλ' οἱ σχολαστικοί, ὧν τινες ἀκόμα δὲν ἀξιώθησαν νὰ ἴδωσι τὴν Ὀλυμπίαν καὶ τὸν Ἑρμῆν Πραξιτέλους, ὑπερίσχυσαν. συνέβη δέ μοι τότε ν' ἀπαντήσω καθ' ὁδὸν τὸν μακαρίτην Κουμουνδοῦρον, πρωθυπουργὸν ὄντα, καὶ νὰ συμπεριπατήσωμεν ὀλίγον. Κατὰ τὴν εὐκαιρίαν ταύτην ἐξέθηκα ἐγὼ αὐτῷ τὴν γνώμην μου περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἡμέρας, ὃ ἦν τοῦτο, ὥσπερ νῦν ὁ Παρθενῶν, προσθεῖς καὶ τάδε, ὅτι καλὸν ἔνε νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἐν Πελοποννήσῳ ἐν κέντρον ἀρχαιολογικὸν καὶ νὰ μὴ συσσωρεύωνται ἔλα εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὁ Κουμουνδοῦρος ἦν μὲν ἀναρχαιολόγητος, ἀλλὰ συνετὸς ἀνὴρ ὢν, κατενόησεν εὐ-

θὺς τὸ πρᾶγμα καὶ εἶπέ μοι: Ἐννοια σου, κύριε P., ἐν ὅσῳ ἐγὼ ἔχω δύναμιν δὲν θὰ σαλέψουν ἀπ' ἐκεῖ τὰ πράγματα· καὶ ἐγένετο οὕτω καὶ νῦν βλέπομεν ὅτι καλῶς καὶ συμφερόντως ἐγένετο.

Καὶ νῦν δὲ λέγω ὅτι καλὸν ἐστὶ καὶ συμφέρον δ' ἅμα νὰ διατηρήσωμεν τὸν Παρθενῶνα ὡς εὐρίσκεται, καθ' ἣν εἶπα μέθοδον, καὶ νὰ ἀποσκορακίσωμεν πᾶσαν διόρθωσιν καὶ ἐπανόρθωσιν τοῦ Παρθενῶνος καὶ δωρεὰν ἐὰν μᾶς προσφερθῇ. Πολλάκις ἀκούσας γνωρίζω ὅτι πολλοὶ τῶν ξένων ἔρχονται εἰς Ἀθήνας ἵνα ἴδωσι τὸν Παρθενῶνα ὡς ἐρείπιον· ἐὰν ἀπὸ τὸν Παρθενῶνα ἀφαιρέσωμεν αὐτὸν τὸν πολύτιμον χαρακτῆρα, οὐδεὶς πλέον θὰ τὸν θεωρῇ ἄξιον ἐπισκέψεως. Ἐνθυμοῦμαι ὅτε ὁ Παρθενὼν εἶχε περίξ καὶ ἐντός του σωροὺς ἐρειπίων· μοι ἐφαίνετο τότε πολὺ σεμνότερος καὶ θαυμασιώτερος, νῦν δὲ ὅτε ἐκαθαρίσθη καλῶς, τί νὰ σᾶς εἶπω; μοι φαίνεται σὰν ξουραφισμένος· ἐὰν δὲ ἀκόμα καὶ τὸν ἐμβαλώσητε, βράσατέ τον τώρα θὰ σᾶς εἴπουν ὅσοι ἔρχονται δι' αὐτὸν καὶ οὐδεὶς τούτου γε ἕνεκα θὰ ἐπισκεφθῇ τὰς Ἀθήνας· συμφέρει οὖν καὶ τῇ πόλει νὰ μένῃ ὁ Παρθενὼν παρθένος ἄθικτος.

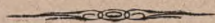
Δημήτριος ὁ πολιορκητὴς ἦν ἀνὴρ μεγάλας ἀρετὰς ὥσπερ καὶ κακίας ἔχων, οἱ δὲ τότε Ἀθηναῖοι, μηδεμίαν ὑπερβολὴν κολακείας ἀφήσαντες, ἐτίμησαν αὐτὸν ὡς θεὸν καὶ ἀπέδειξαν αὐτῷ κατάλυσιν τὸν ὀπισθόδομον τοῦ Παρθενῶνος, ὡς τῆς παρθένου Ἀθηνᾶς αὐτὸν ξενιζούσης, «οὐ πάνυ κόσμιον ξένον οὐδ' ὡς παρθένῳ πράως ἐπισταθμεύοντα», λέγει ὁ Πλούταρχος.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος, λίαν κατακώχιμος ὢν πρὸς τὰ ἀφροδίσια, ἐτόλμησε καὶ τὴν σωφροσύνην παιδὸς ἀνήβου, καλοῦ κάγαθοῦ, νὰ ἐπιβουλεύθῃ, Δημοκλῆς δὲ ἐλέγετο ὁ παῖς· οὐκ

ἔλαθε δὲ τὸν Δημήτριον, ἔχων τῆς εὐμορφίας τὴν ἐπωνυμίαν κατήγορον· ἐκαλεῖτο γὰρ Δημοκλῆς ὁ καλός. Ὡς δὲ πολλὰ πειρώντων καὶ διδόντων καὶ φοβούντων ὑπ' οὐδενὸς ἠλίσκετο, τέλος δὲ φεύγων τὰς παλαιίστρας καὶ τὸ γυμνάσιον εἷς τι βαλανεῖον ἰδιωτικὸν ἐφοῖτα λουσόμενος, ἐπιτηρήσας τὸν καιρὸν ὁ Δημήτριος, ἐπεισῆλθεν αὐτῷ μόνῳ· καὶ ὁ παῖς ὡς συνεῖδε τὴν περὶ αὐτὸν ἐρημίαν καὶ τὴν ἀνάγκην, ἀφελὼν τὸ πῶμα τοῦ χαλκώματος, εἰς ζέον ὕδωρ ἐνήλατο καὶ διέφθειρεν αὐτόν, ἀνάξια μὲν παθὼν, ἄξια δὲ τῆς πατρίδος καὶ τοῦ κάλλους φρονήσας». Πλούταρχος ἐν Δημητρίῳ κδ'.

Αὐτὸ ἔκαμιν ὁ Δημοκλῆς τότε ἵνα σώσῃ τὴν σωφροσύνην του· νομίζω δέ, ὅτι καὶ ὁ Παρθενῶν, ἃν ἐλάμβανε ζωὴν, θὰ κατέρριπτεν ἑαυτὸν κατὰ τῶν βράχων τῆς Ἀκροπόλεως ἵνα ἀπαλλαχθῇ ἀπὸ τοὺς πειρασμοὺς μιᾶν καὶ ἀνοσιῶν χειρῶν.

Εἶπα ὅσα ἐνόμιζα καλὰ καὶ ἀναγκαῖα πρὸς σωτηρίαν τοῦ Παρθενῶνος, ἔδειξα δὲ καὶ τὴν μέθοδον καθ' ἣν καὶ ὁ Παρθενῶν νὰ σωθῇ ἀπὸ βλάβας καὶ παραμορφώσεως καὶ ἡμεῖς ἀπὸ ἀράς καὶ σκώμματα, ἃ καὶ ἤρχισαν ἤδη νὰ ἐκτοξεύωνται. Ἐνδοξος τῆς Γαλλίας τεχνίτης, παρεπιδημήσας ἐνταῦθα πρὸ τινων ἡμερῶν καὶ μαθὼν τὰ περὶ Παρθενῶνος ἀποφασισθέντα, ἐξέφρασεν ἑμοὶ τὴν ἀγανάκτησίν του, εἰπὼν: Il ne faut pas toucher le Parthenon. Γερμανὸς δὲ τεχνίτης πρὸς Ἑλληνα μηχανικὸν ἀλαζονεύμενον διὰ τὸ ἔργον ἀπεκρίθη: «καλὰ θὰ κάμητε, δὲν πειράζει· Ἑλληνες ἔφκιασαν τὸν Παρθενῶνα, Ἑλληνες θὰ τὸν χαλάσουν».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Τὰ ἀνωτέρω ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ τυπωθέντα ὀκτὼ ἄρθρα περὶ Παρθενῶνος εὐμενῶς φιλοξενήσασα ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ἢ «Ἐφημερίς», φύλλον δημοσιολογικὸν ἐν Ἀθήναις πρώτης δυνάμεως, κατὰ τὴν ἐξῆς σειρὰν: τὸ Α' τῇ 11 Αὐγούστου, τὸ Β' τῇ 15, τὸ Γ' τῇ εἰκοστῇ, τὸ Δ' τῇ 28 Αὐγούστου, τὸ Ε' τῇ 15 Σεπτεμβρίου, τὸ Ϛ' τῇ 26 Σεπτεμβρίου, τὸ Ζ' τῇ 1 Ὀκτωβρίου καὶ τὸ Η' τῇ 5 Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους τούτου (1895).

Ἡ Ἐφημερίς καλῶς ἐνεῖδε τὸν σκοπὸν τῶν ἄρθρων τούτων, καὶ συνώδευσεν αὐτὰ ἐπιεικῶς μετ' εὐλογίας ἐν τοῖς φύλλοις τοῖς ἀπὸ 21 Αὐγούστου, 3 Σεπτεμβρίου, 14 Σεπτεμβρίου καὶ 18 Ὀκτωβρίου 1895, δι' ἣν εὐγνωμονῶν ὁ γράφας εὐχεται αὐτῇ «αἰὲν ἀρίστεύειν». ἄλλ' ἐν τῇ ἐκτυπώσει τῶν ἄρθρων τούτων συνέβησαν οὐκ ὀλίγα τυπογραφικὰ σφάλματα, παραβλάπτοντα ἐνίοτε καὶ τὴν ἔννοιαν. τούτων οὖν ἕνεκα καὶ φίλοις καὶ οἰκείοις χαριζόμενος ἐξέδωκα αὐτὰ καὶ τὸ δεύτερον ἐν τῷ παρόντι βιβλίῳ, ἀμετάβλητα μὲν, μᾶλλον δὲ εὐπρόσωπα.

Σκοπὸς τῶν ἄρθρων τούτων ἵνε νὰ ἀποτρέψωσι τοὺς ἄρχοντας ἡμῶν τῆς προθέσεως νὰ ἐπιβάλλωσι χεῖρα εἰς τὸ ἀριστοῦργημα τῆς τεκτονικῆς τῶν Ἑλλήνων, ὃ δίκαιον ἦν μᾶλλον νὰ ἐγκλείσωμεν ὥς ἔχει εἰς ὕαλον, ὑποστηρίζοντες μόνον τὰ πεπονηκότα μέλη ὥς ἔδειξα.

Ἡ ἐπαινετὴ προθυμία μας νὰ σώσωμεν τὸ προγονικὸν κειμήλιον, συνοίκους ἔχουσα τὴν ἄγνοιαν τοῦ πράγμα-τος καὶ τὴν συναίσθησιν ὅτι οὐδὲν γενναῖον δυνάμεθα αὐ-

τοὶ νὰ σκεφθῶμεν ἢ νὰ πράξωμεν, δικαιολογεῖ τὴν τυφλὴν σπουδὴν ἡμῶν νὰ ἀσπασθῶμεν γνώμας ὧν τὴν ἀξίαν δὲν κατανοοῦμεν ἢ καὶ βαρυνόμεθα νὰ μελετήσωμεν. ἀλλ' αἱ γνώμαι αὗται, ἅς ἐξῶθεν ἀδρᾷ δαπάνη ποριζόμεθα, ἐπιμετροῦντες καὶ χάριτας, καταστρέφουσιν αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τὰ ἀποτελοῦντα τὸν Παρθενῶνα σπουδαῖον κειμήλιον. Ταῦτα οὖν τὰ στοιχεῖα τοῦ κειμηλίου μας, ἃ οἱ πλεῖστοι ἀγνοοῦσιν, ἐνθουσιάζοντες μόνον ὑπὸ τοῦ ὀνόματος « ὁ Παρθενῶν ! », ἐδοκίμασα νὰ καταδείξω ἀπλῶς καὶ σαφῶς πρὸς διδασκαλίαν πάντων τῶν φίλων τοῦ Παρθενῶνος. ἅμα δὲ παρενέσπειρα καὶ ἐπιστημονικά τινα ζητήματα ἐν τῷ λόγῳ, οὐ πάρεργα μὰ τὴν Ἀθηναίαν, ὧν ἡ λύσις κατωρθώθη, ὡς νομίζω, ἐπαρκῶς· οἷα τὸ περὶ τοῦ ὕδατος ἐν τῷ σηκῷ διὰ τὸν ἐλέφαντα τοῦ ἀγάλματος, τὸ περὶ τοῦ μεγέθους καὶ τῆς θέσεως τοῦ ἀγάλματος, τὸ περὶ ὀροφώσεως τοῦ σηκοῦ καὶ ἄλλα τινά. καὶ τοῦτο μὲν ἐστὶ τὸ ἐπιστημονικὸν κέρδος ἐκ τῶν ἄρθρων τούτων· ἔτερον δὲ οὐ μικρὸν καὶ τοῦτο κέρδος προσγίνεται τόδε: ὅτι, ἐὰν αἱ ἀσύνετοι καὶ πολλὰς ἀφορμὰς ἔχουσαι γνώμαι ἐπικρατήσωσι καὶ παραμορφωθῇ ἢ καὶ καταστραφῇ πρόωρα (ὃ μὴ γένοιτο!) ὁ Παρθενῶν, θὰ μένωσι τὰ γεγραμμένα ταῦτα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κτιρίου ὡς διαμαρτυρία κατὰ τῆς πράξεως ταύτης, ἣν ἀπερισκέπτως ὥσπερ παῖδες ἐπεχειρήσαμεν.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Ἐν σελ. 31 στίχῳ 5 ἐξέπεσαν τάδε :

δ') ὁ ναὸς τῆς ἀπτέρου Ἀθηνᾶς Νίκης σελ. 41.

Ἐν σελίδι 32 στίχῳ 28 γράφε: Χρ.)».

Ἐν σελίδι 57 στίχῳ 20 ἀντὶ στερεοβάτου γράφε *στευλοβάτου*.

» » 58 » 4 γράφε ἐργασθῇ.

» » 66 » 5 » ὦνι.

